ION I. NISTOR

Românii Transnistrieni

Extras din „Codrul Cosminului"

Buletinul Institutului de Istorie şi Limbă dela Universitatea din Cernăuţi

Cernăuţi 1925

Institutul de arte grafice şi editură „Glasul Bucovinei"
Strada Iancu Flondor No. 33

I.

Aşezările româneşti în regiunile transnistriene.

Bărăganul şi Bugeacul găsesc dincolo de Nistru o continuare firească în stepele Oceacovului, care se întind până la Bug şi de acolo, departe, până la pragurile Niprului. Cuciurganul, Cuialnicul şi Tiligul brăzdează stepa prin văile lor, mânând încet apele spre limanurile sau ghiolurile sărate, săpate adânc în păturile ciornoziomului, bogate în nămol dătător de sănătate. Monotonia stepei transbugiene este întrerupt de murmurul tainic al Ingului şi Inguleţului, dintre care unul se revarsă în Bug, iar celălalt în Nipru mai sus de Cherson[1]).

Păşunile bogate ale stepei hrăniau în vechime cirezi de cămile şi dromedari precum şi nenumărate turme de cai sălbateci şi de oi tătăreşti. Astăzi îmbielşugarea fânaţelor şi a păşunilor oferă hrana cuvenită cirezilor de vite şi turmelor de oi şi capre, care găsesc refugiul lor de arşiţa soarelui în colinele împădurite şi în luncile răcoroase dealungul văilor şi iazurilor.

In stăpânirea acestor vaste câmpii se împărţiau în vechime Tătarii şi Polonii. Hotarul *Podoliei litvane* şi mai apoi *poloneze* se cobora în jos până la apa Iagorlâcului, care cade în Nistru în faţa Orheiului, şi până la Codâma, care se împreună cu Bugul la Olviopol. Dela această linie în jos se întindea, între Nistru şi Bug până la mare, *Olatul Oceacovului* sau *Ucraina Hanului*, numită aşa spre deosebire de Ucraina Cazacilor Zaporojeni, care se lăţia dincolo de Bug până la Nipru şi Don.

Cu bogăţia păşunelor sale şi cu farmecul său particular, stepa transnistriană este strâns legată de sufletul nostru, prin faptul că în cuprinsul ei nemărginit sălăşluesc de veacuri fraţi buni de ai noştri — Românii Transnistrieni. Dealungul văilor şi la umbra crângurilor se găsesc descălicate, din vechime, sate

[1]) Cfr. *Harta regiunilor transnistriene locuite de Români, din anexă.*

româneşti, discrete, îngrijite şi vesele, curat ca în inima Moldovei [1]).

Era în anul 1703, când o comisiune turco-polonă se întrunise la Iagorlâc pe Nistru, pentru a face o nouă delimitare a fruntăriei polono-tatare, cerută de dispoziţiunile tratatului de pace dela Carlovăţ. Cu acest prilej se întâmplă ca imputernicitul regelui polon August II-lea, să susţină sus şi tare că „între Poloni şi Români *însuş Dumnezeu ar fi aşezat Nistru ca hotar*“ [2]). Afirmaţia delegatului polon este deplin adevărată, fiind că de fapt, dela primele începuturi ale vieţii româneşti de stat în părţile acelea, până la răpirea Basarabiei din 1812, Nistru formase hotarul *politic* între Moldova şi Polonia.

Altfel însă se prezintă chestiunea din punct de vedere *etnografic*. Aruncând o simplă privire asupra hărţii etnografice a lui Florinski, vedem că regiunile transnistriene sunt des presărate cu aşezări româneşti [3]). Indeosebi malul stâng al Nistrului dela Movilău la vale până la Ovidiopol în faţa Cetăţii-Albe, este cuprins de aşezări moldoveneşti, care prin insuş numele lor arată origina românească a descălicătorilor. Români trăiesc în Movilău, Iampol, Râşcov, Dubăsari, Chetroasa (Pietroasa), Ocniţa, Ţigănauca, Sărăţica, *Botoşani*, Doi-Bani, Mahala, Tiraspol, Lunga, Coşniţa, Teiu, Corniţa, Mălăeşti, Cristeşti, Târnauca, Strâmba, Găvănos, Caragaci, Slobozia, Grădiniţa, Iasca, Moldovanca, Grigoriopol, Scurta ş. a. [4]).

In faţa acestei constatări, Nistrul nu mai poate fi privit, şi din punct de vedere etnografic, ca fluviu de hotar. Dimpotrivă, având în vedere populaţia românească care hălăduesţe de veacuri pe ambele maluri ale acestui impozant fluviu, Nistrul poate fi considerat drept *râu românesc*.

Dar aşezările româneşti nu se înşiră numai dealungul Nistrului, ci ele ating Bugul şi, trecând peste acest fluviu, ajung

---

[1]) Cfr. Ştefan Ciobanu, *Românii de peste Nistru*, în Şcoala Basarabiei, No. 6, p. 1.

[2]) Hormuzaki, *Docum.* Supt. II. vol. III. No. CX. p. 292 „Inter nos et Valachiam ipse Deus flumine Tyra dislimitavit“.

[3]) T. D. Florinski, *Etnograficeskaia Karta*, Kiev, 1911.

[4]) Cfr. T. T. Burada, *O călătorie în satele moldoveneşti din gubernia Cherson*, Conv. Lit., XVII. p. 283.

până la „Târg la Lisaveta“ (Elisabetgrad). Aşezările româneşti dintre Nistru şi Bug se grupează în jurul oraşului Balta, actuala capitală a Republicei Moldoveneşti, şi se înşiră în două direcţiuni şi anume: Balta-Iampol şi Balta-Tiraspol. Aşezările româneşti din părţile acestea poartă nume ca: Florea, Coasa, Cornorata, Pânzari, Pasat, Moşneagul, *Lăpuşna*, Cucul, Jugastru, Bursucul, Capriţa, Perişori, Ananiev ş. a.

Un alt grup de aşezări româneşti se găseşte dealungul Bugului. Pe malul drept aşezările româneşti sunt foarte reduse. De origină românească sunt doar satele Cantacuzinovca şi Catargiu. Malul stâng al Bugului însă este locuit în mare parte de Români. Centre româneşti în acea regiune se găsesc la Novo-Crasnoe, Stefanovca, Constantinovca, *Vosnesensc*, Arnautovca, Novaia-Odessa, Şerbani, Novo-Petrovscoe şi Viteazevca.

Un alt grup de sate româneşti duce dela Olviopol la Elisabetgrad cu centre la Siniukin-Brod, Olşanca, Dobrianca, *Glodoşii*, Nova-Ucrainscaia, Vâsca şi Gruscaia. La nordest de linia aceasta se mai găsesc aşezări româneşti la Novomirgorod, Scalevoe, Târgoviţa, Novoarhangelsc, Târnovca şi Sobotanovca[1]).

Satele româneşti sunt aşezate, în genere, dealungul văilor şi cu preferinţă în părţile unde se întretaie regiunea păduroasă cu cea a câmpiei. In locurile sterpe, puţin proprii pentru cultură, nu se găsesc sate româneşti. Acolo s'au aşezat coloniştii bulgari, germani şi chiar ruşi[2]). Din faptul că găsim pe Români aşezaţi în regiunile cele mai productive şi mai proprie pentru cultură, pare să rezulte că ei trebue să se fi aşezat înaintea tuturor celorlalte neamuri, cari, descălicând mai târziu în părţile acelea, trebuiră să se mulţumească cu locuri mai rele şi mai puţin mănoase.

Din constatarea aceasta rezultă deci, că Românii Transnistrieni sunt cei mai vechi gospodari din acele îndepărtate meleaguri. Incă sub păgânească stăpânire a Tătarilor nomazi, Românii sălăşluiau acolo înaintea tuturor celorlalte neamuri, lăzuind

[1]) Vezi harta lui Florinski. Cfr. V. Harea, *Românii de peste Nistru*, în bibl. „Cunoştinţe folositoare“, Ser. C. No. 14, p. 3 urm. Hărţile ruseşti arată Glodoşii *dincoace* de Nipru.

[2]) Cfr. Harea, l. c. p. 5.

codri şi lunci, uscând mlăştini şi înfigând plugul în ţelina neatinsă. Fraţii noştri moldoveni sunt deci aceia cari, cei dintâi, au aprins acolo făclia culturii şi civilizaţiei, imprimând acelei regiuni pecetea muncii, priceperei şi hărniciei lor.

II.

Datele statistice ruseşti privitoare la Românii Transnistrieni.

Oficialitatea rusească privia Rusia drept stat naţional unitar. Numărul Ruşilor covârşia pe cel al celorlalte naţiuni din vastul imperiu. De aceia datele statistice ruseşti pomenesc, mai mult în treacăt, de celelalte naţiuni conlocuitoare şi în deosebi de Români. Totuşi se găsesc unele date care ne ajută a ni face cel puţin o ideie generală asupra stărilor etnografice din regiunile locuite şi de Români.

Aceste regiuni sunt cuprinse în gubernia Chersonului şi în părţile mărginaşe din guberniile Podolia, Ekaterinoslav şi Taurida. Mai numeroşi sunt Românii în Cherson; în judeţele Tiraspol şi Ananiev numărul Românilor ajunge până la 30% din totalul populaţiunii. Mai puţin numeroşi sunt Românii în Podolia. In guberniile Ekaterinoslav şi Taurida aşezările lor sunt rare de tot.

La anexarea acestor regiuni la Rusia, numărul populaţiunii era extrem de redus. Tătarii, cari până atunci sălăşluiau acolo, se retraseră în Crimea, precum se retraseră la rândul său şi din Bugeacul nostru. O mărturie din 1792 arată în judeţele nou înfiinţate dela Ananiev şi Ovidiopol numai 23.698 de suflete, dintre care 12.436 bărbaţi şi 11.262 femei [1]).

Datele oficiale din 1834 arată:

In gubernia Chersonului:	75.000	Români
„ „ Ekaterinoslavului:	9.858	„
„ „ Podoliei:	7.429	„

la un loc deci **92.287** de Români, fără a se indica însă de este vorba de familii sau de suflete [2]).

---

[1]) *Memoriile Societăţi de Istorie şi Antichităţi din Odessa*, IX, p. 331.

[2]) P. Keppen, *Despre harta etnografică a Rusiei Europene*, ed. Soc. Geogr. Rus., Petrograd, 1855, p. 144.

Faimosul Batiuşkov arată în Podolia în 1888, 22.006 de Români, dintr'o populaţie de 2,470.182 de suflete[1]).

Semenov ni dă în 1897 următoarele date[2]):

In gubernia Chersonului locuitori: 2,737.612 dintre care Români 5·4% . . 164,257

„ „ Ekaterinoslavului „ 2,113.674 dintre care Români 0·4% . . 8,453

„ „ Taurida „ 1.447.790 dintre care Români 0.2% . . 2,895

La un loc **175.605**

Semenov nu arată numărul Românilor din Podolia, pe care-l găsim însă însemnat în alt loc cu 26.764[3]).

Adăugând numărul acesta la cel de 175.605, arătat de Semenov în guberniile Cherson, Ekaterinoslav şi Taurida, obţinem pe sama Românilor Transnistrieni în 1897 numărul de **202.369** suflete.

Numărul acesta este însă evident prea mic, de vreme ce în 1900 statisticele ruseşti arată numai în gubernia Chersonului **271.970** Români, adecă 9·2% dintr'o populaţie totală de 2,936.208 suflete[4]).

Dacă adunăm la această sumă şi numărul Românilor din celelalte trei gubernii şi anume:

Podolia	cu	26.764
Ecaterinoslav	„	8.453
Taurida	„	2.895
la un loc deci . .		38.112

obţinem la 1900 pentru Românii Transnistrieni în cele patru gubernii numărul de **310.082** suflete.

D. Zamfir Arbore găseşte în Cherson : 210.146 Români

„ Podolia : 42.841 „

„ Ekaterinoslav : 26.574 „

la un loc deci . . **279.200** Români[5])

---

[1]) P. N. Batiuşkov, *Podolia,* istoriceskoe oppisanie, Petrogr. 1891, p. 264.

[2]) V. P. Semenov, *Rossia polnoe geograficeskoe oppisanie,* St. Petersburg, 1910, vol. XIV, pp. 182 şi 202.

[3]) Enziklop. Slov. Brockhaus, II. p. 1907.

[4]) Idem vol. 73, p. 169.

[5]) Z. Arbore, Basarabia, p. 123, fără indicarea isvoarelor.

D. Ştefan Ciobanu observă, şi cu drept cuvânt, că numărul Românilor din Podolia este prea mic în raport cu mulţimea populaţiunii româneşti ce trăeşte acolo. După socotelile sale numărul Românilor Podolieni ar atinge cifra de cel puţin 120.000 suflete. In ipoteza aceasta numărul total al Românilor Transnistrieni s'ar ridica la cifra de **403.318** suflete [1]).

Cum însă în Rusia sporul populaţiunii era de obicei 2% pe an, este de presupus că dela 1900 până în prezent numărul Românilor Transnistrieni trebue să fi atins şi chiar întrecut cifra de 500.000 suflete. D-l Harea crede că numărul Românilor Transnistrieni atinge cifra de 620.000 de suflete [2]).

Dară dacă şi socoteala d-lui Harea pare niţel cam exagerată, nu este mai puţin adevărat că însaşi statistica oficială rusească arată 300.000 Români în regiunile transnistriene. Având în vedere faptul că statistica rusească nu ni era de loc favorabilă, necum părtinitoare nouă, nu poate încăpea nici o îndoială că cifra arătată de oficialitatea rusească constitue minimul populaţiunii româneşti transnistriene. Dacă adăugăm la această cifră numai sporul natural al populaţiunii româneşti dela 1900 încoace, obţinem pe seama Românilor Transnistrieni o cifră de 400.000 până la 500.000 de suflete, care merită toată atenţiunea noastră.

Este mai mult decât firesc ca un număr aşa de considerabil de Români, să trezească interesul nostru nu numai naţional, ci şi ştiinţific. Este o datorie a conştiinţei româneşti să se întrebe cine sunt aceşti Români, de unde vin ei, când au descălicat acolo, care este soarta lor în prezent şi cari sunt aspiraţiunile lor în viitor. Iată întrebările la care vom încerca să răspundem în capitolele următoare.

III.

Pribegirea elementului românesc în Galiţia, Silesia, Moravia şi Croaţia.

Leagănul neamului nostru a fost Dacia Traiană, care cuprindea, precum se ştie de altfel, Banatul şi Transilvania. De

[1]) Cf. Ştefan Ciobanu, l. c. p. 3 urm.

[2]) V. Harea, l. c. p. 17.

acolo Românii s'au răspândit, în scurgerea veacurilor, în toate părţile, cuprinzând, pe calea unei colonizării continue şi lente, tot pământul pe care-l stăpânesc astăzi. Răspândirea aceasta are multă asemănarea cu străvechile datini şi obiceiuri ale protopărinţilor noştri din Italia. La Latinii de acolo era obiceiul ca în fiecare primăvară să se adune norodul şi să cerceteze dacă pământul obştei era destul de larg şi încăpător pentru hrana tuturor. Dacă norodul găsia că pământul era prea strimt şi neîndestulător pentru toţi, atunci obştea sătească hotărea ca un anumit număr de consăteni să părăsească obştea şi să întemeieze alta nouă. Toţi aceia asupra cărora cădea sorţul, părăsiau satul şi înjghebau o obştie nouă pe un loc mai larg şi mai încăpător. De obicei veniau la sorţi oameni tineri, curagioşi şi hotărîţi cari, părăsind obştea părintească, se aşezau în locuri pustii, necultivate, pe care ei le prefăceau curând în ogoare roditoare. In felul acesta se ridicau prin munca şi hărnicia acestor colonişti de bună voie, sate noi şi înfloritoare în locuri pustii şi nelocuite.

Noua obşte sătească rămânea în strânsă legătură cu obştea de obârşie. Cei sortiţi de a-şi părăsi vatra părintească pentru a-şi întocmi una nouă, păstrau cu sfinţenie credinţa, limba datinile şi obiceiurile părinteşti, care formau o legătură indisolubilă între noua şi vechea obşte. Obiceiul acesta străvechi se numia *„primăvara sfântă“* (ver sacrum) pentru ca aşa voia zeul ocrotitor al obştei şi aşa cereau nevoile norodului.

Pe calea aceasta s'au răspândit Romanii peste toată Italia, cuprinzând apoi lumea întreagă sub stăpânirea lor, fiind că erau un neam temător de Dumnezeu, un neam iubitor de ţară, un neam de rânduială şi disciplină, pentru care iubirea de patrie era mai presus de poftele şi interesele personale ale fiecăruia.

La acest bătrân obicei ţinură cu sfinţenie şi străbunii noştri din Dacia lui Traian. Şi la ei s'a simţit curând nevoia de a spori numărul obştiilor pe calea străvechii „primăveri sfinte“. In măsura în care norodul se înmulţia, pământurile deveniau din an în an tot mai înguste şi neîndestulătoare pentru hrana tuturor. Unde mai pui că în Ardeal şi Banat stăpânirea ungurească chemase colonişti străini, Săcui, Saşi şi Unguri şi-i aşezase pe pământurile Românilor. Izgoniţi astfel dela vetrile lor,

mulţi Români se văzură siliţi a părăsi brazda strămoşească şi de a-şi căuta alt loc de sălăşluire.

Descălicând dintr'o vale în alta, cei desmoşteniţi de urgia stăpânirii străine se răspândiau încetul cu încetul peste meleaguri întinse, păstrând însă cu sfinţenie legătura cu cei rămaşi acasă. Răspândirea aceasta în toate părţile se putea face atunci cu mai mare înlesnire ca azi, fiind că în vechime omul n'avea putinţa de a lucra pământul aşa raţional ca în zilele noastre. El n'avea nici uneltele meşteşugite de azi, nici tihna necesară pentru o muncă rodnică şi nici chezăşia că se va putea bucura cu ai săi de roadele muncii şi ostenelei sale. In fiecare zi lăsată de Dumnezeu duşmanul putea năpădi în ţară pentru a-l păgubi de bielşugul trudei sale, a-i răpit tot avutul şi pentru a-i preface casa şi gospodăria în scrum şi cenuşă.

Pentru a se feri de năvălitori, Românul se aşeza în fundul văilor şi desişul pădurilor, unde se credea mai la adăpost. Dar în locurile acestea mai scutite nu se găsia hrană pentru o obştie prea numeroasă. Era deci firesc ca îndată ce o obşte sătească devenia mai mare, ea să determine pe unii din mijlocul ei de a-şi căuta alt adăpost mai larg, într'o altă vale sau pe o altă coastă împădurită. Insuşi instinctul de conservare al omului îl mână dintr'o vale în alta, pentru a-i înlesni şi îndulci condiţiunea de viaţă.

Pe lângă munca câmpului, strămoşii noştri se îndeletniciau, într'o măsură foarte largă, şi cu păstoritul. Turmele au însă nevoie de păşuni întinse şi această nevoie silia pe Români de a se răslăţi şi îndepărta tot mai mult de locul obârşiei lor.

Sporirea populaţiei, îngustarea hotarelor prin aşezarea de colonişti străini, nestătornicia vremurilor şi îndeletnicirea cu păstoritul care reclamă pământuri largi şi întinse, mânau fatal pe Români pe calea pribegiei. In împrejurările acestea, Românii erau siliţi să cuprindă ţinutului tot mai largi şi să se răspândească tot mai departe de leagănul obârşiei lor.

In năzuinţa lor de expansiune, Românii înaintară spre apus până la Tisa. Cete numeroase trecură chiar această apă, atingând Dunărea şi Sava şi ajungând cu turmele lor până în Croaţia [1]). De groaza Turcilor mulţi din ei pribegiră până la

[1]) Hormuzachi, *Doc.* IX. 1, pp. 175, 247, 279, 318, 320, 389, 397, 562; I. 2, pp. 285. 286, 418, 425. C. G. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 151 urm.

Marea Adriatică, ba chiar pe Insulele Dalmatine, unde limba lor s'a stins numai în zilele noastre pe insula Veglia [1]). Alte cete se adăpostiră la poalele Muntelui Mare (Monte Maggiore) din Istria, unde urmaşii lor trăesc până astăzi, vorbind o limbă ceva deosebită de a noastră, dialectul istro-român.

Alte cete de Români se îndreptară spre miazănoapte pentru a cuprinde Maramureşul şi a străbate munţii în Galiţia, unde multe urme de dealuri, văi şi localităţi ca bunăoară: Acrişor, Dulciţa, Băltag, Radul, Bărbănescul, Cerbul, Gurgulatul, Cucul, Muncel, Neagra, Pietrosul, Troian ş. a. amintesc până astăzi că pe vremuri băciuiau ai noştri pe acolo. In mai multe localităţi galiţiene trăiau colonişti români după normele dreptului românesc „ius valachicum". In Liov bunăoară Românii aveau mahalaua lor, cu biserica lor, cu podul lor, cu căpiteniile lor municipale care îi cârmuiau şi îi judecau după bătrânul obicei românesc [2]).

Alte pâlcuri de Români pătrunseră în Carpaţii Apuseni, în preajma Tatrei, de unde năvăliau în târgurile poloneze, pentru a-şi lua bani de cheltuială şi uneltele de care aveau nevoie. Despre ei se pomeneşte în legenda Sf. Kunigunde din 1406 [3]). Despre urmaşii acestor Români slavizaţi aminteşte Pierre des Noyers în scrierile sale, înfăţişându-i ca pe nişte oameni cruzi dară foarte zeloşi în credinţa lor religioasă [4]).

Alţii străbătură şi mai departe spre Apus, ajungând până în Moravia, unde amintirea prezenţei lor trăieşte încă astăzi în numirea unei regiuni care se chiamă Valachia şi în numele ora-

---

Silviu Dragomir, Vlahii şi Morlacii, Studii din Istoria Românismului Balcanic. Cluj, 1924.

[1]) T. T. Burada, Cercetări despre Românii din insula Veglia, Arhiva, VI. p. 409 urm. T. T. Burada, *O călătorie la Valahii din Craina, Croaţia şi Dalmaţia*, Arhiva, XIX, p. 281 urm.

[2]) Pentru literatură vezi I. Nistor, *Românii şi Rutenii în Bucovina*, p. 19 urm.; E. Kalužniacki, *Verzeichniss der Ortschaften in Galizien, die durch Ansiedlung von Rumunen entstanden sind. ed. Fr. Miklosich*, Über die Wanderungen der Rumunen, Wien 1879, p. 25 urm.

[3]) I. Dlugosz. *Hist. Pol.*, ed. Przcz. p. 320. Hasdeu, *Materialuri pentru istoria coloniilor române în Galiţia*, Arh. Ist. IV. Cf. T. T. Burada, *O călătorie în Silezia Austriacă*, în Arhiva, organul Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi, VI, p. 663 urm.

[4]) *Lettres de Pierre des Noyers*, p. 59-60; cf. N. Iorga, *Legăturile Românilor cu Ruşii Apuseni*, în An. Ac. Rom. Ist., XXXVIII, p. 758.

şului Mezericiul Românesc. Locuitorii din părţile acele muntoase ale Moraviei folosesc în graiul lor multe cuvinte româneşti, împrumutate dela îndeletnicirea păstorească a înăintaşilor lor, singura zestre ce li-a mai rămas din străvechea moştenire românească [1]).

Valachi sau Valaşi se găsesc şi în Silezia şi anume în regiunile dela Teschen şi Bistriţa. Pe aceştia i-a vizitat T. T. Burada, găsind la ei datini şi obiceiuri româneşti şi chiar cuvinte româneşti în limba lor [2]).

Dar cetele de Români ce se răsleţiră asupra Galiţiei, Moraviei şi Sileziei, pribegind prea departe, pierdură cu vremea legatura cu fraţii lor din Ardeal şi Maramureş. Ei, fiind cuprinşi în vâltoarea altor neamuri, se perdură cu vremea în valurile mistuitoare ale acestora. Numai puţine numiri de munţi şi dealuri, de ape şi văi, de sate şi cătune ne mai amintesc astăzi că pe vremuri băciuiră Românii pe acolo.

IV.

Răspândirea elementului românesc până la Nistru şi dincolo de această apă.

Mai fericite fuseseră acele cete de Români, care, din capul locului, apucara drumul spre amiazăzi şi răsărit. Străbătând Carpaţii prin vai umbroase şi bogate în vânat, ele descălicară la poalele munţilor şi, cuprinzând o vale după alta, ajunseră la Dunăre şi la Nistru, ba chiar dincolo de aceste râuri. Cronicarii bizantini pomenesc de Români aşezaţi pe la gurile Dunărei pe la anul 1160 [3]). Cu zeci de ani înainte de această dată letopi-

[1]) Cf. S. Nether, *Despre originea Valahilor din Moravia,* în *Arhiva Soc. Ştiinţifice şi Literare din Iaşi,* 1899, p. 110 urm.; S. Alexici, *Coloniile Române în comitatul Torna,* în Conv. Lit. XXXIX, p. 567 urm.; Bulletin de l'Inst. pour l'Étude de L'Europe Sud-Orientale, VIII, No. 1—2, p. 18 urm. *Românii în Comitatul Eger* etc.; Cf. Buciumul, No. 281, 1864; T. T. Burada, *O călătorie la Românii din Moravia,* Arhiva V. p. 266 urm.; acolo un ţinut al aşanumitului „Munte Românesc" poartă numele Bucovina.

[2]) T. T. Burada, *O călătorie la Românii din Silezia Austriacă,* în Arhiva, VI, p. 672 urm.

[3]) *Nicetas Choniates,* p. 171.

seţele ruseşti, despre care se crede că au fost alcătuite, cel puţin în parte, de cronicarul Nestor, pomenesc de nişte cete de *Bolohoveni,* cari ascultau de căpiteniile lor, ce se chemau *cnezi* [1]). Un mare învăţat rus, regretatul profesor Emil Kalužniacki dela universitatea din Cernăuţi, a dovedit că aceşti Bolohoveni erau Români, cari, desprinzându-se de conaţionalii lor, trecură Nistru şi se aşezară în părţile Podoliei şi Volhiniei, unde li se pierdu urma pe vremea năvălirii Tătarilor [2]). Bolohovenii aceştia au fost deci înaintemergătorii Românilor de peste Nistru. Dară ei au plătit scump îndrăzneala lor de a se fi îndepărtat prea mult de obârşie, prin însaş fiinţa lor, căci ei au fost înghiţiţi de seminţiile ruseşti în mijlocul cărora îi aruncase soarta.

Din cronicile bizantine şi din letopiseţele ruseşti se vede deci lămurit că Românii, descălicând de bună vreme din munţi, se aşezară în largul cuprins al dealurilor şi şesurilor ce se aştern la poalele Carpaţilor până la Dunăre şi Nistru. Aici, în noua lor patrie, Românii trăiau după vechea lor rânduială de acasă. Obştiile îşi alegeau singure căpeteniile lor, pe cari le numiau juzi sau cnezi. Iar cnezii, la rândul lor, alegeau pe cel mai priceput şi viteaz dintre ei ca să le fie mai mare şi purtător de grijă, numindu-l duce sau voevod, adecă călăuză în război. Căpeteniile Românilor din timpul acela nu erau de sine stătătoare, ci ascultau de poruncile crailor ungureşti şi leşeşti, ba chiar de cele ale hanului tătăresc. Multă vreme biduiră Românii în atârnarea aceasta, până ce, în cele din urmă, Ioan Vodă-Basarab şi Bogdan-Vodă, după lupte îndelungate, izbutiră să scuture jugul străin şi să descalice Ţara-Românească şi Ţara-Moldovei, ca ţări slobode şi neatârnate.

Bogdan-Vodă-cel-Bătrân, descălicătorul Moldovei neatârnate, şi urmaşii lui lărgiră repede hotarele Moldovei în toate părţile, fiindcă ei oriunde se întorceau dedeau de Români, de sate româneşti, ascunse în desişul codrilor şi în văgăunele văilor, cari cu mare însufleţire primiau pe domnii Moldovei de acelaş neam şi lege cu dânşii, ce veniau să-i izbăvească de robia Tă-

---

[1]) *Lotopis po spatscomu spisku,* pp. 275, 376, 511, 516, 526 şi 555.

[2]) Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen,* Viena, 1879, în Memoriile Acad. Imper. din Viena, Secţia fil. istorică, XXX. Ctr. Akta grodzkie i ziemskie. VII, p. 127.

tarilor. Astfel cuprinseră voevozii noştri intreaga regiune dintre Carpaţi şi Nistru, aşezând hotarul ţărei lor dealungul acestei ape. Acolo s'a oprit însă numai hotarul *politic* al neamului românesc, nu şi cel etnic.

Imprejurarea aceasta n'a împiedicat de loc pe Români de a trece, în timpuri diferite şi din felurite pricini, peste acest hotar politic, de a cuprinde pământuri întinse între Nistru şi Nipru şi de a împinge hotarul *etnic* al Românilor cu mult mai departe spre răsărit.

Pe vremea lui Alexandru-cel-Bun (1400—1433) hotarul Moldovei ajunse până la Nistru şi era străjuit de cetatea Hotinului şi de Cetatea-Albă, pe ţermul limanului.

Alexandru Vodă întreţinea legături politice şi diplomatice cu craiul Poloniei şi cu cnezii Litvaniei, a căror putere se întindea asupra Podoliei până la Nistru, ajungând astfel în megieşia Domnului Moldovei. Cu vecinii aceştia Moldovenii trăiră, când mai bine când mai rău, după cum cereau interesele politice. In timp de pace Moldovenii aveau multe daraveri de negoţ cu vecinii lor. Negustorii moldoveni duceau mărfurile lor în Galiţia şi în Polonia şi aduceau de acolo alte mărfuri care nu se găsiau în ţară. Carele negustorilor erau călăuzite de Moldoveni din toate regiunile, cari petreceau cu săptămânile dincolo de Nistru şi aveau deci prilej de a cunoaşte oamenii şi împrejurările de acolo. In timp de răsboi Moldovenii năvăliau adeseori în Galiţia şi Podolia, cuprinzând sate şi târguri şi ridicând chiar robi. Pe căile acestea s'au înjghebat legături trainice între Moldova şi ţinuturile litvano-polone de dincolo de Nistru.

Stăpânirea litvano-polonă se întindea spre amiazăzi numai până la linia Iagorlâc-Codâma precum s'a arătat mai sus. Mai jos de această linie până la Marea-Neagră stăpâniau Tătarii dela Crâm. Prin olatul tătăresc dela Oceacov ducea drumul de negoţ care legă Moldova cu Crâmul şi mai ales cu Caffa (Feodosia), marele şi vestitul târg de negoţ al Genovezilor dela coasta acestei frumoase peninsule. Drumul acesta plecă din Suceava şi ducea la Lăpuşna şi de acolo la Tighina unde trecea Nistrul şi o apuca apoi spre răsărit. Paza vadului dela Tighina era în grija Moldovenilor. Pe acest drum se strecurau caravanele negustorilor spre Suceava şi de acolo înapoi la Caffa. Unul dintre

cele 3 şleahuri care străbăteau „câmpiile pustii dintre Nistru şi Nipru", se numia până pe la 1600 „*szlak valahicus*", şleahul românesc, care atingea Buczacz, Zynkow, Dzwan şi Russawa [1]).

Lublinul era plin de negustori moldoveni.

Vadul de lângă Ostrog la Ostrokol s'a numit multă vreme **„brod bazarabski" [2]).** Moldovenii băteau an de an această cale, poposind pe la casele de adăpost care se ridicaseră dealungul drumului şi mulţi dintre dânşii căpătau poftă să se aşeze acolo.

Acest drum era bătut adese şi de cetele de robi moldoveni pe care Tătarii îi ridicau cu miile, de câte ori se întorceau din năvălirile lor de jaf şi pradă în Moldova. Din cetele acestor nenorociţi numai foarte puţini isbutiau de a se întoarce acasă la vetrele lor. Unii din ei erau încărcaţi pe corăbii ca dobitoacele şi duşi spre vânzare la Constantinopol. Dar acolo Domnii Moldovei aveau împuterniciţii lor ce se numiau Capuchehaià. Aceştia aveau datoria de a cerceta târgul robilor şi dacă găsiau acolo Moldoveni, îi sloboziau pe loc şi-i trimeteau acasă. Din pricina aceasta Tătarii nu se prea îndemnau la negoţul cu robi moldoveni, fiind că în loc de câştig, puteau avea pagubă. De aceia Tătarii de obicei nu vindeau robii moldoveni, ci-i ţineau pe lângă casele lor, folosindu-i la munca câmpului şi la creşterea vitelor. In chipul acesta silnic se aşezară încă din vechime mulţi Români în olaturile tătăreşti, iar urmaşii acestora sunt Transtrienii de azi. De altfel păstorii moldoveni treceau adese cu turmele lor dincolo de Nistru, unde-i găsim pomeniţi foarte des în mărturiile timpului [3]).

Mai era însă şi o altă cale pe care Românii ajungeau să se aşeze în acele regiuni îndepărtate. In Moldova, din nenorocire, dreptul de succesiune la tron nu era bine hotărît. Din pricina aceasta rar care schimbare de Domn era cruţată de certuri şi lupte pentru domnie. Candidaţii la domnie îşi aveau prietenii lor între fruntaşii ţării. Adeseori candidatul care nu izbutia, era silit să părăsească ţara împreună cu prietenii săi şi să pribegească în ţările vecine. Mulţi dintre aceşti pribegi nu se mai

[1]) Sarnicki, col. 1895, 1897, 1923.

[2]) Sarnicki col. 1905, 1891, 1912.

[3]) Hurmuzachi, Doc., II. 1. p. 54 urm.; Iorga, Chilia şi Cetatea-Albă, p. 184; Wapowski, 224--224; Hruševski, Istoria Ruşilor Ucraineni, VII, p. 60.

întorceau în patrie, ci dobândind pământuri, fie în regiunlle poloneze, fie în olaturile tătăreşti, se aşezau acolo în mod statornic.

Pentru munca pământului, pribegii aceştia aveau nevoie de oameni şi pentru aceia ei încercau toate mijloacele spre a-şi aduce pe foştii lor vecini de pe moşiile din Moldova. De multe ori încercarea pribegilor izbutea şi cete numeroase de clăcaşi români treceau Nistrul pentru a se aşeza pe nouile moşii ale foştilor lor stăpâni, bucurându-se, fireşte, de mai multe înlesniri de trai ca în Moldova. In chipul acesta se înfiripau prin bună înţelegere multe sate româneşti dincolo de Nistru.

Şi că lucrurile în adevăr s'au petrecut aşa, aceasta ne-o dovedesc mărturiile istorice ce ni s'au păstrat din acele vremuri îndepărtate. In timpul lui Alexandru-cel-Bun mulţi Români treceau Nistru şi, pribegind spre răsărit, ajungeau până în Crâm, căutând slujbe acolo. Aşa Genovezii din Caffa tocmiră în anul 1430 pe un Român cu numele Iacov (Iacobinus Valachus) pentru straja târgului lor[1]). Străjerii aceştia se numiau *„orguxii“* cari pe vremea lui Ştefan-cel-Mare se recrutau în parte dintre Români cu nume ca: Radu, Stoica, Stanciu, Dumitru ş. a. Vrednic de luare aminte este faptul că „orguxii“ aceştia erau de obârşie nu numai din Moldova ca „Ion din Suceava“, ci din Ţara-Românească. Şi este bine să pomenim aici că la descălicatul Românilor în Ucraina îşi avură partea lor şi Românii din Ţara-Românească, deşi, fireşte, întro măsură mai mică ca Românii din Moldova. Lucrul acesta este firesc, fiind că Tătarii năvăliau şi în Ţara-Românească şi ridicau robi şi de acolo, ca şi din Moldova. In Ţara-Românească bântuiau aceleaşi lupte pentru domnie ca şi în Moldova. Boerii munteni apucau calea pribegiei ca şi cei moldoveni, deşi de obiceiu în alte părţi, şi norodul muntean era încercat de aceleaşi nevoi ca şi Moldovenii.

In zilele lui Petru-Vodă-Aron, s'au petrecut lucruri care arată chiar năzuinţele politice ale Românilor spre răsărit. O familie de Genovezi, cari de altfel erau răspândiţi pe tot ţărmul Mării-Negre. şi anume fraţii Senarega, cuprinseră dela Tătari, fie prin bani, fie prin luptă, un petec de pământ la revărsarea

[1]) Schiltberger, *Reise in den Orient*, p. 99: N. Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, anexă, No. 1, p. 278; N. Iorga, Acte şi Fragm., III, p. 40—42.

Niprului şi ridicară acolo pe ruinele unei cetăţi vechi — Axiake sau Alector — o nouă fortificaţie pe care ei o numiră *Illex* sau *Lerici*. Sub scutul acestei cetăţi se înjghebă acolo un mic târguşor pentru schimbul de mărfuri. Pe lângă negoţ, fraţii Senarega se mai îndeletniceau pe o scară întinsă şi cu negoţul de robi. In primăvara anului 1455, fraţii Senarega răscumpărară dela Tătari 14 Moldoveni, pe cari îi adăpostiră în cetate, până la primirea preţului de răscumpărare, pe care ei îl socotiră 3.400 de galbeni. Suma aceasta păru Domnului Moldovei prea mare şi de aceia el nu se prea grăbia cu plata ei. Intârziarea aceasta trezi bănuiala Genovezilor şi ei dădură poruncă ca robii moldoveni să fie închişi în cetate şi bine păziţi, ca să nu fugă.

Atunci şasezeci de Români din Cetatea-Albă, travestiţi în pescari se duseră cu bărcile lor la Lerici sub cuvânt că vor să pescuească. Nimeni nu bănuia că aceşti pescari erau ostaşi moldoveni, sosiţi să sloboadă pe conaţionalii lor închişi în cetate. La un semn dat, prizonierii români din cetate se răsvrătiră, năpădiră asupra paznicilor, îi îmbrânciră şi deschiseră larg porţile cetăţii ostaşilor moldoveni, travestiţi în pescari. Cu ajutorul acestora, ei desarmară pe Genovezi, uciseră pe mulţi din ei, răniră pe fraţii Senarega, îi legară fedeleş şi-i trimiseră la Cetatea-Albă.

Astfel puseră oamenii lui Petru Aron stăpânire pe cetatea Lerici şi arborară steagul moldovenesc deasupra ei (1455) [1]. Domnul Moldovei puse de întâi cetatea şi se folosi de ea ca punct de sprijin în luptele sale cu Tătarii. Inzădar ameninţară Genovezii cu război, căci Domnul le trimise cuvânt că îndată ce vor îndrăzni de a se ridica împotriva lui, el va răspunde cu izgonirea tuturor Genovezilor din târgurile Moldovei, şi mai cu seamă din Cetatea-Albă, unde numărul lor era destul de mare. De frica aceasta Genovezii se astâmpărară şi Lerici rămase sub ascultarea Domnilor Moldovei, servind şi ca loc de popas pentru negustori. Astfel a devenit Lerici cel dintâi loc stăpânit de Români dincolo de Nistru.

[1]) Heyd, Geschichte des Levante-Handels, II, p. 397 urm. Cfr. N. Iorga, Chilia şi Cetatea-Albă, p. 116 urm.; I. Nistor, *Auswärtige Handelsbeziehungen der Moldau*, Gotha, 1911, p. 188 urm.

3006

Sub Ştefan cel Mare (1457—1504) legăturile Moldovei cu ţinuturile de peste Nistru deveniră şi mai strânse. Doamna Eudochia, cea dintâi soţie a marelui Domn, era de felul ei din Kiev. După moartea ei, Ştefan îşi aduse Doamnă din neam împărătesc, pe Maria din Mangup sau Teodoro, un vechiu castel grecesc pe coasta Crâmului. Acolo stăpânia Alexie, cumnatul lui Ştefan, care cobora din spiţa Comnenilor din Trapezunt. Pentru apărarea Mangupului, Alexie primi ajutor dela Domnul Moldvei, care-i trimise cete de viteji în ajutor. Români se găsiau şi în garda orguxiilor din Caffa, precum s'a pomenit mai sus. Aceştia luptară cu multă vitejie împotriva Turcilor şi mulţi din ei fură măcelăriţi de păgâni la 1475 când căzu Caffa[1]). Aceeaşi soartă îndurară şi ostaşii români din Mangup, căci Turcii cuceriră şi această cetate creştină. Tot atunci căzu şi Lerici în mânile Turcilor, cari puseră astfel capăt stăpânirii româneşi la gurile Niprului. In anul 1492 hanul tătăresc Mengli Ghirai ridică pe ruinele genoveze dela Lerici cetatea *Ozù*, româneşte Vozia[2]), ruseşte Oceacov, care împreună cu Kimburnul de pe limba de ţară din faţa Oceacovului, stăpânia intrarea în limanul Bugului şi al Niprului.

Dar prin aceasta nu s'a pus stavilă şi răspândirii pacinice a elementului românesc în ţinuturile de dincolo de Nistru. Ci dimpotrivă, în Moldova se întâmplară lucruri vajnice care aruncară valuri tot mai mari de pribegi români peste Nistru. Legăturile cu părţile acestea îndepărtate se păstrară. Ştefan-cel-Mare se încuscri cu ţarul Rusiei Vasile, măritând pe fica sa Ileana după Ioan Vasilievici, fiul ţarului. O altă fică a lui Ştefan-cel-Mare se mărită după Vişnovieţchi şi fiul acesteia Dimitrie ajunse urmaşul lui Ostafie Daşcovici în hătmănia Cazacilor.

Nu trecură nici 10 ani dela cucerirea Caffei şi perderea cetăţii Lerici, când Turcii năvăliră cu puteri mari asupra Cetăţii-Albe, o cuceriră după o îndârjită împotrivire din partea Moldovenilor şi o prefăcură în *raia* turcească, împreună cu ţinutul din jurul ei (1484). Tot atunci s'au grăbit păgânii de a-i schimba

[1]) Cfr. N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, p. 174 urm.
[2]) Cfr. N. Iorga, Studii şi Docum. IX, p. 44, nota 5.

şi numele, tălmăcindu-l după limba lor în Ak-kerman. Cu prilejul acestei mari nenorociri, mulţi Români fugiau de groaza Turcilor peste Nistru în olatul Hanului tătăresc şi în Podolia poloneză.

Faima faptelor războinice ale lui Ştefan-cel-Mare pătrunse departe peste hotarele Moldovei. Populaţiunile ortodoxe de sub stăpânirea polonă vedeau în marele domn pe ocrotitorul lor contra asupritorilor păgâni şi catolici. Aşa se explică că faptele sale ajunseră să fie cântate în baladele ucrainene. O baladă de acest fel din secolul al XVI-lea, ni s'a păstrat în gramatica lui Ion Vlahoslav din 1571 [1]). Iată cuprinsul acestei balade în traducerea română, după textul revăzut şi emendat de Hruševski [2]):

„Vai, Dunăre, Dunăre, ce curgi aşa turbure?
Da de ce n'aş curge turbure, când în fund năvalnic
Imi svâcneşte mâlul,
Când pe la mijloc peştii mă supără şi sapă
Iar sus pe malul apei — trei pâlcuri de ostaşi.
În pâlcul turcesc, hainii cu săbii mi se taie,
În pâlcul tătăresc săgeţile's văpaie,
Iar în cel românese e Ştefan Voevod.
În pâlcul lui Ştefan o fată lăcrimează.
Fetiţa plânge în hohot şi astfel îngăimează:
„Ştefane, ah, Ştefane, Ştefane Voevod,
Ai gând să mă iai tu, sau să mă laşi tu vrei?"
Dar oare ce-i răspunde Viteazul Voevod?
„Frumoasa mea fetiţă, eu cum nu te-aş lua,
Lua-te-aş sufleţele de ai fi de seama mea;
Şi te-aş lăsa fetiţ-o, dar tare îmi eşti dragă"
Dar ce-i spune fetiţă? — „Ştefane lasă-mă!
M'oi arunca în apă, în Dunărea adâncă,
Iar cel ce mă va prinde, voi fi a lui pe veci".
Dar nimenia n'a prins'o, cu'nnotul, pe fetiţă.
A prins'o însă Ştefan, Viteazul Voevod
Şi a luat-o dulce de mâna ei cea albă:
„Fetiţa mea iubită, deacum a mea vei fi!"

Fetiţa salvată de Ştefan, simbolizează naţiunea ucraineană care caută şi găsi ocrotire la marele domn al Moldovei.

[1]) Iana Blahoslava, Gramatica ceska, ed. I. Hradil şi Iosif Jireček, Viena, 1857, p. 341.

[2]) M. Hruševski, Istoria Ruşilor Ucrain. VI, p. 365. Textul este revăzut de Potebnia şi Franko. Cfr. Gr. Nandriş, *Les rapports entre la Moldavie et l'Ukraine d'après le folklore ukrainien*, în Mélanges de l'École Roumaine en France, 1924, p. 5. urm.

La anul 1538 năvăli cu multă oaste în Moldova însuş Soliman-cel-Măreţ. Năvălitorul păgân alungă pe Petru-Rareş din scaunul domniei şi aşează în locul acestuia pe Ştefan-Vodă-Lăcustă. Cu acest prilej sultanul cuprinse şi Tighina cu 12 sate împrejur şi-o prefăcu în raia turcească. Tighina fu întărită şi răsbotezată în *Bender,* ceia ce pe turceşte înseamnă poartă. Ştirbirea hotarului Moldovei, întregit de Alexandru-cel-Bun şi apărat cu atâta vitejie de Ştefan-cel-Mare, mâhni adânc sufletele Moldovenilor, cari, după o mărturie din aceia vreme *„nu puteau suferi cu nici un chip că li s'a luat partea cea mai frumoasă din Moldova“*. In indignarea lor, Moldovenii se răsculară impotriva lui Ştefan-Vodă-Lăcustă — poreclit astfel din pricina stolurilor de lăcuste ce se abătuse ca un nour asupra Moldovei, nimicind holdele şi pustiind ţara pe unde treceau — şi-l uciseră (1540).

In locul jertfei nenorocite, boerii răsculaţi ridicară în scaunul domniei pe Alexandru-Vodă-Cornea. Noul Domn, primind ajutor de la Leşi, încercă să recucerească Tighina şi să alunge pe Turci din vechile raiale Cetatea-Albă şi Chilia. Moldovenii năvăliră cu o furie nemaipomenită în raia, unde Turcii, după ce luară ţara dinspre Marea Neagră, îşi ţineau de obiceiu multe vite, şi prădară 100.000 de oi şi 80.000 de capete de alte dobitoace. Soliman, auzind de isprava Moldovenilor, dădu din nou domnia Moldoviei lui Petru-Vodă-Rareş şi-l trimise cu oaste numeroasă impotriva lui Alexandru-Vodă-Cornea, care fu bătut, prins şi decăpitat.

Atunci tovarăşii şi prietenii nenorocitului Domn fugiră peste Nistru şi se aşezară acolo. Ştirea aceasta o deţinem dintr'o scrisoare a sultanului către craiul leşesc din primăvara anului 1541, în care Soliman se plânge că „nişte răufăcători dintre supuşii noştri Moldoveni, au năvălit în ţară lângă Cetatea-Albă şi Tighina, au prădat sate, au ucis pe mulţi, au furat oi şi alte dobitoace, au prădat multe mărfuri şi *au fugit în ţară la Tine,* adecă în ţara leşească şi s'au aşezat acolo“ [1]).

Aceasta este una dintre cele mai vechi mărturii documentare despre pribegirea unor cete mai mari de Moldoveni peste

[1]) Fontes Hist. Ucr. Russ. VIII., No. 6. p. 8 urm.

Nistru. Se pare că cu acest prilej s'au înjghebat satele româneşti: Kitrosy (Pietrosul), Malojeszty (Mălăeşti) şi Piskolung (Pisculung), pe care le găsim amintite în documentele mai vechi[1]). In harta lui Reichersdorfer din 1541 găsim pomenite dincolo de Nistru satul românesc Caiaclia şi lacul *Cuciurgan*[2]).

Megieşia cu Turcii din raialele de la Bender şi Akkerman n'a fost de loc priincioasă pentru Moldoveni. Traiul lor devenia din zi în zi tot mai anevoios din pricina prădăciunilor turceşti. De la o bucată de vreme hoardele de Tătari ce veniau de dincolo de Nistru, începură să se aşeze în preajma raialelor turceşti, ademenite de câmpiile îmbelşugate ale Bugeacului. De groaza hoardelor tătare, cu care Românii avură de furcă sute de ani, locuitorii satelor începură să-şi părăsească vetrele şi să se retragă, unii spre codrul Tigheciului, unde se înfiripă cu vremea un nou front de apărare contra Tătarilor, iar alţi peste Nistru, unde erau locuri pustii şi nestăpânite încă de nimeni.

Moldovenii Transnistrieni se recrutau din refugiaţi politici, dar şi din săteni paşnici cari nu mai puteau suporta sarcinile birului şi stoarcerile de tot felul, la care erau expuşi din partea slujbaşilor unor Domni hăpsini şi pizmătareţi. Aşa povesteşte Grigore Ureche că Cazacii *„au lovit nişte sate din sus de Tighina, pe decindea* (de cea parte) *de Nistru, care sate erau descălicate pe hotarul leşesc, de Turcii ciutaci şi Moldoveni foarte mulţi, cari eşise din ţară de nevoile ce erau în zilele Iancului Vodă* (1579—1582); *şi multă moarte au făcut într'ânşii, şi pradă şi robie, şi cu dobândă s'au întors pe la casele lor*“ [3]).

De satele acestea aminteşte şi Beiul turcesc din Tighina prin scrisoarea românească pe care o trimise la 1582 starostelui din Râşcov, un târguşor aşezat pe malul stâng al Nistrului, mai jos de Soroca, zicând:

„Eu, Ali-beiu de Tighina, scriu multă viaţă şi sănătate starostelui de Râşcov. Dup' aiasta dau ştire dumitale ca să ştiţi dumneavoastră să nu vă hie nicio grijă, nici o teamă de nemică, ce să hiţi foarte cu pace bună de către noi; c'am auzit

[1]) I. Bogdan, Documentele lui Ştefan-cel-Mare, I. p. 109.
[2]) Papiu Ilarion, *Tezaur de Monumente Istorice,* III. p. 122.
[3]) Grig. Ureche, Letop., I. p. 236.

*

că vă temeţi. Atâta doar de veţi bănui pre noi, atâta, căce c'am mărs de-am lovit *neşte sate* de-am luat câţiva robi, pentru căce c'au fost vina lor, căce c'au prins neşte spahei de-ai noştri; deci, pentr'acel lucru s'au făcut aceasta. Iară de cătrănoi bine să ştiţi că vă sântem foarte cu priinţă bună şi ştim prietenşugul cel bun şi vă sântem cu toată inema şi cu toată credinţa. De-aiasta vă dăm ştire. De la Domnul, amin" [1]).

Din mărturia cronicarului Grigore Ureche, care e întărită prin scrisoarea lui Ali-Beiu din Tighinea, urmează deci că pela anul 1580 în părţile Râşcovului în Podolia erau mai multe sate, ce fuseseră descălicate de „Moldoveni foarte mulţi", cari ieşiseră din ţară de feliurite nevoi. Aceasta este o nouă dovadă că aşezarea Românilor în Ucraina este foarte veche. Iar scrisoarea *românească*, pe care Beiul Tighinei o trimise starostelui de la Râşcov, arată cât de numeros trebuia să fi fost în vremea aceia elementul românesc dincolo de Nistru, şi cât de răspândită trebue să fi fost limba noastră în părţile acele, dacă până şi Beiul turcesc era nevoit să se folosească de limba românească în corespondenţa sa cu starostele din Râşcov, care pare să fi fost însuş Român.

Din cele arătate mai sus rezultă deci, că în cursul secolului al XV-lea şi XVI-lea, numeroase cete de Români se strecură, prin o penetraţie lentă dară continuă, peste Nistru în regiunile tătăreşti şi poloneze ca păstori şi agricultori, ca negustori şi cărăuşi, ca ostaşi şi mercenari, ca pribegi politici şi ca robi, pentru a-şi găsi acolo rostul vieţii lor. Elementele acestea formează substratul cel mai vechiu al populaţiunii transnistriene româneşti. Prin ocuparea cetăţii Lerici, Petru-Vodă-Aron tindea şi la răspândirea stăpânirii *politice* româneşti în regiunile transnistriene, şi anume pe cale de cucerire.

Românii de peste Nistru şi-au putut păstra lesne limba, şi datinele şi obiceiurile strămoşeşti, fiind că ei rămaseră necontenit în legătură cu fraţii lor din Moldova. In tratatul de pace turco-polon din 1577, se prevăzu o dispoziţiune prin care se îngăduia păstorilor români de a trece Nistrul cu turmele lor şi a păşuna în câmpiile transnistriene [2]). In 1543 starostele de

[1]) N. Iorga, Stud. şi Docum., V. p. 391.

[2]) Hurmuzaki, *Docum.*, XI. No. 26, p. 599.

Bar atacă pe neaşteptate *Vozia* şi distruse *morile moldoveneşti* de pe Nistru [1]). In 1557 Moldovenii ajutară pe Tătari la cucerirea Chortyciei [2]). Pela 1543 ostaşii voevodului Moldovei se uniră în stepă cu Cazacii şi prădară cai dela Tătari [3]). Numărul lor sporia din an în an prin pribegi proaspeţi, cari te miri din ce pricină, erau nevoiţi să-şi părăsească vetrele şi să apuce calea pribegiei. Nevoi de tot felul, precum şi încercările de răsvrătire împotriva domniei siliau pe mulţi să fugă peste Nistru.

Vestiţi în privinţa aceasta erau în deosebi Sorocenii, Orheienii şi Lăpuşnenii, „socotind că căpeteniile şi slujitorii la aceste ţinuturi prea lesne se pleacă la lucruri noi", precum observă Nicolai Costin. Alt scriitor moldovean, Dimitrie Cantemir, spune că „locuitorii din ţara de-jos, cari sunt obişnuiţi de mult să trăiască în războiu cu Tătarii, sunt ostaşi mai buni şi oameni mai sălbatici decât ceilalţi, şi mai mult sunt răscolnici şi nestătornici şi dacă n'au nici un protivnic străin să bată războiu, atunce de trândăvire prea lesne se amăgesc şi stârnesc zurbă asupra mai marelor săi, ba chiar asupra Domniei". Corespondenţa românească cu starostele din Râşcov şi balada ucraineană despre Ştefan-cel-Mare dovedesc până la evidenţă cât de mare era în părţile acelea înrâurinţa limbii şi culturi româneşti.

V.

Relaţiunile Românilor Transnistrieni cu Cazacii.

In secolul al XVI-lea un factor politic nou începu să se manifesteze în regiunile transnistriene, sau mai bine zis transbugiene. Cazacii Zaporojeni constituiau acest nou factor politic, cu care Românii Transnistrieni întrară curând în relaţiuni foarte strânse [4]). Ei îşi aveau „siciurile" sau „cuiburile" lor la pragurile Niprului unde „le era lăcaşul din zilele bătrâne". Ba mai mult

---

[1]) Fontes Hist. Ucr. Russ., VIII, No. 12 şi 13.

[2]) Hruševski, o. c., VII. p. 120.

[3]) Ibid. VII, p. 62.

[4]) N. Costin, Letop., II, p. 59; Miron Costin, Letop. I. p. 11 urm. şi p. 316. — N. Ernst, *Die Einfälle der Krimtataren in Südrussland, Zeitschrift für Osteurop. Gesch.*, Bd. III. p. 12 urm. Chr. I. Jacykinovycz, Relaţiile Cazacilor Zaporojeni cu Moldova până la căderea lui Vasile Lupu, (teză de doctorat).

chiar, noi avem indicii foarte precise că în organizaţia cazăcească se găsiau înglobaţi foarte mulţi Români.

Regele polon Ştefan Báthory arăta într'o scrisoare către înalta Poartă, că câmpiile dintre Bug şi Nipru erau populate de o adunătură de oameni, compusă din Poloni şi Litvani, dar şi din Moscali şi *Români* [1]). În instrucţiunile date solului său către Tătari, acelaş rege susţine despre Cazaci că sunt „o adunătură de oameni cari nu se supun nimănui, fiind strânşi dintre Moscali şi *Români*, dar şi dintre supuşii poloni osândiţi la moarte“ [2]). Relaţiile amicale între Ioan Vodă cel Cumplit şi Cazacii par să fi fost întreţinute şi cultivate de numeroasele elemente româneşti din rândurile Cazacilor.

Din mijlocul Românilor Transnistrieni se ridicară faimoşii „domnişori“ cari aveau pofta de domnie în Moldova. Aceştia se întovărăşiau cu Cazacii, treceau Nistru şi îşi încercau norocul la domnie. Unii reuşiau să-şi pună coroana pe cap. Cei mai mulţi însă dintre ei plătiau cu viaţa îndrăzneala lor. Aşa izbuti bunăoară Ioan-Vodă-Potcoavă — poreclit astfel fiind că era în stare să rupă o potcoavă de fier cu mânile sale, aşa de zdravăn era — să alunge din domnie pe Petru Şchiopul şi să se urce el însuş pe tron. Dar bucuria sa dură numai câteva săptămâni, fiind că domnul cel legiuit se întoarse curând în scaun, izgoni pe uzurpator care-şi găsi mai apoi moartea la Liov. Acest Ioan Potcoavă fugise la Cazaci cu tovarăşul său Ceapă sau Ţopa şi de acolo se reîntoarse în Moldova pentru a şi încerca norocul[3]). Ceapă petrecu mai multă vreme în Braţlav[4]). Românul Cârstea Voloşin atacă cu un grup de Cazaci pe Turci şi Tătari şi pustiî groaznic regiunile din preajma Cetăţii-Albe[5]).

Soarta năprasnică a lui Ioan Potcoavă nu curmă pofta de domnie pentru alţi „domnişori“ transnistrieni. Mai veniră de-şi încercară norocul Petru Lungul, Petru Cazacul şi alţii, cari găsiră însă curând acelaş tragic sfârşit ca şi Potcoavă.

[1]) N. Iorga, *Acte şi Fragmente*, I. p. 25.

[2]) N. Iorga, Acte şi Fragm. I. p. 25: *„coluviem hominum... collectam esse de Moschis, Valachis...“*

[3]) Bielski, *Cronika Polska*, p. 1430 1435.

[4]) N. Iorga, *Studii şi Docum.*, IV. prefaţă.

[5]) Hruševski, o. c. VII, p 321.

Românii Transnistrieni aveau adese prilej să vază trecând prin satele lor oştirile moldoveneşti şi munteneşti, care veniau să dea ajutor Turcilor contra Cazacilor. In 1617 purcese „Radu-Vodă, Domnul moldovenesc şi cu oştile munteneşti asupra ţării căzăceşti să le strice pălăncile şi să-i prade“ [1]). Luptele s'au dat chiar în părţile locuite de Români din preajma Râşcovului. Nu trecură nici 10 ani dela această întâmplare şi Transnistrienii văzură trecând pe la ei oştirile lui Miron-Vodă-Barnovschi care purcedeau contra Daşcovului [2]).

Legăturile dintre Moldoveni şi Cazaci deveniră mai strânse pe vremea lui Vasile Lupu, care, de voie de nevoie, se încuscri cu Bogdan Chmielniţchi — Hmil al cronicarilor noştri — dând pe fiica sa Ruxanda de nevastă lui Timuş, fiul lui Hmil. Acesta cu toată sluţenia lui, pare să fi câştigat inima frumoasei domniţe. Dar Timuş căzu curând lovit de o ghiulea sub zidurile Sucevei, iarRuxanda se aşează în târgul Râşcov, unde se simţia aşa de bine în mijlocul Românilor Transnistrieni, că toate stăruinţele fratelui său Ştefăniţă de a o determina să se întoarcă în ţară, rămaseră zădarnice. „Ştefăniţă-Vodă, nevrând soră-sa Ruxanda să vie pren scrisorile tătâne-său şi a lui în ţeară den Râşcov, care târg i-au fost dat de Hmil după moartea lui Timuş, feciorului său, trimis'au oaste asupra Râşcovului să'l bată şi să iee pe soră-sa, pe Doamna Ruxanda, cu de-asila. Ce nimic ai noştri n'au putut face Râşcovului, numai ce au făcut zarvă cu Căzacii“ [3]).

Un act polon din 1703 menţionează că târgurile Râşcov şi Camionca fuseseră în posesiunea Ruxandei, fiicei lui Vasile Vodă [4]). Paul de Aleppo vizită Râşcovul, unde domniţa văduvită petrecea înconjurată de Romănce şi Cazace, delectându-se la cântecele lor [5]). Mai în urmă Ruxanda se întoarse în Moldova şi se aşeză la Deleni, judeţul Botoşani. La invazia joimirilor lui Sobieski, Ruxanda se refugiă la Neamţ unde credea să găsească un adăpost sigur. Dar se înşelase. Căci ea fu ucisă de joimiri cari veniseră acolo să prade.

[1]) M. Costin, Letop. II, p. 267.
[2]) Miron Costin, l. c. p. 290.
[3]) Miron Costin, l. c. p. 368.
[4]) Hurmuzaki, Doc. Supl. II, vol. III., p. 292, no. CX. şi p. 309.
[5]) Paul de Aleppo, *Călătoria lui Macarie*, ed. Cioran, p. 60 şi Arhiva Istorică, I. 2., p, 111, Cfr. Fontes Hist. Ucr. Russ., XII, no. 280 şi 284.

In Râşcov, Ruxanda avu prilej să găzduească pe nefericitul ei tată, Vasile Vodă, care, fiind alungat din scaun de Gheorghe Ştefan, căuta refugiul la Românii Transnistrieni. După ce petrecu scurtă vreme în mijlocul lor şi după ce vizită şi târgurile Ladijn şi Kozlov [1]), trecu prin Ucraina-Hanului la Vozia sau Oceacov şi de acolo la Constantinopol, unde muri, fără de a-şi mai fi văzut ţara, în care domnise cu cinste şi vrednicie aproape 20 de ani.

Râşcovul trecu mai apoi în posesiunea mănăstirei Golia din Iaşi, care păstră această stăpânire până la 1812. Mai sus de Râşcov se înjghebase pe moşiile Cantacuzineştilor târgul Movilău cu vestitele iarmaroace cari se „strigau" de cu bună vreme la Iaşi [2]). Vama Movilăului curgea în visteria domnească din Iaşi iar căpitanul din Soroca îşi avea la Movilău pe nămesnicul său [3]). Organizarea administrativă a Movilăului era similară cu cea din târgurile moldoveneşti cu şoltuzi şi pârgari. In 1740 era şoltuz la Movilău un oarecare Burcă, de felul său Român după cât se vede [4]). Elementul românesc stăpânia atunci şi în târgurile Iaruga, Iampol şi Silibria [5]).

Boerii moldoveni aveau moşii dincolo de Nistru pe care le munciau cu oameni din Moldova. Unul dintre proprietarii aceştia era Costachi Jora, care stăpânia ambele maluri ale Nistrului mai jos de Rezina, unde se găsesc pe ţărmul basarabean aşezările: Vadul Jorăi, Jora Veche, Jora Nouă, iar pe ţărmul trasnistrian localităţile *Jura* şi *Jurca*.

Posesiunile lui Jora se întindeau până la gura Răutului, unde Nistru se putea trece pe un pod de *„dubase"* adecă luntre. In preajma vadului acestuia se înjghebă cu vremea satul şi apoi târgul *Dubăsari*, pe care în 1650 Costache Jora îl primi dela Gligore Miclescu. Dubăsarii ajunse mai apoi o localitate foarte însemnată pentru viaţa bisericească şi culturală a Românilor Transnistrieni. In fruntea târgului se găsia un polcovnic român [6]). Straja vadurilor peste Nistru, morilor plutitoare „pe

[1]) N. Iorga. *Acte şi Fragmente* I. pp. 228, 238 şi 339.
[2]) N. Iorga, Studii şi Doc., VI, no. 1069 şi 483.
[3]) Ibid. no. 1557 şi 1563.
[4]) Ibid. no. 1282 p. 379,
[5]) Ibid. no. 213 şi 1258.
[6]) N. Iorga, *Studii şi Docum.*, VI, no. 1258, pg. 377; N. Iorga, *Docum. şi Cercetări*, p. 39.

tumbuze“ de pe acest fluviu, precum şi poliţia ambelor maluri era în seama Românilor.

Pe vremea aceia numărul Românilor Transnistrieni ajunse destul de considerabil. Aceasta se vede foarte bine din contingentele considerabile pe care ei le dedeau la trupele lui Hmil. Samuil Kurzewicz, consilier municipal şi „utriusque juris doctor“ care luase parte la negociaţiunile Liovenilor cu Chmielnicki, descrie pe Românii Transnistrieni, la intrarea lor în Liov, ca o ceată nedisciplinată şi amestecată cu Tătari rebeli[1]). Se vede însă că împrejurările acelor crude vremuri cereau oameni aspri şi deprinşi cu meşteşugul războiului. Dovadă pentru aceasta este faptul că la asediarea Liovului, hatmanul Cazacilor aşează pe Românii aceştia nedisciplinaţi chiar în centrul liniei de atac, având la dreapta pe Cazaci, iar la stânga pe Tătari. Acelaş martor ocular, Samuil Kuszewicz, arată că contingentele româneşti erau compuse din „*cohortele de veterani ale Dacilor Transnistrieni*“ [2]). Mărturia aceasta aşa de preţioasă arată că elementul românesc, aşezat dincolo de Nistru, era atunci destul de numeros, puternic şi încercat în războaie, încât el putu să dea contingenţe importante pentru oştirile căzăceşti.

Cohortele Dacilor Transnistrieni luptau sub căpitanii lor. Unul dintre aceştia pare să fi fost Puşcariu, pe care-l găsim pomenit între polcovnicii lui Hmil[3]). Român Transnistrian pare să fi fost şi Lobodă, căpitanul Perieslavului. La bătălia dela Berestezko, care s'a dat în 1651 între Cazaci şi Poloni, luară parte şi 4000 de Români[4]).

Luptele pentru domnie începură din nou după detronarea lui Vasile Lupu. Despre urmaşul acestui, Gheorghe Ştefan zice Nicolae Costin că „au domnit tot de călare, că ţara era băjenită“ [5]). Ceva mai înainte se răsvrătiră Tătarii din Bugeac sub căpetenia lor Cantemir Mârza, prădând şi jefuind Moldova în

[1]) Fontes Hist. Ucr. Russ., IV, pp. 91 şi 97.

[2]) S. Kuszewicz, Arma Cazacia, Font. Hist. Ucr. Russ., IV, p. 56 „*In medio veteranas Dacorum Transnistrianorum cohortes (Valahorum) sub patrueli suo Zaharie Chmielnicki posuit*“. Cfr. ibid. p. 61 si 158 unde se menţionează de „Dacii Transnistrieni“.

[3]) Z Dziejów Ukrainy, p. 247.

[4]) Raport din 26 Iunie 1651 : „der Walachen und Moldauer in 4 m“ ed. N. Iorga, Acte şi Fragm., I, p. 206.

[5]) Letop. II, p. 8.

mod cumplit. După mărturia unui boer din acele vremuri „între Nistru şi Prut nu rămăsesc nici o casă“ [1]). Sub împrejurările acestea vitrege mulţi Români treceau Nistrul şi se aşezau în Podolia şi Ucraina-Hanului pentru a fi mai la adăpost de grelele încercări ce se abăteau asupra capetelor lor.

La nevoile acestea se mai asociă una nouă. Veni la domnie Duca-Vodă şi „începu a scoate multe şi grele dări pe boeri şi pe ţară“. Atunci Lăpuşnenii şi Orheienii se răsculară împotriva Domnului sub căpeteniile lor Hâncu şi Durac. Dar răsculaţii fură bătuţi şi nevoiţi de a se refugia la fraţii lor Transnistrieni. Nicolae Costin arată că „după înfrângerea lui Hâncu şi Durac şi căpeteniile celelalte fugiră cu toţii peste Nistru“ [2]). In 1672 trecură 3000 de pribegi Nistrul la Râşcov [3]). Unii dintre aceşti pribegi se uniră cu Cazacii, iar alţii luptară alături de Turci contra Polonilor [4]).

Din cele arătate mai sus ne-am putut convinge că elementul românesc transnistrian sporia mereu prin admigrări din Moldova, că mulţi Români Transnistrieni făceau parte din organizaţia căzăcească, luând parte la întreprinderile răsboinice ale Cazacilor. Reţinem îndeosebi faptul că cohortele de veterani ale *Dacilor sau Românilor Transnistrieni* erau cunoscute ca organizaţiuni aparte, respectate de prieteni şi temute de duşmani. Transnistrienii îşi păstrară limba şi naţionalitatea lor prin sporul numeric şi concursul cultural pe care-l primiau necontenit dela fraţii cisnistrieni.

Pe vremea hatmanului Bogdan Chmilnicki, Cazacii atinseră culmea puterei lor politice dincolo de Nistru. In Martie 1657 mitropolitul Sucevei Ghedeon, episcopul Romanului Anastasie şi episcopul Huşilor Teofan, luând autorizaţia lui Gheorghe Ştefan Voevod, hirotoniră pe Lazar Baranovici episcop de Cernicov, întemeindu-se pe mărturia mitropolitului Silvestru de Chiev şi a prealuminatului domn Bogdan Chmelniţchi, hatmanul oştirilor căzăceşti [5]).

[1]) Hurmuzaki, XV, p. 998 urm.
[2]) N. Costin, Letop. II, p. 7.
[3]) Hurmuzaki, Docum. XVI, p. 20, No. XXIII.
[4]) Kluczycki, l. c. p. 1321.
[5]) Arh. Ist. I, 1., p. 65, no. 75.

După moartea bătrânului Hmil, puterea Cazacilor decăzu necontenit. Dar această decadenţă nu putu să rămână fără urmări pentru echilibrul politic în regiunile transnistriene. Cu slăbirea organizaţiei politice căzăceşti, care trebuia să formeze un stat tampon între puterea turcească, polonă şi moscovită, aceste puteri, ajungând în directă vecinătate, începură să se ciocnească şi să tindă la supremaţia uneia asupra celeilalte. Şi de fapt aşa s'a şi întâmplat pe la jumătatea a doua a secolului al XVII-lea. Folosindu-se de această situaţie, Sultanul Mohamed IV-lea „începu gânduri înalte asupra creştinilor, că pe atunci Turcii erau mai tari, cât lumea se cutremura, că încotro se porniau, nu era să nu biruiască“ [1]). In dorinţa sa de a întinde hotarele împărăţiei sale spre nord, asupra Podoliei şi Ucrainei Zaporojene, el începu războiu cu Polonezii, unde pe acea vreme comanda ca general şi mai apoi ca rege Ioan Sobieski.

La luptele acestea domnii Principatelor luară parte activă şi nici Românii Transnistrieni nu puteau privi pasivi la cele ce se petreceau în jurul lor. Unii din ei erau de partea Turcilor, alţii simpatizau cauza Polonilor creştini. Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino construi podul peste Nistru pentru trecerea oştirilor turceşti în Podolia [2]). Muntenii lui Duca-Vodă luptară alături de Turci pentru cucerirea cetăţilor Ledijna şi Uman [3]). In 1678 ambii domni români Duca-Vodă şi Antonie Russet înaintară până la Bug pentru a lua parte cu contingentele lor la cucerirea Cehrinului. Asaltul asupra cetăţii îl făcu un grup de 5000 de Români, iar Duca-Vodă fu rănit la picior [4]).

In urmă, Turcii izbutiră să alunge pe Poloni din Podolia, să ocupe cetatea Cameniţei, al cărei model în ceară îl făcu pentru sultan „meşterul de scrisori şi săpături la petre“ Grigore Cornescu [5]), şi să silească pe craiul leşesc la cesiunea Podoliei. Pacea s'a aşezat la Buczacz în 1672. Podolia ajunse sub ascultarea Sultanului, iar Cameniţa deveni o cetate turcească. Hatmanul Cazacilor Doroşenko se închină lui Mohamed al IV-lea.

[1]) Nicolae Costin, Letop. II, p. 24.
[2]) Ibid. p. 13.
[3]) Constantin Capitanul, ed. N. Iorga, p. 184, 192—3, 202—203; cfr. N. Iorga, Stud. şi Docum., IX, p. 163 urm., Magazinul Ist. V, p. 17 urm.
[4]) N. Iorga, Acte şi Fragm. I, p. 87/88.
[5]) I. Neculce, Letop. II, p. 198.

Scurtă vreme după înţelegerea cu Polonii, Mohamed încheiă la Bachcisarai un tratat cu Moscova, prin care ţarul Feodor III Alexievici recunoscu stăpânirea turcească asupra Ucrainei dela Chiev în jos între Nipru şi Nistru.

Prin succesele acestea ale armelor turceşti, toţi Românii Transnistrieni, atât cei din Podolia cât şi cei din Ucraina Zaporojenilor, ajunseră sub supremaţia turcească.

VI

Raporturile Transnistrienilor cu Polonii.

Sloboziile româneşi din Galiţia, care fuseseră descălicate acolo încă prin veacul al XIV-lea şi XV-lea în temeiul dreptului românesc, se slavizară cu vremea, precum s'a arătat mai sus. Centrul acestor aşezări era în Liov, unde se găsia o suburbie românească cu biserica ei [1]). Pe lângă biserica românească din Liov se înjghebă şi *frăţie sau breaslă românească*, de care se pomeneşte pentru întâiaş dată în 1463. Negustorii Moldoveni cari vizitau acest oraş sprijiniau frăţia şi biserica românească. Ştefan-cel-Mare pare să fi fost ocrotitorul Românilor din Liov. Tot el fusese acela care aduse sub stăpânirea sa Pocuţia cu cetăţile Sniatin şi Colomeia până la Halici. Bogdan-cel-Chior ajunsese şi el până sub zidurile Liovului, dară nu ca prieten, ci ca duşman al craiului polon, care-i răpise Pocuţia. Petru Rareş petrecuse ca pribeag în Polonia şi este probabil că şi el să fi avut relaţii cu frăţia românească din Liov. Alexandru Lăpuşneanu trimise în 1557 un dar de 100 de zloţi pentru biserica breslei româneşti din Liov [2]). Tot el chemă 4 băeţi din această breaslă la învăţătură la Suceava [3]). Ca patron al bisericii româneşti din Liov, el o restaură şi o înzestră cu clopote, dintre cari unul purta numele său Alexandru [4]).

După moartea lui Lăpuşneanu patronatul trecu asupra lui

[1]) Cfr. I. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, in Archiv für Oesterr. Geschichte, vol. 101.

[2]) Hurmuzaki, Docum., I, 2, p. 205 urm.

[3]) Ibid. Supl. II, p. 206.

[4]) Ibid. II, 1, p. 214 urm.

Petru Şchiopul, care stărui pentru scoaterea bisericii de sub jurisdicţiunea episcopului Balaban, care înclina spre unire cu Papa. In urma demersului său, patriarhul Ieremia al Constantinopolului scoase biserica românească din Liov de sub jurisdicţia episcopului local şi o declară *stauropighie*[1]).

După renunţarea lui Petru Şchiopul la tron, patronatul asupra stauropighiei liovene trecu asupra Movileştilor, ale căror simpatii şi legături cu Polonia sunt bine cunoscute. Ieremia Movilă construi o nouă biserică în Liov şi sprijini împreună cu Stroici şi cu alţi boeri frăţia românească de acolo[2]). Nistor Ureche, tatăl marelui cronicar Grigore, se înscrise ca frate în breasla din Liov[3]). Maria, fica lui Ieremia-Vodă, măritată după Potocki, înfiinţă o nouă stauropighie la Maniava sau Schitul-Mare, al cărui metoh ajunsese într'o vreme şi Suceviţa noastră[4]).

Mai apoi ctitoria bisericii din Liov trecu asupra lui Miron Vodă Barnovschi, care avea legături familiare cu Movileştii. El dărui bisericii liovene venitul vămii din negoţul cu salitră dela Hotin[5]). O inscripţie din 1629 de pe biserica stauropighiei arată pe Barnovschi ca pe *„săvărşitorul bisericii“*[6]) pe care Miron Costin o numeşte „biserica cea mare în Liov“[7]).

In 1631 se făcu târnosirea nouii biserici, la care solemnitate mitropolitul Chievului Ieremia trimise ca reprezentant al său pe arhimandritul Petru Movilă. Acesta asistă la serbare împreună cu fratele său Moise, ce venise în numele ctitorilor. Miron Vodă Barnovschi luase asupra sa plata tuturor cheltuelilor pentru sfinţirea *„bisericii româneşti“*[8]). Mai contribuiră la clădirea şi întreţinerea bisericii din Liov şi boerii pribegi Moţoc, Prăjescu, Ghighiu, Stroici şi Ureche[9]). In muzeul acestei biserici se găsia

---

[1]) Diplom. Statutaria, II, p. 87.

[2]) Hurmuzaki, Docum. Supl. II, 1, pp. 469, 537 urm.; Mon. Confr., Staurop. p. 381.

[3]) A. S. Petrussewicz, Hal. Rusk. Svodnaia Letop., 1600—1700, Liov. 1874, p. 46.

[4]) Ţalevici, Schitul Maniava, p. 17; I. Onciul, Fondul Religionar, p. 64 urm.; cfr. I. Nistor, *Ist. Fondului bisericesc din Bucovina,* p. 9 urm.

[5]) Hormuzaki, Docum., Supl. II, 2, p. 536.

[6]) A. S. Petruszewicz, Hal. Rusk. Svodnaia Letop., p. 67 urm.

[7]) Letop. I, p. 268.

[8]) A. S. Petruszewicz, Hal. Rusk. Svodn. Letop., p. 67.

[9]) Cfr. Hampl, Ctitoria Movileştilor din Liov, (teză de licenţă).

o frumoasa colecţiune de odoare bisericeşti, de cărţi şi manuscripte, precum şi de scrisori şi hrizoave moldoveneşti, cunoscute lui Gh. Asaki şi văzute şi de T. T. Burada în 1895 [1]).

In Liov şi în alte localităţi din Polonia trăiau mulţi refugiaţi români ,dintre cari unii serviau în armata polonă, alţii făceau negoţ, iar cei mai mulţi continuau indeletnicirile lor de acasă, adeca cultura pământului, ca proprietari sau ca arendaşi. Ei aveau legături de prietenie cu nobilii poloni, încheiau căsătorii cu poloneze şi mulţi dintre ei obţineau indigenatul polon [2]). Luca Stroici trăia ca arendaş [3]). Vasile Ureche era arendaş la Zahajpole [4]) Ieremia Movilă avea moşia sa la Ustie, care era una din cele mai bine cultivate din întreaga Polonie [5]).

Cetăţenia polonă o dobândiră următorii boeri pribegi: Fraţii George, Ieremia şi Simion Movilă, Nistor Ureche, Isac Balica, Luca şi Simion Stroici, Miron Barnovschi, Vasile Oräş Hatmanul, G. Lozinski Pârcălabul ş. a. [6]).

Pe lângă ctitoria lui Lăpuşneanu din Liov, fiinţă încă din 1556 o şcoală a breslei româneşti, care în 1587 fu reorganizată şi complectată de patriarhul Ieremia. La şcoala aceasta se pregatiau preoţii pentru bisericile ortodoxe şi în prima linie fireşte pentru bisericile Românilor Transnistrieni, sălăşluiţi în Podolia şi alte regiuni supuse stăpânirii leşeşti. La şcoala stauropighiei româneşti se învăţă între altele greceşte, slavoneşte, latineşte, apoi dialectica şi retorica. Elev al acestei şcoli fusese vestitul cronicar Grigore Urech[e]. Intre absolvenţi se număra Pamva Berânda, Român Transnistrian de origine, autorul celebrului lexicon slavonesc, Silvestru Cosov, mitropolitul Chievului, Isaia Coslovski, primul rector al Academiei Teologice din Chiev ş. a.

Pe lângă şcoala stauropighiei fiinţa şi o tipografie, la care Duca-Vodă, prin adresa din 26 Ianuarie 1671 comandase 400 de psaltiri şi 200 de ceasloave moldoveneşti cu litere cirilice [7]).

[1]) Alăuta Românească, Sept. 1838, supl. lit. la Albina Românească; cfr. Arhiva din Iaşi, VI, p. 666 urm.
[2]) Prinos lui Sturdza, p. 209.
[3]) Hurmuzaki, Docum., Supl. II, 1, p. 416.
[4]) E. Barwinski, Ştiri noua asupra familiei Ureche, p. 210.
[5]) Anal. Acad. Rom. Ist. XXXII, p. 1019 urm.
[6]) *Volumena legum*, II, pp. 345, 365, 448; III, p. 295.
[7]) Alauta Românească, Sept. 1838.

Ruşii din Galiţia semnară la sfârşitul veacului al XVI-lea actul de unire cu Roma. Pentru întărirea acestei uniri şi răspândirea ei în cercuri cât mai largi, misionarii catolici începură să desfăşure o întensă propagandă între ortodocşi. Intru susţinerea acestei propagande se înfiinţară colegii jezuitice în Liov (1608), în Cameniţa şi în Bar (1636). La colegiul catolic din Bar îşi făcuse studiile eruditul cronicar Miron Costin.

Contra acestei propagande agresive se ridică Petru Movilă, regeneratorul ortodoxismului rusesc şi intemeitorul vestitei academii teologice din Chiev, care era menită să rivalizeze cu colegiile jezuiţelor din Polonia şi Ucraina şi să le pună chiar în umbră. In faptul de a fi înţeles primejdia propagandei catolice pentru biserica ortodocsă, şi de a fi pus la timp acestei propagande stavila cuvenită, zace însemnătate istorică şi marele merit pentru ortodoxie al eruditului arhireu român de viţă domnească.

In a doua jumătate a veacului al XVII-lea Românii din Polonia găsiră scut şi sprijin în persoana învăţatului mitropolit al Moldovei *Dosoftei*, care în Septemvrie 1686 se retrase, precum se ştie, cu craiul Sobieski în Polonia, luând cu sine, pe lângă cărţile, documentele şi odoarele mitropoliei din Iaşi, şi racla cu moaştele Sf. Ion-cel-Nou dela Suceava. Chiriarhul pribeag petrecu 8 ani în palatul regelui Sobieski din Stryi; de acolo se mută apoi la Zolkiev unde şi muri[1]).

In timpul pribegiei sale în Polonia, mitropolitul Dosoftei exercitase o mare influenţă nu numai asupra boerilor pribegi în Ţara Leşească, dară şi asupra Românilor Transnistrieni din Podolia. Aceasta se poate vedea dintr'un act al regelui Ion Sobieski din 12 Februarie 1694. Era îndată după moartea mitropolitului pribeag, când craiul polon aduse la cunoştinţa „evlavioşilor de rit grecesc, preoţilor, călugărilor, diaconilor, locuitorilor şi boerilor născuţi în ţara românească, cari petrec în regatul şi republica leşească şi cari se supuneau jurisdicţiunii defunctului prea cuvios mitropolit al Sucevei", că a găsit de bine de a însărcina cu „administrarea tuturor preoţilor, cu toate bisericile, satele şi pământurile care aparţin lor", pe episcopul Liovului Iosif

[1]) Cfr. Silv. Dragomir, *Relaţiile bisericii române cu Rusia*, Anal. Acad. Rom. Ist., XXXIV, p. 51.

Şumleanski, şi că de acum înainte ei trebue să se supună „ascultării şi jurisdicţiunii" acestuia. „Toţi preoţii şi locuitorii, zice regele, cari se ţin de aceiaş credinţă, nimănui altuia quoad spiritualia să nu se supuie şi să nu plătească biruri şi de altă stăpânire să nu asculte şi cu nimeni să nu îndrăznească a avea în trebile lor legături, afară de preasfinţitul stăpân duhovnicesc al Liovului" [1]).

Se vede că atunci episcopul Iosif îşi va fi însuşit şi frumoasa mitră a mitropolitului Dosoftei, cu care atât dânsul, cât şi urmaşii săi dela biserica Sf. Gheorghe din Liov obişnuiau a se împodobi la zile mari [2]).

Pribegii români din Polonia împreună cu fraţii lor sălăşluiţi definitiv în Podolia sudică jucau un rol însemnat ca elemente războinice, deprinse cu meşteşugul armelor. Contingente româneşti se găsesc pretutindeni în armatele leşeşti şi nu odată se întâmpla ca contingentele româneşti să lupte sub steaguri diferite unul contra altuia. Cohortele Dacilor Transnistrieni din armata lui Hmil aveau sub zidurile Liovului în faţa lor alte cohorte, tot româneşti şi ele, care luptau sub steag polonez pentru apărarea oraşului contra asediatorilor. Românii din steagul lui Sieniavski făcură la 5 Oct. 1648 prizonieri tătari [3]). In seimul ce s'a ţinut la Halici în 1648 se luă hotărîrea de a angaja călărime moldovenească contra Cazacilor [4]). In primăvara anului 1649 Românii din steagul lui Koniecpolski atăcară pe Cazaci [5]). In bătălia dela Korsun Românii făceau servicii de recunoaştere [6]).

Tovarăşii lui Hâncu şi Durac se înrolară în armata polonă şi luptară sub steagurile lui Sobieski pe toate câmpiile de luptă până chiar sub zidurile Vienei.

---

[1]) A. S. Petruszewicz, *Hal. Rusk. Svodn. Letop.* p. 244 urm.; St. Cioban, *Contribuţiuni istorice la originea şi moartea Mitropolitului Moldovei Dosoftei*, Discurs de Recepţiune la Acad. Rom. Buc. 1920; Iustin Fraţiman, *Administraţia bisericească la Românii din Polonia şi Rusia*, în Buletinul Soc. Ist. Lit. „B. P. Hazdău", Chişinău 1921, vol. I. p. 145 urm.

[2]) T. T. Burada, *O călătorie la Românii din Silezia Austriacă*, în Arhiva din Iaşi, VI, p. 667.

[3]) Font. Hist. Ucr. Russ., VI, p. 158.

[4]) Ibid. p. 18.

[5]) Kostomarov, Bogdan Chmielnicki, II, p. 6.

[6]) I. Mihalovski, Księga Pamiętnicza, Cracovia 1814, p. 21.

La concentrarea ordonată de Sobieski la Hrubişov pentru ziua de 20 lunie 1673 se înfăţişară Poloni, Cazaci, Nemţi şi „călărime românească compusă din 18 steaguri cu 1570 de călăreţi", pe cari regele Sobieski îi primi cu mare bucurie, ştiindu-i „veterani foarte viteji ce-i erau de folos, fiind renumiţi în meşteşugul războiului". Ei intrară în armata polonă, primind ca soldă câte 100 zloţi pentru trei luni [1]).

Stegar în armata lui Sobieski fusese faimosul Postolachi Chigheciul, care ajunse mai apoi comandant de graniţă în Câmpulungul Moldovenesc. Camarazi de arme îi erau Turculeţ [2]), Vasile Isăcescu, Teodor Călmaşul ş. a. In anul următor se pomeneşte asemenea de Români în armatele lui Sobieski [3]). Şi Constantin-Vodă-Cantemir servise în tinereţele sale în armata polonă [4]).

Mai puţin cunoscut este faptul că în oştirea regelui Sobieski de sub zidurile Vienei se găsiau mai multe steaguri de legionari români. In toiul verei 1683 se găsiau faţă în faţă la Viena contingentele româneşti din armata polonă cu contingentele munteneşti şi moldoveneşti din armata turcă, comandate de înseşi domnii români Şerban Cantacuzino şi George Duca [5]).

Din cele menţionate mai sus văzurăm deci că elementul românesc juca şi în Polonia un rol important, având acolo centrul său cultural şi bisericesc şi bucurându-se de anumite consideraţiuni pe vremea mitropolitului Dosoftei. In oştirile polone contingentele româneşti erau bine apreciate, participând la toate expediţiunile cele mai însemnate. Prin cucerirea Podoliei, Românii de acolo trecură sub suzeranitatea Porţii.

---

[1]) Fr. Kluczycki, în *Acta Hist. res gestas Poloniae Illustr.*, vol. II, 2, p. 1262 şi 1310; cfr. *Arh. Ist.* I. I, p. 176, No. 260; A. D. Xenopol, *Ist. Rom.* III. p. 313.

[2]) I. Neculce, Letop. II. p. 252. urm.

[3]) Hurmuzaki, Docum., XVI, p. 19, 28, 31, No. 50, 73 şi 84.

[4]) *Vita Const. Cantemiri,* ed. G. Sion, p. 3.

[5]) N. Diakovski, *Diarium,* ed. I. U. Niemcewicz, *Memorii despre Polonia,* Lipsca, 1840, vol. 5; N. Iorga, Acte şi Fragm. I, p. 95. Cfr. I. Grămadă, *Die Rumänen bei der Belagerung Wiens im Jahre 1683,* Bucureşti 1915.

VII.

Românii Transnistrieni sub hatmania lui Duca-Vodă.

Cucerind Podolia şi Ucraina, Turcii se mulţumiră să transforme numai Cameniţa în raia, iar restul acestor regiuni rămase sub vechia administraţie locală. „Au hotărît toată Podolia să fie olat Cameniţei din Nistru de la Bucegi până în Ucraina, şi cu Ucraina cu tot până în Cehrin, şi până în Vozia în gios, au ramas să fie tot sub ascultarea Turcilor“ [1]). In fruntea acestei regiuni stetea hatmanul, care ajunse faţă de Poartă în acelaş raport politic, în care se găsia hanul Tătarilor sau domnul Moldovei.

Curând după aşezarea păcii dela Bachcisarai, muri Doroşenko, hatmanul Ucrainei, care recunoscuse supremaţia turcească. In locul lui, Sultanul întări pe Iuri Chmielniţchi în demnitatea de hatman al Ucrainei. Acesta îşi avea reşedinţa la Nemirova dincolo de Bug mai sus de Braţlav. Dar fiul lui Hmil n'a stat multă vreme în fruntea Cazacilor. El muri curând şi în locul său Sultanul făcu pe Duca-Vodă hatman al Ucrainei [1]).

Iată ce ne povesteşte Nicolae Costin despte întâmplările acestea: „Intr'acest an (1679) au început Duca-Vodă ca să ia şi Ucraina de peste Nistru, că era o samă de Cazaci, rupţi de la ceilalţi, ce le ziceau Ucraineni, cari erau supt ascultarea Turcilor; că după ce au luat Turcii Cehrinul, precum s'a pomenit la Domnia lui Antonie Ruset Vodă, au fost cuprins Turcii toată Ucraina din Nistru până în Nipru şi au fost pus Hatman la Nemirov pe Iorașco, feciorul lui Hmil cel mai mic, care şi Iorașco a fost Hatman vr'o doi ani şi multe răutăţi au făcut oamenilor... După ce şi-au isprăvit Duca-Vodă pentru Ucraina, în luna Iunie au purces la Ţarigrad, şi fiind acolo i-au dat Impărăţia şi Hătmănia la Ucraina, imbrăcându-l cu caftan, dându-i şi buzdugan acelei ţări, şi întorcându-se iarăşi la scaunul său la Iaşi cu mare bucurie, fiind stăpân a două ţări; iar la Ucraina au trimis pe un namestnic al său, anume Iane, ce era Postelnic al doilea şi l'a pus Hatman la Nemirova şi de atunci au început a se înălţa şi a se scrie la tituluş: „Господарь земли Молдавской и земли Украинской“ [2]).

[1]) N. Iorga, Ucraina Moldovenească, în Anal. Acad. Rom. Ist., XXXV, pg. 347 urm.

[2]) Letop. II, p. 20 urm.

Alt cronicar moldovean Ion Neculce, ne înfăţişează întâmplarea aceasta în modul următor: „Atunce au cheltuit Duca-Vodă mulţi bani la Poartă, aproape de o mie de pungi de bani, şi i-au dat Turcii şi Hatmania Ucrainei, caftan, şi şlic şi un tuiu precum purtau Hatmanii căzăceşti. Şi venit-au din Ţarigrad Domn cu trei tuiuri: Domn ţărei Moldovei şi Ucrainei. Şi s'au gătit de au purces Duca-Vodă la Nemirova, şi s'au strâns toată Căzăcimea acolo la Duca-Vodă la Nemirova, şi au ales din capete dintre dânşii.. şi le-au pus şi în locul lui nămesnic în loc de Hatman, ca să le poarte de grijă, anume Eni Gredinevici, om slujit, ştiind limba căzăcească, de neamul lui Grec fiind, şi au făcut curţi lângă Nemirova, în marginea Buhului şi au făcut şi alte curţi în marginea Nistrului la *Ţicanovca*, impotriva Sorocii“ [1]).

După ce aşezase astfel trebile politice în Ucraina, lăsând acolo ca locţiitor sau nămestnic al său pe lene Drăghinici, Grec din Râşcov, care fusese şi mai inaintea în slujba sa [2]), Duca-Vodă se întoarse în toamnă la Iaşi.

„După ce au venit Duca-Vodă la Iaşi, îndată iară au început a sili pe boeri şi pe toată ţară şi a asupri cu dăjdii; *şi fugeau oamenii la Ucraina peste Nistru şi nici zlotaşii nu puteau să-i oprească şi ziceau oamenii atunce, că Duca-Vodă avea de gând să lase Moldova şi să meargă să se aşeze la Ucraina* şi acest lucru era de crezut, că făcuse şi curţi Duca-Vodă, în *Ţigănaucă* pe Nistru şi în satul *Pecera* pe malul Buhului“ [3]).

Pe vremea lui Bogdan Chmielniţchi Ucraina era foarte bine populată. Un martor ocular ne spune că populaţia Ucrainei era numeroasă ca furnicile şi fără număr ca stelele cerului, ceia ce te făcea să crezi că femeile ucraine nasc de trei ori şi patru ori pe an şi încă câte trei până la patru copii deodată.

După răzmeriţa lui Chmielniţchi însă şi în urma amestecului Turcilor în daraverile Ucrainei, numărul norodului scăzu în chip îngrozitor. Ţara rămase cu totul pustiită. In locul hol-

---

[1]) Letop. II. p. 215 urm.; cfr. Nic. Mustea, Letop. III. p. 20.

[2]) Arh. Ist. II, p. 79.

[3]) Nic. Mustea, Letop. III. p. 20.

deloc de odihnitoare creşteau pretutindeni numai buruiene înalte (Autorul Călătorul Luchianov care ne relatează aceasta, adaogă că a călătorit cinci zile prin aceste pustietăţi, fără să fi întâlnit suflet de om.

Era uşor deci ca în Ucraina deşartă de oameni, ai noştri să găsească pământuri foarte întinse şi câştig mai mare şi mai uşor ca în Moldova turburată de lupte pentru domnie şi stoarsă până la măduvă de Greci şi Turci.

Nu-i mirare deci, dacă bieţii oameni fugiau cu miile peste Nistru spre a-şi întemeia acolo casă şi masă. In privinţa aceasta ei urmau pilda Domnului lor Duca-Vodă care „au mers — zice Nicolai Costin — la Nemirova cu Doamnă-sa şi cu ginere-său şi cu *multe gloate*, şi mergând, apoi întorcânduse pe la Soroca au făcut case domneşti, cu beciuri de piatră la *Ţigănauca*, impotriva Sorocii peste Nistru, şi alte case la *Peştere* lângă Buh, aproape de Nemirova, au început a-şi face *stupi, vaci, oi, pluguri de boi, pe la toate târgurile de pe cea parte de Nistru, velniţi de holircă, de bere şi altele, cumpăra miere şi domnească ce era, şi ducea la Ucraina de făcea mieduri de vindea, şi ori că avea în gând să se mute acolo, cum şi era cuvânt între oameni, cum să părăsească Moldova şi să se mute cu toată casa lui la Ucraina şi de acolo să tragă la Mosc*“ [1]).

Cronica anonimă a Ţărei Moldovei tradusă din greceşte de Alexandu Amiras relatează faptul acesta precum urmează: „Intr'acea vreme mers'au boerii căzăceşti la Impărăţie, până a nu purcede Duca-Vodă din Ţarigrad, şi cereau să li dea împărăţia lor hatman, fiind ei pe acele vremi supuşi împărăţiei; deci vezirul au dat *Ucraina-cea-Mică* Ducăi-Vodă, mai dându-i şi un tuiu, afară de cele două ce avea a Ţărei Moldovei, care tuiu luându-l au făcut mare cheltuială. Iar la anul au mers Duca-Vodă la Ucraina cu toată casa sa, şi cu ginere-său şi cu toţi boerii săi, iarăş cu giupânesele şi cu cuconii lor, şi au şezut acolo câte-va zile; apoi au pus acolo hatman de Cazaci pe Eni Drăghinici, om prost şi neînvăţat, care nu era bun de nici o treabă, şi s'au întors inapoi la scaunul său la Iaşi. Dacă au venit, au inceput iarăşi a sili pe boeri şi pe toată ţara şi-i asupria cu

[1]) Letop. II. p. 22

dăjdii; şi fugiau oamenii la *Ucraina peste Nistru* şi nici zlătaşii nu puteau să le facă nemică, iară Duca-Vodă făcea pre zlătaşi de plătiau banii celor fugiţi. Şi ziceau oamenii atuncea că Duca-Vodă are gând să lase Moldova şi să meargă să se aşeze în Ucraina; şi acest lucru era de crezut, că făcuse şi curţi în Ţicănauca şi în satul Pecera pe malul Buhului. Şi de multe nevoi şi silă ce aveau boerii de Duca-Vodă, mulţi fugiau din loc în loc, şi-şi lăsară moşiile şi bucatele, şi mergeau unii în Ţeara Muntenească, *alţii în Ţeara Leşească şi pe aiurea pe unde puteau*“ [1]). Ucraina cea mică, era partea Ucrainei ce fusese sub ascultarea polonă; Ucraina de peste Nistru pare să fie aşazisa Ucrainâ a Hanului.

Din mărturiile aceste ale cronicarilor noştri vedem deci că pe vremea lui Duca-Vodă Românii Transnistreni se întăriră foarte mult cu pribegi români de dincoace de Nistru din Moldova. Insuş faptul că Ucraina era stăpânită de Domnul Moldovei, ambele ţări fiind legate prin aceaş domnie deci prin *uniune personală*, înlesni foarte mult trecerea Românilor peste Nistru şi aşezarea lor în Ucraina. Duca-Vodă nu se prea împotrivia la această trecere, fiind că el avea nevoie de Români în Ucraina pentru a-şi putea răzima puterea lui pe ei faţă de nestătornicia Cazacilor. Apoi el cuprinsese acolo pământuri intinse şi căuta braţe de muncă pe care şi le procura din Moldova. Din pricina aceasta Duca-Vodă purcese *„cu multe gloate“* în Ucraina, după mărturia cronicei. El înjghebă curţi domneşti şi gospodării model, atât pe malul Nistrului, cât şi pe cel al Bugului, înviorând negoţul şi industria „pe la toate târgurile, de pe cea parte de Nistru“.

Pilda Domnului fu urmată de boeri în măsură largă. Sate româneşte se înfiripară tot mai multe şi numărul norodului românesc sporia în Ucraina văzând cu ochii. Duca-Vodă sprijinia lucrul acesta fiind că ţinea seamă de nestătornicia domniei în Moldova şi nădăjduia, că, pierzând cândva tronul Moldovei, să-şi păstreze cel puţin hătmănia Ucrainei. De aceia „era cuvânt între oameni“ că el „avea în gând să părăsească Moldova şi să se mute cu toată casa lui la Ucraina“.

[1]) Letop. III. p. 105 urm.

Vestile erau mesele lui Duca-Vodă la care „polcovnicii se veseliau cat nu puteau sta, ci-i luau tovarăşii, de-i duceau pela casele lor“ [1]).

Urmaşul liber ales al lui Duca, după Cuniţchi, a fost Romanul Movilă, care stătea tot la Nimirova [2]).

Cea mai bună dovadă despre răspândirea elementului romanesc în Ucraina şi despre însemnătatea lui acolo ni-o dau *cărţile de judecată* care se făceau *în româneşte* [3]). Astfel se îndrumase întărirea Românilor din Ucraina şi păstrarea fiinţii lor naţionale. Şi ei de buna seamă ar fi putut dobândi cu vremea o înrâurire hotărîtoare asupra trebilor politice şi din Ucraina, dacă în apus nu s'ar fi întâmplat lucruri care să turbure mersul firesc al trebilor.

Biznindu-se pe izbânzile lor in rasărit, Turcii încercară o mare lovitura şi în apus. Ei intrară în război cu Austria şi înaintara cu izbândă pană supt zidurile Vienei. Duca-Vodă, Domnul ţarii Moldovei şi Hatman al Ucrainei impreună cu Domnul Munteniei Şerban Cantacuzino şi cu căpeteniile Tătarilor din Bugeac trebuiră sa întărească oastea turcească cu contingentele lor şi să ajute şi ei la impresurarea Vienei. Dară ori cât de norocoşi fuseseră Turcii in Ucraina, sub zidurile Vienei ei suferiră una din acele mari înfrângeri, care hotărăsc pentru veacuri soarta ţărilor şi a popoarelor (1683). „Cazacii de la Ucraina, cari erau supt ascultarea Ducăi-Vodă, - zice Nicolai Costin — auzind de biruinţa ce făcuse creştinii la Beci (Viena), îndată au gonit pe Ene Draghinici Hatmanul, ce era pus de Duca Vodă la Nemirova, şi văzând Bugeacul pustiu, că Tătarii erau duşi la Beci, îndată şi-au rădicat un Hatman dintre dânşii anume Cuniţchi *şi viind şi câţiva Moldoveni pribegi,* şi trecând Nistru pe la Soroca în ţară, rădicatu-s'au şi Sorocenii, şi Orheienii şi Lăpuşnenii impreună şi au prădat Bugeacul. Iară plugurile cu boi şi stogurile cu pâne de pe la toate târgurile, ce avea Duca-Vodă pe mar-

[1]) Letop. II. 78 şi pag. 21.

[2]) Letop. II. p. 31.

[3]) Cfr. actul de vânzare din Ţiconovca lto 7191, April 1. (1683), semnat de I. Gogumа şolluzu de Ţicunovca cu toţii căpitanii. N. Iorga Ucr. Moldv. An. Acad. Rom., Ist. XXXV p. 360. N. Iorga, Românii de peste Nistru, p. 27.

ginea Nistrului, pe de cea parte, toate cu risipă au purces, de n'au avut nici o parte din acele bucate“ [1]).

Dar Duca-Vodă n'a pierdut numai hătmănia Ucrainei şi n'a păgubit numai bogăţiile sale din această ţară, ci deodată cu acestea, el a pierdut şi domnia Moldovei. El fu prins de Petriceicu-Vodă şi „trimis în ţeara lăşească la robie, unde şi muri în târg, în Liovu“ după câţi-va ani de prinsoare, fiind înmormântat în vechea biserică românească de acolo. Prin măzilirea lui Duca-Vodă s'a rupt legătura politică între Moldova şi Ucraina. Prin aceasta a slăbit fireşte înrâurinţa politică a Moldovei asupra Ucrainei şi un număr oarecare de pribegi români se vor fi întors la vetrele lor de dincoace de Nistru. Aceştia erau însă mai mult oameni de tagma boierească. Oamenii de rând, ţăranii muncitori nu se deslipesc aşa uşor de brazda hrănitoare, muncită de dânşii. Cei mai mulţi dintre ei rămaseră în Ucraina prin satele pe care le întemeiaseră cu multă trudă şi osteneală, sate care până astăzi au rămas româneşti.

Prin munca şi stăruinţa lor, ei îşi dobândiseră în Ucraina mare rost şi în trebile obşteşti, după cât se vede din împrejurarea, că unul dintre fruntaşii lor, Movilă, care avea de partea sa pedestrimea, adecă pe Cazacii cari făceau slujba ostăşească pe jos, ajunse hatman al Ucrainei. Căzăcimea nu era mulţumită cu hătmănia lui Cunitchi, şi de aceia „s'au sculat cu toţii, într'o Duminică, la Movilău, şi ieşind Cunitchi din biserică, l'au omorât cu măciuci iară în locul lui au rămas hatman Movilă, aşezându-se la târg la Nemirova“ [2]).

Inzadar cereau boerii refugiaţi în Polonia la 25 Iul. 1684 regelui Sobieski să permită„ supuşilor ţării Moldovei, ţăranilor din ţinuturile Hotinului, Sorocei, Cernăuţilor şi Dorohoiului, cari fuseseră siliţi la timpul său să fugă înaintea năvălirii Tatarilor şi să se refugieze în Podolia şi Pocuţia, întrucât aceştea sunt supuşi Moldoveni, aparţinând starostiilor moldoveneşti şi moşiilor boereşti, întoarcerea la vechiul lor domiciliu“ [3]). Căci numai puţini dintre ei se întoarseră în ţară, restul rămăse acolo.

Dară şi după desfacerea legăturii politice dintre Moldova şi

[1]) Letop. II. p. 27.

[2]) Nic. Costin, Letop. II. p. 30 urm.

[3]) Hurmuzaki, Doc. Supl. II, vol. III, p. 153, no. LXXIX.

Ucraina, câteva localităţi de pe malul stâng al Nistrului rămaseră încă multă vreme subt stăpânirea Domnilor Moldovei. Am amintit mai sus ca capitanul din Soroca îşi avea la *Movilău* pe nămestnicul său, că vama Movilăului era a Domnului din Iaşi şi că întocmirea orăşenească era aceiaş ca şi în târgurile Moldovei. Acelaş lucru se poate spune şi despre *Râşcov*. Aceasta pare să dovedească, că târgurile acestea rămaseră şi după căderea lui Duca-Vodă supt stăpânirea Domnului Moldovei, făcând parte din teritoriul moldovenesc chiar până la 1812, când fură alipite la Rusia deodată cu Basarabia.

In credinţa aceasta ne întăreşte următorul fapt. Curând după deslipirea Basarabiei de Moldova, guvernul rusesc rândui o numărare a populaţiei basarabene. In scopul acesta s'au alcătuit comisiuni anume, care să umble din sat în sat şi să însemne numărul locuitorilor. In ţinutul Sorocei îndeplinirá aceasta sarcină slugerul Iordachi Cafencu şi medelnicerul Ioan Strajescu. Insemnările lor împreuna cu cele din celelalte judeţe basarabene se păstreaza în Arhiva Guberniala din Chişinău [1]).

Din ele vedem că ţinutul Sorocei cuprindea 7 ocoale administrative şi 4 târguri şi anume: *Movilăul*, Soroca, Bălţile şi *Râşcovul*. Târgurile Soroca şi Bălţi sunt în Basarabia, câtă vreme Movilaul şi Râşcovul se găsesc, precum se ştie, dincolo de Nistru în gubernia Podoliei. La anul 1817, când s'a alcătuit recenzământul, ele făceau parte din ţinutul Sorocei. *Din împrejurarea aceasta precum şi din cele ce am amintit mai sus reesă, că târgurile acestea au aparţinut Moldovei din timpul lui Duca-Vodă până la alipirea Basarabiei la Rusia.*

Comisia însarcinată cu facerea recenzământului arată că la *Movilău* erau 3 preoţi, un diacon, 2 diaci, 1 ponomar, 1 mazil, 270 de gopodari, 51 de văduve, şi 64 de burlaci; 15 dugheni creştine şi armeneşti; Jidovi 313, 21 de văduve, şi 19 burlaci; 12 boeri şi oameni de alte trepte. Proprietari erau Cnezii Alexandru şi George Cantacuzino. La Movilău trăiau deci 419 familii creştine şi 353 familii evreeşti, la un loc deci 772 de familii sau 3860 de suflete. La Movilău poposi în 1711 Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir, unde Ţarul semnă

[1]) I. Halippa, Trudâi, vol. III. p. 1 230; cfr. I. Nistor, Populaţiunea Basarabiei, în Arhiva pentru Ştiinţe şi Reforma Socială, I, p. 90 urm.

ucazul prin care Cantemir cu tovarişi săi de pribegie primiră azil liber şi sigur în Rusia [1]). Tot acolo Ţarul să fi oferit lui Cantemir titlul de *„Principe de Movilău“* [2]).

La *Râşcov* s'au numărat 4 preoţi, 3 diaconi, 1 ponomar, 2 mazili, 7 ruptaşi 119 gospodari, 3 burlaci şi 88 de familii evreeşti, la un loc deci 327 de familii sau 1635 de suflete. Proprietara Râşcovului era mănăstirea Golia din Iaşi care primise această danie din moştenirea Ruxandei, ficei lui Vasile Vodă Lupu.

Rămâne deci bine hotărît că până la 1812 stăpânirea românească se întindea şi asupra ţărmului stâng al Nistrului cu târgurile Movilău şi Râşcov.

VIII.

Planurile ruseşti de expansiune şi colonizare.

Infrângerea Turcilor sub zidurile Vienei găsi o puternică repercusiune în regiunile de dincolo de Nistru. In urma acestei crude şi neaşteptate lovituri, stăpânirea turcească din Podolia şi Ucraina se prăbuşi subit, îngropând sub dărămăturile ei şi prestigiul de care se bucura Poarta la Cazaci.

Prin tratatul de pace din Carlovăţ (1699), influenţa turcească fu redusă la vechea supremaţie asupra Tătarilor din Ucraina-Hanului şi din Crimea. Incolo, Polonia se reînstală în vechile ei hotare, care însă, chiar în vremea aceia, începură să fie contestate de Petru-cel-Mare, reformatorul Rusiei şi introducătorul ei ca factor determinant în politica europeană.

Lupta seculară pentru egemonia politică în nordestul Europei dintre Polonezi şi Ruşi intră atunci în stadiul ei deciziv. Intervenţia în această luptă a regelui Svediei Carol al XII-lea părea să determine izbânda în favorul Polonezilor. Dar înfrângerea Svedezilor la Pultava veni pe neaşteptate să asigure supremaţia rusească asupra acestei părţi a continentului. Cazacii, incapabili pentru înjghebarea unei durabile organizaţiuni de stat şi lipsiţi

[1]) Cf. I. Nistor, Pomenirea lui Dimitrie Cantemir Voevod, Anal. Acad. Rom., Ist., Seria III., tom. II. p. 242.

[2]) G. I. Zavira, în prefaţă la traducerea grecească „Evenimentelor Cantacuzinilor şi Brâncovenilor“, ed. Sion, operele Principelui D. Cantemir, vol. V., p. VI.

de razemul pe care-l găsiau mai înainte când la Poloni, când la Turci, ajunseră sub jugul moscovit, iar ultimul lor hatman Ivan Stefanovici Mazeppa muri ca pribeag la Varniţa şi fu înmormântat în Galaţii noştri [1]). Ucraina Zaporojenilor căzu pradă poftelor de expansiune moscovită, fiind succesive înglobată împărăţiei ruseşti, mai întâi până la Nipru, apoi până la Bug şi în cele din urmă până la Nistru.

Elementul românesc transnistrian era deja destul de puternic şi închegat ca să se poată afirma în luptele acestea. Principele Francisc Rakoczy aminteşte în memoriile sale că în 1703 primise ajutor dela palatinul Kievului *două companii de Români*, cărora dânsul le făgădui o bogată recompensă pentru ajutorul dat [2]). Aceste două companii de Români Transnistrieni, care veniră din depărtare în ajutorul prinţului rebel, luptară alături de Românii din Maramureş ce aveau în fruntea lor pe Pintea, Balică, Bucur, Lupu Şandru ş. a. In Apşa-de-Mijloc, una din cele trei comune româneşti ce fuseseră cedate Cehoslovaciei se păstrează până azi steagul sub care Românii luptaseră pe timpul lui Rakoczy.

In armatele lui Petru-cel-Mare ca şi în oştirea „leului nebiruit" drept care trecea Carol al XII-lea, luptară mai multe cete de Români Transnistrieni. In 1707 Petru-cel-Mare primi Români sub steagurile sale [3]). Intre streliţii din Moscova se găsia şi un „Şandro, ce-au fost izbaşă de strealeţi dinu Rossi, dela Trotuş [4]). In 20 Ianuarie 1737, generalul Münnich recomandă, şi ţariţa Ana aprobă primirea Românilor în armata rusească, fiindcă Românii in războaele trecute au slujit cu multă râvnă şi s'au bătut foarte bine cu duşmanii [5]).

După mărturiile lui Daniil Krumann, trăiau în 1708 la Oceacov pe lângă Tătari, Turci şi Greci şi un număr considerabil de Români. Din rândurile acestora şi ale conaţionalilor lor transnistrieni se vor fi recrutat cetele de Romani pe cari, după mărturia lui Voltaire, hanul tătăresc le puse la dispoziţia craiului

[1]) I. Neculce, Letop. II. p. 290. An. Acad. Rom., Ist., XXXVIII., p. 770 urm.

[2]) Histoire des Revolutions de Hongrie, V, La Haye, 1739, pp. 48 şi 60.

[3]) Art. Ist. I. 1. p. 83.

[4]) N. Iorga, Studii şi Docum., XXI. facsimil.

[5]) Art. Ist. I. 1. p. 55.

svedez. Cu acest contingent românesc Carol al XII-lea îşi întări frontul de luptă la Pultava [1]). Comandantul acestor contigente pare să fi fost faimosul colonel *Sandu Colţea*, care la Pultava căzu prisonier la Ruşi şi fu transportat în Siberia unde trăi 10 ani în societatea altor prisonieri svedezi în cea mai neagră mizerie. Un raport svedez arată că Sandu Colţea „înaintea altor ostaşi are merite extraordinare şi servicii aduse ţării" [2]).

In urma înfrângerii dela Stănileşti, Dimitrie-Vodă-Cantemir se retrase cu Petru-cel-Mare în Rusia, după ce făcură un scurt popas la Movilău. Impreună cu Cantemir luară toiagul pribegiei vre'o mie de boeri, slujbaşi şi oameni de rând din Moldova, cari fură aşezaţi în părţile Harcovului. Acolo întemeiă Cantemir satul Dimitrovca după numele său. Pentru întreţinerea sa şi a oamenilor săi, Cantemir primi dela ţar 13 sate „pline de pâne şi de heleştee, cu peşte şi cu mori, şi bucate, vaci, boi, oi, stupi, odoare ce fuseră confiscate generalului Sidlovski, care căzuse înt'o greşeală" [3]). Aceste sate nu fuseseră însă descălecate de Români, ci ele existau acolo de mai înainte. Iar ceia ce priveşte pe Moldovenii pribegi, între care se găsia şi cronicarul Neculce, aceştia se întoarseră mai apoi în ţară, astfel că aportul acestui exhod vremelnic de Moldoveni la sporirea numărului Românilor Transnistrieni n'a fost aşa de însemnat precum se crede [4]).

In urma politicei sale de expansiune, Rusia cuprinsese teritorii tot mai întinse în hotarele sale. Teritoriile acestea însă erau în cea mai mare parte pustii şi nelocuite. Pentru a le cultiva şi a trage cuvenitul folos din ele, era nevoie de braţe de muncă. Pentru a le obţine, guvernul rusesc inaugură o largă politică de colonizare, care în scurtă vreme îşi arătă roadele sale.

Prin acordarea de privilegii şi promisiuni de tot felul, guvernul rusesc căută să atragă colonişti în regiunile nou cucerite. O altă cale, poate şi mai eficace, pentru a obţine colonişti pentru

---

[1]) Voltaire, *Histoire du Charles XII*, p. 178; ed. germ. p. 146. I. Neculce, Letop. II, p. 290. Cfr. *Auszug aus dem Tagesbuche des Prinzen Max Emanuel von Würtemberg*, p. 160.

[2]) Semnalat de D. N. Clotori în Minerva, 1912; cfr. N. Iorga, Un ofiţer român în armata lui Carol al XII, An. Ac. Rom., Ist., XXX, IV, p. 865 urm.

[3]) Neculce, Letop. II., p. 335.

[4]) Anal. Acad. Rom., Ist. ser. III. tom. II., p. 242. cfr. Conv. Lit. LVI. Nov. 1924, p. 880; Ţara-Noastră, V. no. 45., p. 1430.

nouile ţinuturi era cea a expediţiilor răsboinice în ţările vecine şi indeosebi în Moldova. Nici când oştirile ruseşti nu se întorceau din expediţiile lor, fără să aducă cu sine colonişti pentru popularea regiunilor deşarte.

Inceputul îl făcu generalul rus Münnich, care în cursul rasboiului ruso-turc din 1737—1739 ocupă Moldova. Atunci Antonie, mitropolitul Moldovei, îl întimpină în Iaşi cu faimoasele cuvinte: „Binecuvîntată să fie intrarea şi eşirea ta din Moldova“ [1]).

La plecarea sa din Moldova, Münnich dădu ordin de a ridica oameni în massă pentru colonizare în Rusia. Un martor ocular, ofiţerul Trenck din armata lui Münnich aminteşte în memoriile sale următoarele: „La plecarea oştirii ruseşti, toţi soldaţii primiră ordin de a prăda ţara şi a lua cu sine oameni şi vite. In urma acestei porunci *au fost ridicaţi şi duşi în Rusia peste o sută de mii de supuşi turci*“ [2]).

Un alt contemporan, cronicarul Neculce, povesteşte despre aceiaş întâmplare că „la purcesul lui Münnich, trimis'au de au robit mulţi oameni din ţinutul Hotinului şi de pe marginea Cernăuţilor, şi i-au trecut cu femei cu copii la Mosc şi-i împarţia pe oameni ca dobitoacele: unii luau bărbaţii, alţii femeile, alţii copiii, şi-i vindeau unii la alţii fără leac de milă, mai rău decat Tatarii. Şi era vreme de iarnă. Bogate şi multe lacrimi era, de se auzia glasurile la cer“ [3]). Nici dela furtul de fete nu se putea reţine, firesţe „oarda moschicească“ [4]).

Robii acestia ridicaţi din Moldova erau transportaţi în Rusia şi aşezaţi pe moşiile domneşti, manastireşti şi boereşti. Cetele mai numeroase formau sate româneşti in regiunile de dincolo de Bug.

Dar numărul sloboziilor româneşti de acolo sporia mereu prin aşezarea de colonişti români veniţi de bună voie, căci agenţii ruşi de emigrare începură opera lor în Principate.

Ambasadorul danez A. de Saint Saphorin ne spune că din pricina asupririlor turceşti, mulţi Moldoveni se simţiau nevoiţi

[1]) Hammer, *Histoire de l'Empire Ottomane*, III, p. 484; cfr. A. D. Xenopol, Ist. Rom., V, p. 83.

[2]) N. Iorga, *Studii şi Docum.*, VI., p. 20, 68 şi 70.

[3]) Letop. II, p. 412.

[4]) N. Iorga, *Docum. Callimachi*, II, p. 585, no. 28.

de a pribegi în *Polonia*, *Rusia* şi chiar în Ungaria[1]). Pribegii aceştia sporiau numărul Românilor Transbugieni. Emigrările acestea luaseră proporţii aşa de mari că puseră pe gânduri cercurile conducătoare din Moldova. De aceia Constantin Vodă Cehan-Racoviţă puse în 1756 să cerceteze cauza emigrărilor „în toate părţile străine“ unde se află şi „Moldoveni foarte mulţi“. In scopul acesta „s'au pus la cale de s'au trimis acolo la dânşii ca să vie câţiva dintre dânşii aici să se întrebe să cercetăm lucrul acesta să putem cunoaşte adevărul, care s'au şi făcut. Şi iată au venit aicea doi trei preoţi şi patru cinci oameni din cei mai de ispravă, şi scoţindu-i însuşi înaintea domniei mele şi a toată boerimea, s'au întrebat să arăte tot adivărul *din ce pricină s'au stricat, s'au dus de aici din pământul Moldovei în părţi străine, într'alte ţări*, şi lângă altele s'au arătat tot temeiul stricăciunii lor, l'au arătat că este din pricina vremelnicii nestări, adecă neştiind şi nefiind hotărît ce să dee bir pe an, şi această i-au strămutat de s'au dus în ţări străine“ [2]).

Din gura acestor reprezentanţi ai pribegilor, pe care noi îi socotim a fi fost de dincolo de Nistru, Domnul mai auzi „că pe lângă alte nevoi ce trag acolo, pre mulţi i-au întunecat şi dela strămoşească lor credinţă[3]), alţii carii tot îşi defendiosesc strămoşescul lor rit, însă numai cu numile; din care pricină mai pe multe locuri lipsâsc de n'au nici preuţi, unde au şi preuţi, şi n'au biserici, şi cei mai mulţi în viaţa lor nici la biserică nu mai merg, şi mai toţi moartea lor le este fără nici o grijă de gătirea morţii, şi altele ca de acestea şi mai multe, cu lacrimi le-au arătat şi le'au jăluit aceşti de mai sus arătaţi, ce au venit de acolo înaintea domniei mele şi înaintea a toată boerimea divanului nostru“.

Expunerea situaţiei triste în care trăiau pribegii, făcu adâncă impresie asupra Domnului şi asupra divanului său care hotărî o serie de uşurări şi înlesniri la plata dărilor şi la judecată pentru toţi aceia cari s'ar întoarce în patrie. Câţi dintre pribegi vor fi urmat apelului domnesc, nu se poate şti; se pare însă

---

[1]) N. Iorga, *Stud. şi Docum.*, VI, No. 386, 393, 397, 411, 506, 1660, 1685.

[2]) Uricarul, I, p. 254 urm.

[3]) Câştigându-i probabil pentru unirea cu biserica catolică.

ca emigrările din țară continuară și după măsurile luate de stăpânire. *Dorul* de câștig *mai mare* și *mai* lesnicios mâna pe oameni cu forța irezistibilă și nici o putere din lume nu-i poate opri în pornirea lor.

Atunci ca și în zilele noastre, agenți de emigrare de tot felul mișunau în toate colțurile țării, îndemnând și smomind populația cu promisiuni mari la emigrare în Rusia pravoslavnică. Istoricul *rus Kostomarov* arată că între 1753—1765, polcovnicul Vasile Lupu zis Zverov a adus din Moldova 1880 de coloniști și i a așezat dincolo de Bug, colonizându-i în văile Ingului și Tașlâcului. Nouile slobozii românești transbugiene primiră o organizație cazacească. Așezările lor erau întărite și se numiau „*siciuri*“ ca și așezările Cazacilor Zaporojeni. Toți bărbații capabili de a purta arma erau organizați în cete sau „roate“, 23 la număr. Regiunea transbugiană cuprinsă de ei, forma un fel de graniță militară contra atacurilor turcești și tătărești. Apărarea acestei granițe era încredințată *Cazacilor de Bug*, cari se recrutau, precum am văzut, și din Români. In 1783 numărul familiilor românești spori la 2000 cu 10.000 suflete, formând 1500 de gospodării cu 15 biserici românești [1]). D. Zamfir Arbore își amintește de a fi auzit în satul Cantacuzinești sau Cantacuzinovca un cântec cazăcesc în care se zice:

„Iak prișli do nas vse voloșini
Vse voloșini, ta vsi horoși
V Kazaki voin zapisalisia
Z nami pobratalisia“.

adecă:

„Au venit la noi Românii,
Toți Români, toți frumoși.
S'au înscris în armata cazacească
Și s'au înfrățit cu noi“ [2]).

Din relațiunea lui Kostomarov rezultă deci că coloniștii aduși de polcovnicul Vasile Lupu zis Zverov fuseseră descălicătorii satelor românești de dincolo de Bug. Urmașii acestor descălicători și-au păstrat până astăzi limba și datinile strămoșești. Este vorba de satele Nova Crasnoe, Stefanovca, Constan-

[1]) Z. Arbore, Basarabia, p. 121 urm.

tinovca, Vosnesensc, Arnautovca, Şerbani, Novaia-Odessa ş. a. care formează o fâşie de colonii româneşti pe malul stâng al Bugului şi în văile Ingului, Taşlăcului, apoi dealungul râurilor Verblusca, Comisarovca, Domotcani şi Samotcani.

Sub ţariţa Caterina propaganda de colonizare se inteţi. In 4 Decemvrie 1762 apăru primul manifest al Impărătesei prin care se învita lumea la colonizare în regiunile nepopulate din sud-vestul Rusiei. In 22 Iulie 1763 Caterina publică un nou manifest prin care garanta coloniştilor libertatea religioasă, scutirea de dări şi armată pentru 30 de ani, acoperirea cheltuelilor de călătorie şi chiar autonomie administrativă [1]).

Inlesnirile şi uşurările aceste ademeniră pe mulţi de a-şi încerca norocul în Rusia, indeosebi Germani, Sârbi şi Bulgari [2]). Privilegiile acestea ademeniră şi pe mulţi Români de a emigra în Rusia transbugiană, pe care o cunoşteau în parte şi unde găsiau mulţi conaţionali de ai lor.

Pentru resolvirea tuturor chestiunilor privitoare la colonizare şi la străini în genere, se infiinţă la Petrograd un serviciu special: „*Epitropia Străinilor*“ în fruntea căreia stătu multă vreme contele *Orloff* [3]).

Succesul lui Lupu Zverov ademeni şi pe alţi agenţi de colonizare de a-şi încerca norocul cu emigranţi români. Unul dintre aceştia era polcovnicul Filipovici, care în 1765 încheiase cu Epitropia Străinilor un contract formal ce ni s'a păstrat în marea colecţie de legi ale Imperiului Rusesc sub titlul de: „*Regulele pentru colonizarea străinilor ce se aduc de polcovnicul Filipovici şi cari trec prin Chiev*“ şi prin care polcovnicul se obligase să aducă „oameni liberi din ţări străine pentru a-i coloniza în Rusia“.

In scopul acesta *Filipovici* începu acţiunea sa în Moldova, câştigând pentru planurile sale pe Moldovenii *Cucă şi Telebuţă* şi pe un oarecare *Mihail Constantinov* din Iaşi. Cu ajutorul lui

---

[1]) I. Stach, *Die deutschen Kolonien in Südrussland*, Prischib, 1904; A. Klaus, *Unsere Kolonien*, 1869, rus.) şi traducere germană de I. Töws, p. 18 urm.

[2]) Raportul generalului Barco din Ian. 1774, la D. Werenka, *Bukowina's Aufblühen*, nr. X, p. 70

[3]) *Complecta Colecţiune de legi ale Imperiului Rusesc*, vol. XVIII, anii 1767—1769.

Cucă şi Telebuţă, Filipovici adunase un număr considerabil de colonişti *„din acel aşa numit de ei înşişi popor român“* [1]).

In vara anului 1765 împuternicitul Cucă cu tovarăşiii săi, *„care neamul lor în genere îl numesc românesc şi trăiesc în trei voevodate şi anume: Valahia, Moldova şi Transilvania“* [2]), adresară Epitropiei Străinilor o cerere, prin care arătau că doresc să se aşeze în locurile pustii şi slobode dintre Pecersk şi Kievul-Vechiu, peste drum dela palatul ţarului, pe locul care se chiamă Clov. Ca „locuitori băştinaşi ce vin din arătatele Principate“, ei cer de asemenea loc pentru construirea unei biserici cu clopotniţa, pentru casa preotului, a diaconilor şi dascălilor, precum şi pentru construirea unei şcoli, a unei tipografii şi a unui magistrat pentru ca aşezarea lor să merite de a fi numită: *„Cea dintâi Slobozie Nouă a Românilor“*.

Pentru a nu se pierde însă în oceanul slav, coloniştii români revindecau pentru dânşii o deplină autonomie administrativă. Epitropia Străinilor, admiţând cererea lor, li îngădui „a avea un magistrat deosebit şi care să-şi aleagă din neamul lor numărul corespunzător de oameni destoinici pentru această treaptă şi anume în una din sloboziile principale, care cu vremeava putea fi numită oraş; iar celelalte sate mai mici vor intra sub cârmuirea aceluiaş magistrat“. Pentru pedeapsă corporală şi pentru osânda cu moartea însă se va cere totdeauna aprobarea autorităţilor statului.

Coloniştii români erau liberi de a se îndeletnici şi cu negoţul şi a alcătui bresle, bucurându-se în toate de privilegiile negustorilor ruşi; o reducere de vamă pentru *vin*, „care în patria noastră se face din struguri de viţă şi din drojdie“, nu li s'a îngăduit. De asemenea nu găsi aprobarea Epitropiei nici cererea coloniştilor ca magistratul să facă judecata „după obiceiurile româneşti şi în limba română“. In schimb însă li s'a îngăduit să arbă *„pecete cu semnul ţării noastre şi anume: la mijloc un cap*

[1]) Compl. Col. de legi ale Imp. Rus., vol. XVIII, No. 12, 836; Cfr. Iustin Frăţiman, în Anuarul Soc. Ist. Lit., Chişinău, I, p. 147 urm.

[2]) Se prea poate ca între emigranţi să se fi găsit şi Ardeleni, întrucât emigrările din Ardeal, în vremea aceea, din motive religioase şi sociale, erau în curs. Cfr. I. Nistor, Emigrările de peste Munţi, Anal. Acad. Rom., Ist., XXXVII, p. 857 urm.

de zimbru cu coarne, iar între coarne o stea şi mai sus de această stea o coroană cu crucea care va fi sprijinită de câte un leu de ambele părţi şi leii să sprijinească coroana cu labele lor cele dinainte şi împrejurul acelei peceţi să fie însemnat cu slove ruseşti aşa: **„Pecetea Magistratului şi a primei Slobozii de Români anul 1766“** [1]**).**

Cererea coloniştilor români de a li se îngădui înfiinţarea unei mănăstiri fu respinsă pe motivul că: „înfiinţarea de mănăstiri este oprită prin manifest şi nici uneia din naţiunile străine ce se colonizează în Rusia nu se poate da deslegare“. S'a satisfăcut însă cererea Românilor ca biserica lor să fie supusă direct scaunului mitropolitan din Kiev. Candidaţii de preoţie urmau să fie aleşi de toată obştea şi obligaţi de a săvârşi slujba dumnezeească în româneşte.

Pentru învăţătura copiilor în ruseşte şi româneşte ei cerură dreptul de a deschide o şcoală şi a angaja învăţători. Ei mai cerură încuviinţarea de *„a deschide o tipografie şi a tipări în ea felurite cărţi bisericeşti, dar şi cărţi de ştiinţe naturale în limba română,* pentru învăţătura copiilor şi pentru vânzarea lor înlăuntru şi în afară de ţară, fără nici o plată de vamă“. Până la deschiderea acestei tipografii însă, să se poruncească ca cărţile amintite să se tipărească în limba română la tipografia mănăstirii Pecersca din Kiev şi tipografia aceasta să aştepte cu plata până ce cărţile române vor fi vândute“. Epitropia Străinilor din Petrograd îngădui această cerere şi puse coloniştilor în vedere şi un ajutor în bani.

In adresa lor către Epitropie, împuterniciţii Românilor arătară că aveau din neamul lor în Iaşi pe un anumit Emanuil Constantinov, elevul traducătorului Miroliub şi frate drept cu împuternicitul de afaceri al coloniştilor Mihai Constantinov, om învăţat în limba elină aplă, în limba greacă veche, în limba românească şi cea latină, care li-ar putea fi de ajutor la primele începuturi, nu numai ca îndrumător în viitoarea tipografie, ci şi ca învăţător pentru copii şi ca secretar al obştii. Pentru aceste pricini ei cerură să i-se dea o plată anuală din cancelaria guberniei Kievului şi învoirea de a-l înştiinţa despre toate

[1]) Col. de Legi No. 12.836. Fraţiman, l. c. p. 160.

acestea, căci dânsul aşteaptă vestea aceasta cu mare nerăbdare Epitropia fixa pentru Emanuil Constantinov o îndemnizaţie anuală de câte 120 ruble, urmând ca după doi ani, obştea din mijloacele ei sa poarte cheltuiala şcolii şi a dascălului [1]).

Cercetările viitoare vor descoperi, probabil, şi alte slobozii româneşti in Rusia, şi ne vor da deslusiri şi asupra soartei celei dintâi slobozii româneşti dela Clov de lângă Kiev. Insuş faptul înjghebării acestei colonii din elemente viguroase din cele trei principate române este şi rămâne de cel mai mare interes.

In nazuinţele lor spre Ţarigrad, Moscalii cuprindeau tot mai multe teritorii in hotarele vastului lor imperiu. Cum însă aceste teritorii erau in cea mai mare parte pustii şi nelocuite, noui stăpani aveau nevoie de oameni pentru popularea şi cultivarea noilor lor achiziţiuni teritoriale. Răsboiul ruso-turc ce izbucni in urma conflictului de hotar dela Balta (1768), dădu emisarilor ruşi cea mai bună ocazie de a dobândi colonişti pentru regiunile nepopulate.

In cursul răsboiului oştirile ţariţei Caterina ocupară Moldova şi o ţinură sub ocupaţie până la aşezarea păcii dela Kiuciuk Kainargi (1774). In baza acestui tratat Ruşii îşi statorniciră hotarul ţării lor dealungul Bugului.

Aliniatul 5 din art. XVI al acestui tratat, impuse Turcilor obligaţia de a încuviinţa familia lor, care ar dori să-şi părăsească patria şi să se aşeze aiurea, ieşire liberă din ţară cu tot avutul lor [2]).

Bazându-se pe dispoziţiunea aceasta, contele Panin concepuse planul de a muta toată populaţiunea Moldovei în Rusia [3]). Planul lui Panim n'a putut fi dus, firește, la îndeplinire. Dar dacă şi întreagă populaţie a Moldovei nu putea fi transplantată în Rusia, atunci cel puţin un număr considerabil de locuitori fură determinaţi de emisarii ruşi de a se expatria. Urmaşul nenorocitului Domn Grigore Ghica, Constantin-Vodă-Moruzi arată că locuitorii părăsiau ţara din cauza stoarcerilor

[1]) Compl. Col. de legi, vol. XVIII, No. 12.836; Iustin Fraţiman, l. c. p. 155 157.

[2]) Acte şi Doc. priv. la Ist. Renaşterei României, I, p. 132.

[3]) N. Iorga, *Acte şi Fragm.* II, p. 61 urm.; 69, 70 şi 188.

şi asupririlor turceşti [1]). De acestea se serviau, fireşte, emisarii ruşi pentru a îndupleca populaţia să emigreze.

Emisarii ruşi, travestiţi în călugări sau negustori îndemnau populaţia să fugă în Rusia. Unul dintre aceşti emisari era un oarecare Tschernocapsas, asupra căruia s'au găsit scrisori dela mai mulţi proprietari ruşi, amatori de colonişti români pentru moşiile lor [2]). Un alt agent de acest fel era un anumit Iancorov, care promitea coloniştilor raiul pe pământul făgăduinţei al Rusiei pravoslavnice [3]). Propagandă de emigrare nu era restrânsă numai asupra Moldovei, ci ea se făcea pe o scară foarte întinsă în întreg cuprinsul Imperiului Otoman [4]).

In tratatul dela Kiuciuk-Kainargi, Rusia mai obţinu dela Poartă încă şi dreptul de a înfiinţa consulate, vice-consulate şi agenţii în tot cuprinsul Principatelor, servicii care să se bucure de prerogativele diplomatice ale celorlalte state [5]).

Concesiunea aceasta a fost de cea mai mare importanţă pentru realizarea planurilor ruseşti de colonizare, fiind că îndată după înfiinţarea lor, consulatele ruseşti din Iaşi şi Bucureşti se transformară în adevărate agenţii de emigrare. Ocupaţiunea principală a acestor consulate era dobândirea de colonişti pentru regiunile nepopulate din Rusia.

In Decemvrie 1782, consulul rus Laskarov raportă lui Galizin că a petrecut peste două luni la Iaşi, pentru a împlini formele de reîmpatriarea pentru acei dintre supuşii ruşi cari în cursul ultimului războiu s'au aşezat în Moldova şi cari manifestau dorinţa de a se reîntoarce în Rusia. Agentul austriac Raicevich, care aduna şi el în Principate pe „dezertorii" austriaci, fiind gelos de succesele colegului său rus, denunţă Domnului apucăturele emisarilor ruseşti. Boerii protestară la Domn contra depopulării ţării şi acesta promise că va lua măsuri de apărare [6]).

In April anul următor Raicevich raportează despre noui

---

[1]) Hurmuzaki, *Docum.*, Supl. I, p. 969.
[2]) Hurmuzaki, *Docum.*, VI, p. 61.
[3]) Ibid. p. 58; cfr. Xenopol, V, p. 164.
[4]) Zinkeisen, *Gesch. d. Osman. Reiches*, V, p. 932.
[5]) Acte şi Doc. priv. la Ist. Ren. Rom., I., p. 130.
[6]) Hurmuzaki, *Docum.*, XIX, No. LVIII a.

*

transporturi de „dezertori ruşi“ care s'ar fi făcut cu autorizaţia Porţii [1]). In Iunie 1783 agentul austriac Oechsner raportează din Iaşi, că consulul rus trimite zilnic „dezertori“ în Rusia şi că numărul acestora se urcă la 600 [2]). In Martie 1784 raportează Raicevisch că Ruşii continuau cu ridicarea pretinşilor „dezertori“ al căror număr se urcă la cifra de 4000, şi că ei ar fi obţinut un ferman special dela Poartă pentru a-i putea transporta în Rusia chiar şi contra voinţei Domnului.

Maiorul rus Salonski veni în Moldova cu însărcinarea specială de a organiza aceste transporturi. El organiză echipe de câte 80—100 de oameni, pe care îi îmbracă din cap până în picioare în haine ruseşti pentru a face pe membrii Divanului a crede că sânt Ruşi. Astfel echipaţi, bine nutriţi şi dăruiţi cu câte 20 fl., îi face să defileze pe străzile Iaşilor, cântând cântece de ale lor. Lumea din Iaşi şi îndeosebi Principele nu era de loc încântat de aceste manifestaţiuni, dar n'avea ce face, fiind că el nu le putea împiedeca. Mulţi dintre aceşti pretinşi dezertori ruşi erau sau Moldoveni, sau căsătoriţi „con Donne Moldave“, care făceau tot posibilul pentru a-i împiedica la plecare, dar încercările lor rămâneau zădarnice.

Salonski trimetea agenţii săi prin judeţe pentru a desvolta în libertate agitaţia lor. Ispravnicii judeţelor opriau însă pe „dezertori“ de a se prezenta la Iaşi. Consulul rus protesta la Domn, iar acesta îi răspunse că nu poate face nimic, fără noui deslegări din Constantinopol [3]).

Salonski încercă să întindă activitatea sa şi asupra Bucovinei. Guvernatorul Bucovinei, generalul Enzenberg, comunică în Iunie 1784 lui Raicevich că consulul rus din Iaşi reclamă mai mulţi „dezertori“, pentru a-i trimite în Crimeea, amenințând pe acei cari din voie bună nu vor da urmare ordinului, că vor fi ridicaţi cu forţa [4]). Cancelarul Kaunitz rămase rău impresionat de pretenţiile Ruşilor de a ridica „dezertori“ ruşi „nel cordone nostro“ şi dădu ordin să nu se satisfacă cererea consulului ru-

[1]) Ibid. Hurmuzaki, Docum., no. LXXXII.
[2]) Ibid. no. XCV.
[3]) Ibid. XIX, No. CLIV.
[4]) Ibid. no. CLXIX.

sesc, întrucât între Austria şi Rusia n'ar exista „alcun cartello per la reciprocà restituzione“ [1]).

In Februar 1787 ofiţerul Bedeus, care fusese însărcinat cu rădicarea de dezertori austriaci în Principate, scria din Iaşi că polcovnicul rus trimete un transport de „dezertori“ după altul pentru a-i coloniza în Taurida, unde se primesc toţi trântorii, pungaşii, hoţii şi vagabonzii, cari nu mai capătă soldă din momentul când se anunţă, ci primesc numai haine de rând la plecare şi numai după ce ajung la locul de colonizare, sunt înzestraţi cu unelte de gospodărie, cu vite de muncă şi cu pământuri din bielşug. Promisiunile acestea au darul de a ademeni la emigrare toate haimanalele. El însă n'au avut acest succes, fiindcă el nu poate face promisiuni aşa de ademenitoare [2]).

In Iulie 1787 agentul austirac Metzburg raportează lui Kaunitz că a intervenit pe lângă Ipsilante în chestia dezertorilor austriaci, şi că a obţinut promisiunea pentru viitor că „dezertorii“ austriaci vor fi scutiţi în mod tacit de obligaţiunea de a se prezenta divanului. Acest favor însă Principele nu-l poate acorda şi Ruşilor, fiind că este cunoscut, că viceconsulul rusesc caută să câştige oameni de toate naţiunile din lume, prin urmare şi Moldoveni, şi că lui zilnic i se prezintă cazuri de acest fel [3]).

In Decemvrie 1786, Domnul Moldovei Alexandru Movrocordat Firarìs, fu înlocuit prin Alexandru Ipsilanti [4]). Domnul mazilit, care mai înainte petrecuse multă vreme în Petrograd, fugi în Rusia cu mulţi boeri şi glotaşi. Aceştia sporiră numărul elementului român de dincolo de Bug. Aşezările româneşti erau acolo aşa de numeroase, încât se ventila planul de a le uni într'o *provincie autonomă românească* şi a le pune sub administraţia Domnului pribeag. Acest Alexandru Movrocordat Firarìs pare să fi fost capul unei conspiraţiuni greco-ruseşti, care cu decenii înaintea Eteriei tindea la restaurarea Imperiului Bizantin cu ajutorul Rusiei pravoslavnice şi cu jertfele ţărilor noastre [5]).

[1]) Hurmuzaki, Docum., XIX, no. CLXXIII.
[2]) Ibid. no. CCLI.
[3]) Ibid., no. CCLXVIII.
[4]) Ibid., no. CCXXXV, p. 255.
[5]) A. D. Xenopol, Ist. Rom., V., p. 269 urm.

Din cele arătate în acest capitol vedem că în măsura în care Rusia își largia teritoriul ei spre sud-vest, creștea și râvna ei de a câștiga coloniști pentru noile achiziționni teritoriale. Dobândirea de coloniști se făcea prin mijloace silnice cu ocazia expedițiilor militare, dar și prin mijloace pașnice prin smomeli și promisiuni de tot felul. Prin instalarea consulatelor rusești la Iași și București, Rusia dobândi un instrument efectiv pentru realizarea planurilor sale de colonizare. Elementele românești pentru colonizare se recrutau în prima linie din Moldova, dară și din Muntenia și Transilvania, precum se vede din privilegiul acordat coloniștilor români din Clov de lângă Kiev. Emigranții români din epoca aceasta se așează în regiunile de dincolo de Bug, întărind rândurile conaționalilor lor descălicați acolo de mai înainte.

IX

Colonizările românești în Ucraina Hanului.

Nu trecură mai mult de treisprezece ani dela așezarea păcii la Kiuciuk-Kainargi, când pe neașteptate un nou război izbucni între Rușî și Turci. Armatele rusești de sub comanda cneazului Potemkin, impodobit cu laurii încă proaspeți de crud cuceritor al Crimeei, în alianța cu cătanele austriace conduse de principele Osias de Koburg, înaintară în Principate și le ocupă după luptele sângeroase dela Focșani și Mărtinești. Ocupațiunea această, cu nesfârșitul ei convoi de stoarceri, siluiri și nenorociri, ținu din 1787 până ce se așeză din nou pacea la Iași în Ianuarie 1792. In virtutea acestui nou tratat Rusia obținu Ucraina-Hanului, astfel că Nistru deveni hotarul dintre Moldova și Imperiul Moscovit.

In timpul acestei ocupațiuni, comandamentele rusești avură de grijă să ridice coloniști în massă pentru regiunile lor pustii, sporite de curând cu Crimeea cucerită dela Tătari[1]).

După planul lui Panin, toată populațiunea Moldovei urma să fie mutată dincolo de Nistru, pentru a crea acolo o „*Mol-*

[1]) Hurmuzaki, *Docum.*, XIX, no. CCCCLII

dovă Nouă“ [1]). Rapoartele oficiale ruseşti se şi grăbiră să anunţe că *două treimi din populaţiunea Moldovei* s'ar fi şi mutat dincolo de Nistru. Chiar atâta mulţime de lume nu va fi trecut ca în Rusia, dar orcât, numărul emigranţilor va fi fost destul de considerabil.

Pentru a-şi asigura însă un necontenit sucurs de populaţie românească pentru regiunile sale coloniale, guvernul rusesc obţinu în tratatul dela Iaşi o dispoziţie prin care se recunoscu locuitorilor Principatelor dreptul, de a se strămuta în Rusia în termen de 14 luni dela ratificarea tratatului [2]).

Indată după aşezarea păcii, împărăteasa Caterina trimise în 27 Ianuarie 1792 generalului Kahovski, gubernatorul Ekaterinoslavului, un ucaz prin care'l vesti că a găsit de bine să alipească la gubernia administrată de dânsul „teritoriile decurând cucerite dela Turci şi aşezate între râurile Bug şi Nistru“. In vederea „colonizării acestei regiuni cu oamenii ce vin de peste graniţă“, împărăteasa porunci ca noua oblastie să fie împărţită în judeţe şi să se aleagă locuri potrivite pentru fundarea de oraşe. Atunci s'au fundat oraşele Nicolaev, Odessa, Tiraspol ş. a. „Să luaţi cele mai serioase măsuri, porunci Caterina, ca ţara dintre Prut şi Nistru să fie în cel mai scurt timp colonizată, formându-se *loturi pentru slobozii de stat cât şi pentru slobozii boereşti*“. Generalul va avea de grijă să oblige pe toţi acei ce vor primi aceste loturi, să le colonizeze în cea mai scurtă vreme. Arnăuţii şi Volontirii lui Potemkin să fie preferiţi la colonizare înaintea tutulor celorlalţi. In ucaz se mai zice apriat că „*Boerii Moldoveni cari de bună voie şi cu mare osârdie s'au făcut supuşi ruşi, merită a primi în dar pământ şi moşii*“. Lemnul necesar pentru construcţia caselor urma să se aducă din Moldova [3]).

Noua „oblastie a Oceacovului“ fu împărţită în patru judeţe cu centrele Ananiev, Tiraspol, Odessa şi Nicolaev. Centrele acestea orăşăneşti fură construite numai atunci. Planul de organizaţie administrativă al noului ţinut ni s'a păstrat în „Izvodul celor

---

[1]) Iorga, *Acte şi Fragm.* II, p. 339 şi 341.

[2]) Act. şi Docum. priv. la Ist. Ren. Rom. I., p. 221.

[3]) Mem. Soc. Ist. şi Ant., II., p. 770.

patru județe, care formează oblastia decurând dobândită dela Poarta Otomană" [1]).

In Izvodul acesta găsim ca proprietari de moșii pe următorii boeri români: Ion și Nicolae Cantacuzino cu 24.000 desetine de pământ, T. Rosetti, fostul Domn, cu 12.000 desetine, Ilie Catargiu cu 12.000 des., Sava Badiul cu 5000 des., Scarlat Sturdza cu 12.000 des., Cristea Manuil cu 6000 des., Ion Măcărescu cu 6000 des., Dimitrie Cucu cu 6000 des., Matei Cantacuzino cu 10.500 des., Ion Boian cu 3000 des., Teodor Măcărăscu cu 6000 des., Ion Iliescu cu 3000 des., Teodor Sabău cu 4500 des., Manuil Saul cu 3000 des., Ion Cananău cu 6000 des., George Crăciun cu 4500 des., Anton Pascal cu 3000 des., Pintilei Hagilă cu 3000 des., Ilie Englazichie cu 1500 des., Vasile Săcară cu 3000 des., Grigore Diul-Oglu cu 6000 des., Ion Nicoriță cu 4500 des., Margarit Deperadovici cu 4500 des., Ruxanda Exaporita cu 3000 des., Alexandru Ghenadie cu 6000 des., Petru Iancu cu 1500 des., Ieremia Solescu cu 1500 des., Vasile Dodon cu 1500 des., Roman Zmuncilă cu 1500 des., Grigore Barcariu cu 1500 des., Exaporitul Visternicul cu 4500 des., Portăreasa Ruxanda Exaporita cu 3000 des,, Grigore Boșneac cu 3000 des., Teodor Romănescu cu 1500 des., Maximilian Torungea cu 1500 des., Mihail Sturdza cu 4000 desentine.

Skalkovski complectează izvodul de mai sus cu următorii boeri: Deleanu Cantacuzino cu 50.730 des., Scarlat Sturdza [2]) cu 12.000 des., Brigadirul Catargi cu 24.000 des., Filodor cu 4700 des., Emanuil Balș cu 18.763 des., Gaius cu 12.250 des., Maiorul Remare cu 12.200 des., Colonelul Ramadan cu 12.377 des., Măcărescu cu 17.850 des., Cucă cu 6050 des., Curta cu 4700 des., Gramatini cu 6000 des., Cristici cu 11.160 des., Colonelul Chesoglu (Kes-Oglu) cu 14.090 des., Stanilevici cu 7655 des., Loc.-Colonelul Curt cu 4700 des., Exaporitul cu 4620 des. și Portăreasa Ruxandra lui Exaporitul cu 4600 desetine [3]).

Numai din aceste două izvoade, care de bună seamă nu

---

[1]) Ibid. IX, p. 319—331, tradusă și publicată de Iustin Frațiman, în An. Soc. Ist. Lit., I, p. 28—42.

[2]) Guvernatorul de mai târziu al Basarabiei.

[3]) Apolon Skalkovski, *Hronologicescoe obrazovanie istorii Novorositscago Kraia*, 1730 1825, Odessa, 1838, vol. II, anexa 2. Cfr. Frațiman, l. c.

sunt complecte, rezultă că boerii moldoveni primiră *377.445 de desetine* de pământ în noua oblastie rusească dintre Nistru şi Bug. Este mai mult ca sigur că numărul Românilor împroprietăriţi dincolo de Nistru era cu mult mai mare ca cel arătat în cele două izvoade.

Unii dintre boerii împroprietăriţi primiră grade militare şi civile în administraţia rusească. In Noemvrie 1792 ţariţa trimise generalului Kahovski registrul boerilor din Principate cari primiseră funcţiuni civile şi militare în Rusia, cu ordinul de a-i împroprietări în noua oblastie.

Grade în armata rusă primiră următorii Români şi anume: Nicolae Carp(ov) pod-polcovnic, Ion Cananău şi Margarit Depreradovici, maiori; Nicolae Diaurov, Ştefan Belcin, Dim. Ciolac, Cristofor Saidji şi Nic. Stanilevici, căpitani; Ion Seneca, Andrei Cruşevan, Ion Nebescu, Ion Dragodie, Toader Sabău, Vasile Done, Cristofor Zotu, Manuilă Cademici, Dim. Manuil, Nicolae Cecherulea, Anastasie Dimitrie, Manuilă Saul şi Ion Boian, porucici.

Grade de asesori de colegiu primiră Ioniţă Măcărăscu, Teodor Pomană, Dim. Cucu şi Const. Calafat.

Gradul de sfetnici titulari s'a recunoscut următorilor Români: Panaiodoros Păun, Const. Exaporit, Andrei Salbin, Dimitrie Boneca, Petru Ochincă, Manolachi Eni, Cristofor Armanu, Grigore Ghioli-Oglu, Mănuilă Gheorghief, Ion Chesco, Gheorghe Sava, Matei Tostobuza, Anastasie Rango şi Const. Lamprose [1]).

Boerii români împroprietăriţi în oblastia Oceacovului, se siliră să colonizeze pământurile dăruite în timpul cel mai scurt. Aceasta era una din condiţiile ce li se impuse la împroprietărire. Implinirea ei era totodată şi în interesul lor, căci moşiile ca să fie productive trebuiau să fie cultivate şi muncite. Din cauza aceasta nouii proprietari se grăbiră să aducă colonişti din Moldova pentru popularea moşiilor transnistriene. Şi ei îi aduceau în mare parte de pe vechile lor proprietăţi din Moldova. Cu foşti vecini de ai lor de dincoace de Prut vor fi înfiinţat fraţii Ion şi Nicolae Cantacuzino satul Cantacuzineşti sau

p. 43 urm. şi Şt. Berechet, *Spicuitor în ogor vecin.* Anul I, Fasc. 1—3 Bucureşti, 1920, p. 59—61. In anexă se reproduce o hartă a oblastiei Oceacovului din 1796. Cfr. Casso, *Rusia* la Dunăre, p. 197.

[1]) Mem. Soc. de Ist. şi Antich. din Odessa, II, p. 666.

Cantacuzinovca de pe malul drept al Bugului. Satul Catargi din aceeaş regiune va fi fost şi el descălicat de Moldoveni de ai noştri.

Silinţele particulare ale Românilor împroprietăriţi găsiră o deosebită solicitudine din partea guvernului rus. Agenţiile ruseşti din Principate continuau cu succes opera lor de smomire şi persuaziune pentru emigrare. Din cauza iperzelului agenţilor de emigrare se iscară grave neînţelegeri între Domnul Moldovei şi consulul rusesc [1]). In 1794 Ruşii căutară să obţină un nou ferman in chestia „dezertorilor" [2]). In Iunie 1796 agentul austriac din Iaşi raporteaza guvernului său că Ruşii n'au nevoie de subofiţeri pentru descoperirea „dezertorilor", fiind că sute de familii se anunţă de bună voie la consulatul rusesc pentru emigrare [3]). Consulul rusesc primi un nou ferman dela Poartă pentru ridicarea „dezertorilor", care urma să se facă prin organele administrative ale ţării şi nu prin agenţii ruşi [4]). Un raport consular francez din Iaşi arată că aproape 4000 de oameni cu stare şi cădere primiră protecţiunea consulatului rusesc. Ajungea ca un Român să călătorească la frontiera Rusiei sau să cumpere acolo pământ ca să obţină paşaport rusesc şi să între sub protecţia rusească [5]). Aceştia emigrau apoi ca supuşi ruşi, treceau Nistrul şi colonizau vastele regiuni de acolo. Pe această cale s'a populat cu Români vastele regiuni transnistriene.

Rezultatul acestei întenze colonizări româneşti se vede foarte clar dintr'o descriere amănunţită a satelor şi bisericilor de dincolo de Nistru, pe care o datorim arhiepiscopului Gavriil. Majoritatea populaţiunii din noua oblastie o constituiau Românii încă din vremea obladuirii tătăreşti· Iată şi numele localităţilor în care arhiepiscopul Gavriil găsi o populaţiune românească: Doroţcoe, Delicova, Ananiev, Ciornâi-Taşlâc, Caraganovca, Pesciani-Brod, Iasca, Platâi-Taşlâc, Suhoi-Taşlâc, Speia, Târnauca,

[1]) Hurmuzaki, Docum. XIX, no. CCCCLII; cfr. no. 591.

[2]) Ibid. no. DCCVIII.

[3]) Ibid. no. DCCXXV.

[4]) Ibid. no. DCCXXXIII.

[5]) Ibid. XVI, no. 1613, p. 666. Despre coloniile greceşti, sârbeşti, bulgare şi germane, cfr. Hurmuzaki, *Docum.*, XVI, no. 1765, 1769, 1777, 1783, 1798 şi 2074, pp. 861, 865, 871, 876, 969, 1119.

Goeni, Calaglia, Ovidiopol, Grădiniţa, Roghi, Paşiţel, Corotcoe, Valea-Huţului, Caspero-Nicolaevca, Remerovca, Doi-Bani, Birzula, Mălăeşti, Glinoaca, Nezavertailovca, Andreevca, Cantacuzinovca, Osipovca, Teia, Hârjova, Taşin, Buzinovca, Nicolaevca, Baital, Bogoslavca, Tiraspol, Braşovanovca, Perişor, Moldovanca,Taşlâc, Gorievca, Alexandrovca ş. a. [1]).

Intr'o consemnare a protopopului român Ivanov din 1793 găsim încă următoarele sate româneşti: Suclea, Caracaş şi Golocovca [2]).

Din cele 67 de comune parohiale arătate de mitropolitul Gavriil, 49 erau locuite exclusiv sau în parte de Români. Din statistica aceasta reese clar cât de numeros şi puternic era elementul românesc între Nistru şi Bug pe vremea aceia. Unii dintre aceşti Români sălăşluiau acolo încă din vremurile bătrâne, alţii s'au aşezat acolo după anexarea rusească. Datele acestea ale oficialităţii ruseşti servesc de cea mai bună dovadă pentru romanitatea acestei regiuni.

Actul de împărţire a Poloniei din 1793 asigură Rusiei stăpânirea asupra Podoliei, astfel că cu acest an toţi Românii Transnistrieni ajunseră sub obladuirea rusească.

In 1806 izbucni din nou războiul între Ruşi şi Turci. Principatele Române ajunseră iarăş sub stăpânirea rusească. Agenţii de emigrare putură desvolta opera lor de smomeală nestingheriţi de nimeni. Şi mulţi Români trecură atunci Nistrul pentru a se aşeza acolo [3]).

In tratatul de pace din Bucureşti (1812) Ruşii reţinură pentru dânşii partea Moldovei dintre Prut şi Nistru. Prin anexarea acestei provincii eminamente româneşti, elementul românesc transnistrian primi o nouă chezăşie pentru conservarea naţionalităţii sale.

Nistrul încetă pentru un secol de a fi apă de hotar între Moldova şi Rusia. Aceasta nu împiedecă însă pe Românii de dincoace şi de dincolo de noul hotar de a se simţi acelaş neam, strâns unit şi închegat prin amintirile aceluiaş trecut şi

[1]) An. Soc. de Ist. şi Ant. II, p. 140—210; cfr. I. Fraţiman, l. c. p 56—58.

[2]) I. Fraţiman, l. c. p. 56—58.

[3]) Hurmuzaki, *Docum.*, XVI, no. 1613, p. 666; no. 1765, p. 64; no. 1769, p. 865; no. 1777, p. 871; no. 1783, p. 876; no. 1898, p. 969.

prin aceleaşi nădejdi şi aspiraţiuni în viitor. In 27 Martie 1917 Basarabia se reuni cu Moldova, încorporată şi ea în hotarele largi ale aceleiaşi patrii române. Atunci Românii Transnistrieni, prin glasul delegatului lor puseră întrebarea: „Dar pe noi cui ne lăsaţi?" Aceasta era cea mai elocventă dovadă că ei se simţiau una cu întreg neamul românesc. Şi un neam cu conştiinţa naţională deşteptată şi vie nu se pierde.

Din cele arătate mai sus, rezultă deci că răspândirea elementului românesc dincolo de Nistru a început foarte timpuriu, încă din secolul al XV-lea, când Românii începură să treacă Nistrul, ca negustori, ca mercenari, ca prizonieri de război, ca pribegi politici şi ca emigranţi. Ei erau mânaţi pe calea pribegiei de felurite neajunsuri şi nevoi. Emigrările acestea din motive politice şi sociale, se înteţiră mai ales în secolul al XVI-lea şi XVII-lea, când elementele româneşti se găsiau în armatele polone şi ruseşti şi când o serie de sate româneşti luară fiinţă dincolo de Nistru. Cohortele Dacilor Transnistrieni luptau alături de Cazaci la Liov, şi însoţiau steagurile biruitoare ale lui Sobieski pe îndepărtatele câmpii de luptă, ajungând până sub zidurile Vienei. Două companii de Români veniră de dincolo de Nistru, trimise de starostele Kievului ca să întărească rezistenţa lui Rakoczy contra imperialilor.

Unirea Ucrainei cu Moldova sub acelaş domnitor, pe vremea lui Duca-Vodă, înlesni mult comunicaţia între Românii de dincoace şi dincolo de Nistru. *Uniunea personală* a regiunilor transnistriene cu Moldova contribui mult la restabilirea legăturile culturale şi sufleteşti între cei emigraţi şi cei rămaşi acasă.

In veacul al 18-lea începu Petru-cel-Mare de a-şi pune în aplicare planurile sale politice cari năzuiau spre Ţarigradul viselor ruseşti. După fiecare campanie contra Turcilor, Ruşii cuprindeau regiuni întinse şi puţin populate, apropiindu-se tot mai mult de hotarele Moldovei. Pentru popularea acestor olaturi luate dela Tătari, Rusia avea nevoie de colonişti, pe care îi aducea de unde îi găsia. Toate mijloacele de persuasiune şi ademeniri fură puse în mişcare pentru a determina pe Români să emigreze în Rusia-Nouă. Münnich şi după dânsul ceilalţi comandanţi ruşi ridicau Moldoveni în massă şi-i trimeteau dincolo de Nistru pentru împopularea acelor ţinuturi. Generalul Panin se

gândia să transplante toată populaţia Moldovei dincolo de Nistru pentru a crea acolo o *„Moldovă Nouă“*. Dar planurile acestea fură zădărnicite de dragostea Românului pentru ţărna strămoşească în care odihnesc osămintele strămoşilor săi. Pentru cei ce de bună voe nu voiau să plece, agenţii ruşi de emigrare găsiau mijloce suficiente pentru a-i constrânge şi a-i ademeni. Răpirea Basarabiei româneşti şi alipirea ei la Imperiul Rusesc contribui într'o măsură foarte largă la păstrarea naţionalităţii Românilor Transnistrieni.

X.

Organizaţia bisericească la Românii Transnistrieni.

Având în vedere condiţiunile neprielnice în care Românii Transnistrieni au trăit şi s'au desvoltat, nu ne putem aştepta la cine ştie ce mare manifestaţie culturală din partea lor. Cu toate acestea ei şi-au păstrat limba şi credinţa strămoşească. Cei din Podolia şi Ucraina erau supuşi în cele bisericeşti eparhiilor ortodoxe de acolo. Cei de sub stăpânirea tătărească rămaseră însă multă vreme în vechea legătură bisericească cu Moldova, patria lor de origină. Dela o bucată de vreme însă Turcii nu mai îngăduiau ca credincioşii ortodocşi din regiunile supuse direct dominaţiunei lor, să asculte de chiriarhii Moldovei autonome. Din consideraţiunile acestea s'a înfiinţat pe la sfârşitul veacului al XVI-lea o nouă eparhie ortodoxă numită a *Proilaviei* sau Brăilei, care cuprindea pe credincioşii din raialele turceşti Brăila, Ismail, Chilia, Cetatea-Albă şi Tighina, precum şi pe cei din olaturile tătăreşti ale Bugeacului şi Oceacovului. După toată probabilitatea, această eparhie s'a înfiinţat deodată cu episcopia Huşilor pe la 1595 [1]).

In urma luptelor şi frământărilor interne de pe vremea lui Cantemir-Mârza, noua eparhie decăzu cu totul şi fu reînfiinţată în 1639 prin stăruinţa patriarhului Chiril al Constantinopolului. După această dată episcopia Proilaviei se pomeneşte tot mai des, păstrându-se şi numele unor chiriarhi ai acestei episcopii [2]).

[1]) I. Nistor, Istoria Basarabiei, p. 129 urm.

[2]) Melchisedec, Cronica Huşului, I. p. 312 urm. Cfr. Iust. Frăţiman, Mitropolia de Braila sau de Proilavia, în Buletinul Soc. Ist. Lit. „B. P. Hasdeu“ din Chişinău, I. p. 5 urm.

In 1715 se iscă o ceartă între Jorest, episcopul de Huşi şi Ioanichie al Proilaviei. Episcopul Ioanichie se plânse Domnului Nicolae Movrocordat, ca episcopul Huşilor se amestecă fără nici un drept în jurisdicţia eparhiei sale, hirotonind preoţi pentru târgul Dubăsari şi pentru satele Sultan-Chişlaşi şi Musait-Chişlaşi. Diferendul ajunse înaintea divanului domnesc, care hotărî ca Dubăsarii, situaţi dincolo de hotarul ţării, să rămână sub jurisdicţiunea Proilaviei, iar satele Sultan-Chişlaşi şi Musait-Chişlaşi să continue a aparţine eparhiei Huşilor, ca nişte localităţi ce sunt aşezate în cuprinsul graniţei Moldovei [1]). Dubăsarii erau centrul administraţiei bisericeşti locale şi sediul unui protopopiat. In calitatea de protopop al Dubăsarilor jucă mai apoi Mihail Ştirbiţchi un rol însemnat.

Unul din urmaşii lui Ioanichie era pe la 1765 Daniil *„Mitropolit al Proilaviei, Tomarovei, Hotinului, al ţărmurilor Dunării şi Nistrului şi al Ucrainei-Hanului“*. De la dânsul s'au păstrat trei gramote de hirotonie în limba moldovenească pe care le cunoaştem în traducerea rusească a lui Lebedinţev [2]). Cu binecuvântarea aceluiaş Daniil s'au sfinţit bisericile din Malovata, Doroţcoe, Mahala, Pogrebu, şi Dencov, situate toate în olatul Oceacovului. Intr'o gramotă din Tighina din Februarie 1769 Daniil semnează: „Mitropolitul Proilaviei, al Tomarovei, al Hotinului, al tuturor marginilor Dunărei şi ale Nistrului şi al întregei Basarabii şi al Ucrainei“ [3]). Sub Basarabia se înţelegea atunci numai olatul tătăresc al Bugeacului. Episcopul Daniil, povăţuitorul Românilor Transnistrieni, muri în 1771, tocmai într'o vreme, când armatele ruseşti ocupau Principatele. Folosindu-se de această împrejurare, Gavriil, Mitropolitul Moldovei, revendică drepturile mitropoliei sale asupra eparhiei Proilaviei, care, „socotindu-se dintru început a fi din hotarul pământului şi din pa-

[1]) Melchisedec, l. c. şi Fraţiman, l. c. p. 9.

[2]) A. G. Lebedinţev, Ucraina-Hanului, retipărită în Memoriile Societăţi Istorice şi de Antichităţi din Odessa, vol. XXXI. p. 1 urm. Lucrarea lui Lebedinţev cuprinde gramote de hirotonie şi alte materialuri foarte însemnate privitoare la istoria regiunii dintre Nistru şi Bug. Cfr. Iustin Fraţiman, Administrarea bisericească la Românii transnistrieni, în Buletinul Soc. Ist. Lit. B. P. Hasdeu, vol. I. Chişinău, 1921. Ar. Stadniţchi, *Eparhia Proilavo-Ismailului*, în Revista Soc. Istorico-Arheol. Bisericeşti din Chişinău, XIV, p. 23 urm.

tria Moldovei". Drept aceia el prin epistola pastorală din 10 Ianuarie 1771 însărcină pe Kir Inochentie, episcopul Huşilor, cu conducerea eparhiei Proilaviei, „ca să păstorească cu privighiere şi cu toată osârdia atât partea bisericească, cât şi partea politicească" [1]). Astfel Românii Transnistrieni ajunseră sub păstorirea episcopului de Huşi. Numai în Aprilie 1773 feldmareşalul Romiantzov luă act de cuprinsul scrisorilor pastorale din Iaşi şi din Bucureşti „până ce se va face hotărîre dela marea stăpânire" [2]). Cu toată împotrivirea patriarhului, care după moartea lui Daniil rândui episcop al Proilaviei pe Ioachim, păstorirea efectivă a episcopului Inochentie de Huşi asupra credicioşilor din Ucraina-Hanului se menţinu încă un timp oareşcare. Aşa eliberă Inochentie în Martie 1775 o „gramată de duhovnicie" preotului Teodor Chirilov, pentru parohia din Iasinova lângă Balta [3]). In Iulie 1780 episcopul Inochentie dădu preotului Chirilov binecuvântarea de-aşi căuta altă parohie în Rusia-Nouă zicând: „Facem ştiut despre acest preot cu numele Teodor Chirilov pe care noi l'am hirotonit pentru satul Iasinova din stăpânirea Hanului la Balta fiind că s'a întâmplat ca oştile ruseşti ce se întorceau în Patria lor după războiul între Rusia şi Turcia să ia cu dânsele în 22 Aprilie 1774 şi pe parohienii preotului Chirilor; pentru aceasta noi am judecat să-i dăm lui blagoslovenie arhierească, unde dânsul îşi va găsi sat, adecă parohie şi i-am dat drumul în Rusia-Nouă" [4]). Acesta pare să fi fost ultimul act de păstorie în Ucraina-Hanului al episcopului Inochentie.

Intre timp însă rivalul său Ioachim „omul patriarhului din Constantinopol" îşi exercită cu toată râvna misiunea sa de arhipastor în Ucraina-Hanului. In 1773 el dădu binecuvântarea pentru clădirea bisericii din Butur. In 1776 el petrecea în Balta, unde hirotoni pe Gherasim Tesovski în preot la biserica Sf. Nicolae de acolo. In anii următori îl întâlnim în satele Ilia, Valea-Huţului, Malovată şi Mahala, făcând vizitaţie canonică, aşezând preoţi şi propoveduind cuvântul lui Dumnezeu [5]).

[1]) Melchisedec, o. c., p. 312 urm.
[2]) Fraţiman, l. c., p. 14.
[3]) Fraţiman, l. c., p. 14.
[4]) Fraţiman, l. c., p. 18.
[5]) Ibid. p. 19.

Rivalitatea între Ioanichie şi Inochentie şi între urmaşul acestuia Chiril, care în 1792 trăia în Dubăsari în cea mai mare mizerie[1]), încetă definitiv în 1792, când în urma tratatului de pace dela Iaşi, Ucraina-Hanului fu încorporată imperiului rusesc.

Încă în timpul războiului ruso-turc din 1787, când armatele ruseşti invadau din nou Principatele, arhipăstoria olatului dela Oceacov trecu asupra lui Ambrosie Serebrenicov, arhiepiscopul Ecaterinoslavului, care îndeplinea pe vremea ocupaţiei ruseşti şi funcţiunea de vicar al mitropoliei Moldovei (1788—1792[2]). La îndemnul acestuia s'a înfiinţat în 1791 eparhia Cetăţii-Albe şi a Nistrului pentru arhireul Gavriil Bănulescu, care avea să păstorească pe ambele maluri ale Nistrului.

Îndată însă, ce în baza tratatului dela Iaşi, Nistrul deveni hotar între Rusia şi Moldova, şi Ucraina-Hanului fu încorporată împărăţiei ţarului, Potemkin îşi schimbă planul cu privire la noua organizaţie bisericească. In locul eparhiei Cetăţii-Albe şi Benderului, dânsul preconiza planul înfiinţării unei eparhii care să cuprindă pe credincioşii din oraşele şi satele dintre Bug şi Nistru până la Marea Neagră pentru că „în *acele oraşe şi sate trăiesc pe lângă Ciornomorţi şi Moldoveni şi Poloni aşezaţi acolo*“[3]). Şi aceasta pentru motivul ca această regiune de hotar să aibă o putere de atracţiune şi ademenire pentru cei „de dincolo de hotar“ ce ar dori să se aşeze acolo. Insuşindu-şi vederile lui Potemkin, arhiepiscopul Ambrosie propuse ca noua eparhie să fie numită „Episcopia Oceacovului şi Dubăsarilor“[4]). Potemkin avea în vedere pentru ocuparea postului de episcop-vicar în părţile acelea pe ruda sa arhimandritul *Iov,* care era „om blând şi cucernic şi *cunoştea limba moldovenească* şi cea polonă“[5]). Şi aceasta cu atât mai vârtos, cu cât Gavriil Bănulescu fuse ales în 1792 mitropolit al Moldovei. Deci *Potemkin* şi *Ambrosie recunoscură că între Bug şi Nistru locuiau Români şi că pentru arhipăstorul acestei regiuni se cerea cunoaşterea limbii româneşti.*

---

[1]) Fraţiman, l. c., p. 21.
[2]) Ibid. l. c., p. 22.
[3]) Mem. Soc. Ist. Arh. din Odessa, IX., p. 291.
[4]) Ibid., pag. 291.
[5]) Ibid., p. 292 urm.

Tot el se purtase cu gândul de a da acestor regiuni mărginaşe o organizaţie cât se poate mai bună, pentru ca ea să ademenească pe Moldoveni de a se aşeza acolo. Dar planul lui Potemkin n'a mai fost adus la îndeplinire. O episcopie specială pentru fosta Ucrainâ a Hanului nu s'a mai înfiinţat, ci credincioşii din această nouă achiziţie teritorială a ţarului rămaseră sub arhipăstoria Ekaterinoslavului, înjghebându-se doară la Dubăsari o decasterie duhovnicească cu un protopop sau blagocin în frunte după obiceiul rusesc. Acestei dicasterii erau supuse cele patru protopopii sau blagocinii. In capul dicasteriei se găsia un oarecare Filoftei Vladevici, căruia în 1793 îi urmă protoiereul Ion Glijinski. In 1798 sediul dicasteriei se mută dela Dubăsari la Tiraspol,noua capitală a judeţului cu acelaş nume[1]). Alipirea aceasta la metropolia Ecaterinoslavului n'a fost defavorabilă Românilor din oblastia Oceacovului, fiind că înfrunte acestei mitropolii se găsia între anii 1793—1799 fostul vicar al mitropoliei Moldovei, Gavriil Bănulescu, care arăta multă pricepere pentru nevoile culturale şi sufleteşti ale conaţionalilor săi români. In 1799 Gavril fu chemat la arhipăstoria Chievului, iar urmaşul său pe scaunul arhiepiscopal dela Ekaterinoslav continuă până 1810 să păstorească regiunea dintre Nistru şi Bug.

După acest an credincioşi din oblastia Oceacovului trecură sub jurisdecţiunea bisericească a noi înfiinţatei arhiepiscopii a Chişinăului şi Hotinului. Mitropolitul Gavril Bănulescu ajunse din nou povăţuitorul sufletesc al Românilor Transnistrieni, care se unirâ astfel, măcar în ceia ce priveşte biserica, cu fraţii lor din Basarabia răpită. Unirea aceasta nu înseamnă numai o întregire fericită a eparhiei basarabene, ci ea, după constatarea mitropolitului Gavriil, era spre mulţumirea locuitorilor „fiind că stepele Oceacovului ca şi Basarabia erau locuite de *Români,* Greci, Bulgari precum şi de colonişti de diferite naţiuni, *iar Ruşi erau foarte puţini*“ [2]). Legătura aceasta bisericească a dăinuit şi după moartea mitropolitului Gavriil până la 1837, când pentru credincioşii de dincolo de Nistru se înfiinţă eparhia Hersonului şi Tauridei cu reşedinţa în Odessa. Numai atunci se

[1]) Cf. I. Fraţiman, l. c. p. 45—46.

[2]) Revista Soc. Ist. Arhiol. Biser. din Chişinău, IX, p. 17.

desfacură legăturile bisericeşti ce unia pe Moldovenii de pe ambele maluri ale Nistrului.

XI.

Viaţa economică şi culturală.

Elementul românesc transnistrian s'a alcătuit din coloniştii şi pribegii ce fuseseră mânaţi de diferite nevoi dincolo de Nistru. Ocupaţia lor principală a rămas, ca şi în ţara lor de obârşie agricultura şi prăsila vitelor.

Zice cântecul popular transnistrian:

„Bădiţa tot ara,
Iar leliţa boronea,
Apoi badea sămăna
Şi grâu mândru răsăria".

In altă colindă tot de acolo se zice:

„Doare-mă Doamne mânile,
Mânile şi spatele,
De boi tineri juguind
De cai tretini învăţându-i" [1]).

Pământurile erau largi şi destul de productive, astfel că aceste îndeletniciri asigurau bunăstarea locuitorilor. Meşteşugul războiului şi cărăuşia erau isvoare de câştig pentru cei mai curagioşi şi întreprinzători dintre ei. De aceia şi cântecul popular arată că:

„Dela Nistru până 'n Crâm
Din Bugeac şi până'n mare
Sunt tocmai patru hotare" [2]).

Aşa numiţii *Cazaclii* întreţineau un viu şi rentabil negoţ cu Polonia şi cu părţile căzăceşti.

Viaţa economică românească primi un puternic avânt pe vremea lui Duca-Vodă. Dela Ţigănauca pe Nistru, unde domnul Moldovei şi Ucrainei îşi durase „case domneşti cu beciuri de piatră", până în Bug, se întindeau posesiunile sale cu „stupi, vaci, oi, pluguri de boi pe la toate târgurile de cea parte de

[1]) T. T. Burada, Con. Lit. XVII, p. 287.
[2]) Cântecul lui Ghelea, Z. Arbore, Basarabia, p. 197.

Nistru, velniţe de horilcă, de bere şi de altele“ [1]). Nistrul devenise o apă românească şi plugul moldovenesc trăgea brazda civilizaţiei dela Nistru până la Bug şi chiar dincolo de acel fluviu. Prisosul de viaţă economică a Moldovei se revărsa cu îmbielşugare asupra regiunilor transnistriene.

Vestite au rămas până în ziua de astăzi fermele şi lăptăriile româneşti din jurul oraşului Ananiev.

Românii Transnistrieni cultivă cu predilecţie grâu, orz şi porumb; ei sunt grădinari vestiţi. Ei au introdus în regiunile transnistriene cultura viei. In jurul caselor lor se găsesc pomete bogate. Românul nu poate trăi fără umbra recoritoare a arborilor cultivaţi de dânsul.

Românii Transnistrieni se bucură de o bună stare materială. Fiecare gospodar cultiva 5—6 desetine de pământ. Ei sunt vestiţi crescători de cai de care se folosesc la tracţiune.

In regiunile industriale din gubernia Ecaterinoslavului Românii sunt minieri căutaţi. In Odessa, Herson, Cremenciuc etc. Românii găsesc ocupaţie ca muncitori de porturi şi de docuri. In jurul Ananievului Românii se îndeletnicesc cu ţesutul pânzeturilor pentru nevoile sătenilor.

In părţile Nistrului casele româneşti sunt construite din piatră; în alte locuri din lemn sau din cărămizi de lut ca şi la noi în regiunile lipsite de pădure. Casele lor sunt construite după tipul caselor moldoveneşti cu cerdac şi cu prispă împrejur. Ferestile din afară sunt încadrate în ornamente de diferite culori. Ţăranca îşi face singură lucrurile de care are nevoie în casă. In interiorul casei se găseşte aşezat tradiţionalul „cuptoriu“, apoi lăiţi acoperite cu lăicere şi ţoluri şi cu ladă de zestre la căpătâiul patului. La grindă şi după icoane se văd mănunchiuri de văzdoage, de busuioc şi calapăr. Vechiul port moldovenesc a cam ieşit din uz. In unele părţi femeile poartă încă „meneştergură“ pe cap ca în unele părţi din Bucovina şi Basarabia. Flăcăii mai poartă pe ici pe colo flori la pălărie [2]).

Românii Transnistrieni sunt de statură mijlocie şi bine făcuţi. Femeile sunt frumoase ca şi Moldovencile noastre. Ei sunt

---

[1]) L. Costin, Letop., II, p. 22.

[2]) T. T. Burada, l. c. p. 285.

*

soldaţi buni şi serviau de obicei la cavalerie sau la gardă. Au un caracter firm, sunt curajoşi şi plini de energie, însuşiri moştenite dela vechii descălicători, cari avură curajul de a-şi părăsi vatra părintească pentru a începe o viaţă nouă în regiuni îndepărtate [1]).

Românii Transnistrieni şi-au păstrat limba, portul şi obiceiurile strămoşeşti. Ei asimilează pe Rutenii aşezaţi între ei şi intră rar în legături matrimoniale cu alte neamuri. Neobositul Teodor T. Burada, care în 1883 vizitase aceste regiuni, găsi la Transnistrieni aceleaşi datini, obiceiuri şi credinţe ca şi la Moldovenii de dincoace de Prut şi Nistru. Veselie la nunţi cu tradiţionalii peţitori şi conacari, şi cu duiosul: „Taci mireasă nu mai plânge"; la înmormântări *bocete şi aruncarea cu ţărină* peste sicriu; colinde cu pluguşorul de Sf. Vasile; colinda cu florile dalbe şi cu Ler-Doamne la Crăciun. Cântecele lor încep cu „frunză verde" şi jocurile sunt hora, brâul, corabiasca ş. a. Şi Transnistrienii cred în strigoi, în descântece, în vrăji şi farmece. Poveştile lor ca şi ale noastre amintesc de Feţi-Frumoşi în luptă cu zmei şi cu balauri pentru izbăvirea Cosânzenei. Până şi măsurile ca ocă, demerlie, baniţă şi miertic s'au păstrat la ei ca şi la noi. Limba vorbită de ei arată aceleaşi fenomene dialectale ca şi limba vorbită dincoace de Nistru şi cu caracteristicele abreviaţiuni: „Măi Ghio, măiVasî, măi Ioa" în loc de măi Gheorghe, măi Vasile, măi Ioane [2]). Ciobanii încrestează pe „răboj" numărul turmelor lor.

In cântecele lor populare se reoglindesc referinţele locale.

„Badea acasă a alergat
Un cal graur a luat
Pe dânsul s'a aruncat
La târg la Lisaveta a plecat" (Elisabetgrad).

Sau:

„Şi a încărcat badea doăusprezece cară
cu pohoară
Şi s'a dus la *Nistru* la moară".

[1]) Cfr. Harea, l. c. p. 24.

[2]) T. T. Burada, O călătorie în satele moldoveneşti din gubernia Cherson, Conv. Lit. XVII, p. 286 şi O călătorie la Românii din gubernia Kamenitz-Pod. In Arhiva, 1906

Colindătorii se grăbesc de a se întoarce la „curţile“ lor.

„Cu stuh acoperite.
Cu lut lipite.
Daţi-ne câte-o capeică
Să ne cumpărăm câte-o opcincă“ [1]).

In altă colindă se proslăvesc faptele eroului care

„Fântâni bune am făcut
Cu apă bună de băut.
Pe la gloduri
Făcut-am poduri“ [2]).

Surprinzător pare un pasagiu dintr'o colindă auzită de Burada în comuna Iasca dela moşneagul Puşcă şi dela nevasta lui Ion Pojar, care pare să prevestească prăpădul bolşevic de azi.

Iată pasagiul:

„Mult stau Doamne şi mă gândesc
Să te întreb să îndrăznesc,
Când a fi veacul de-apoi,
Când s'a mântui lumea cu noi,
Sfârşenia pământului,
Întunecimea soarelui?
Cu bun dreptul spune-voi
Când va fi veacul de-apoi,
Când a bate fiu pe taică
Când a bate fica pe maică,
Frate mai mic pe cel mai mare,
Sora mai mică pe cea mai mare,
Atunci sfârşenia pământului
Potopul *creştinului!*“ [3]).

Bisericile moldoveneşti erau clădite din lemn şi acoperite pe alocurea încă cu stuh. Mai rare erau bisericele de piatră. Ca ctitori apar oameni cu dare de mână ca: secundo-maiorul Pantazi, Maxim Ciorbă în Maximovca, comună numită după numele său, negustorul Nicolae Hagiu în Nova-Mirgorod, Zaporojeanul Tuliţă în Glinoaea, căpitanul marinar Emilian Sucevean în Andreevca, Cantacuzineşti în Cantacuzinovca, Harjău în

[1]) T. T. Burada, l. c. p. 287 urm.
[2]) Ibid. p. 289.
[3]) T. T. Burada, l. c. p. 289.

Hârjovca, Ion Grosul-Tolstoi în Bogoslava, Moisi Ducinschi în suburbea Moldovanca din Odessa, numită astfel după prizonierii moldoveni ce trăiau acolo. Eustratie Vântul în Parani, sau „după dorinţa şi cererea nobilelor şi *locuitorilor de naţiune Moldoveni* cari s'au sălăşluit aici“ în Alexandrovca, sau după dorinţa Moldovenilor *trăitori* acolo încă *„de pe vremea Turcilor“* [1]).

Bisericile sunt închinate Adormirii Maicei Domnului, Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil, Sf. Nicolae, Sf. Varvara, Sf. Arsenie, Sf. Ion Botezătorul, Sf. Gheorghe, Sf. Ilie, Sf. Paraschiva, Sf. Dumitru, Ion Teologul, Sf. Iosif, Sf. Adrian şi Natalia, Sf. Alexandru, Coborîrii Sf. Duh, Sf. Treime, Naşterei Maicei Domnului, Acoperemântului Maicei Domnului ş. a.

Arhiepiscopul Gavriil mai pomeneşte încă şi de două mănăstiri şi anume *Roghi* şi *Pasiţel*. „In apropierea satului Roghi din jud. Tiraspol, zice Gavriil, şi anume numai departe de două verste dela el, era odată mânăstirea Roghi, astăzi desfiinţată. Această mânăstire era situată pe malul stâng al Nistrului, dela oraşul Dubăsari 5 verste în sus pe râu. Nu ştiu în care an fusese clădită mânăstirea. Pe aici ne-au condus sătenii din Roghi, simpli la suflet, Moldoveni, cari păstrează încă multe obiceiuri strămoşeşti, au mare şi deosebită stimă faţă de mai marii şi cârmuitorii lor, au dragoste şi tragere de inimă către biserică şi slujitorii sfântului Altar. Locuitorii, cu toate că ei spun că trăiesc în sărăcie, posed pământ productiv şi se ocupă cu *viticultura*. Vorbesc moldoveneşte, dar ştiu şi ruseşte. Slujba dumnezească se face în două limbi, *româneşte şi ruseşte*“.

„In apropiere de satul Pasiţel, jud. Ananiev era mănăstirea Pasiţel, desfiinţată. Biserica era foarte sărăcăcioasă şi de lemn în vremea Turcilor, apoi s'a clădit o altă biserică tot de lemn, care după desfiinţarea mănăstirii a fost vândută sătenilor din Ponora, unde este şi astăzi. In locul mănăstirii Pasiţel se găseşte o casă, unde şede unul dintre *sătenii moldoveni, care se îndeletniceşte cu ţesutul pânzei* pentru nevoile sătenilor, iar altă clădire nu mai este“.

---

[1]) Memor. Soc. de Ist. şi Antichităţi din Odessa, II, p. 140 urm. Cfr. I. Fraţiman, l. c. p. 46 urm.

Cărţile rituale erau româneşti şi se aduceau din Moldova în deosebi dela Iaşi şi dela Mănăstirea Neamţului. Impărăteasa Caterina încuviinţă în Mai 1792 „protopopului moldovenesc *Mihail Strilbiţchi* de a face o *tipografie* pentru tipărirea cărţilor în greceşte, ruseşte, moldoveneşte şi în alte limbi“ [1]). Protopopul Strilbiţchi era un vestit tipograf, gravor şi legător de cărţi, care petrecuse multă vreme la Iaşi, Huşi şi Mănăstirea Neamţului [2]).

Activitatea sa tipografică o începu la Iaşi în 1772 cu un Ceaslov. In 1776 îl găsim în Movilău unde tipări Psaltirea. Tot acolo apăru după alţi 10 ani o nouă ediţie a „Psaltirei prorocului şi împărat David ce s'a tipărit de Mihail Strilbiţchi întru însuş a sa tipografie în târgul *Movilăului, care iaste între hotarul Rusiei şi al Moldovei*“. Movilăul rămase şi după aceea un centru cultural românesc. Pela începutul veacului al XIX-lea fiinţa la Movilău o şcoală sub conducerea unui „filosof grec“, la care învăţau fiii de boeri din Basarabia [3]). In 1868 juca o trupă română în Movilău, o dovadă că elementul românesc era acolo destul de puternic [4]). In Movilău avu loc la 1780 faimoasa întâlnire a ţariţei Caterina cu împăratul Iosif al II-lea pentru a se pune de acord asupra ţelurilor politicei lor orientale [5]).

Cu încuviinţarea împărătesei Caterina din 1792 Strilbiţchi îşi cumpără o casă în Dubăsari şi-şi instală acolo tipografia. După o muncă de doi ani apăru „cartea ce să numeşte Ciaslov mare cu multe orândueli ale bisericii... întru însuş a sa tipografie în târgul Dubăsari“. După alţi doi ani îl întâlnim din nou la Movilău unde tipări „Istoriia a Alexandrului celui mare din Machedonia şi a lui Darie din Persida a Impăraţilor“ şi Psaltirea. Acestea par să fi fost ultimele sale lucrări tipografice. Scurt timp după aceia el desfăcu tipografia sa, dăruind o parte din ea Mânăstirei Neamţului, unde petrecea adese la prietenul său Dositei Calmuţchi, egumenul mănăstirii.

Dar Strilbiţchi nu s'a afirmat numai ca maestru tipograf şi

---

[1]) Mem. Soc. din Odessa, II, 1. pag. 217, no. 2.

[2]) D. Dan, Protopopul Mihail Strilbiţchi în Candela, 1912.

[3]) Stefan Cioban, Cultura Românească în Basarabia, Chişinău, 1923, p. 33 şi 160.

[4]) Ibd. p. 190.

[5]) Zinkeisen, VI, p. 278; cfr. Xenopol, V. p. 242.

ca gravor, ci şi ca autor, traducător şi editor. Din pana sa au ieşit mai multe lucrări de valoare ca „Scurta adunare a numelor ruseşti şi româneşti“ şi „Lecţiuni pentru învăţarea limbei moldoveneşti şi ruseşti“. El a tradus „Calendarul pe doi ani“, „Curioznică arătare“, „Invăţătura creştinească“, „Datoria şi stăpânirea blagocinilor şi protopopilor“ ş. a. In editura sa apăru „Dialoguri de casă russo-moldovineşti, „Abecedar slavonesc“ ş. a. Din toate lucrările acestea se vede clar care era hrana sufletească a Românilor Transnistrieni la sfârşitul veacului al XVIII-lea.

Prin unirea cu Basarabia, elementul românesc transnistrian primi un puternic impuls naţional. Alături de fraţii lor basarabeni ei rezistară mai bine rusificării.

Şcoli româneşti nu existau. Guvernul rusesc nu făcea nimic pentru învăţătura norodului românesc de dincolo de Nistru. După statistica din 1897, Moldovenii din gubernia Hersonului aveau abia 7, 8% ştiutori de carte, rusă, firește, nu românească, iar restul de 92, 2 % erau analfabeţi. In Podolia Românii băteau recordul cu chiar 95 % de analfabeţi. Cei ce frecventau şcolile mai înalte se rusificau. Transnistrian de origină era eruditul Iacob Hâncul, fiul protoiereului Danilă Hâncu din Ovidiopol, care ajunse profesor de limba română la Chişinău şi Petrograd şi autor al unei gramatici şi crestomaţii româneşti [1]). Român Transnistrian era Pavel Galagan, ctitorul liceului din Odessa. Român era şi Funduclei, după care se numeşte o stradă în Kiev. Români Transnistrieni erau: Corduneanu, Măcărescu Bantăşi, Grădescu, Frunzeii sau Frunză, care a dat armatei roşii un vestit comandant cu acest nume.

Satele mai izolate sunt expuse rusificării. Ca şi în Bucovina, întâlneşti la Transnistrieni oameni răspunzând la numele Muntean, Ungurean, etc., cari nu ştiu o boabă româneşte. Unde Românii locuesc în grupuri mai mari, ei asimilează pe vecinii lor ruşi, dovadă nume ca Gorodenco, Litiţchi, Nezavertailo, care sunt cei mai aprigi Români [2]).

Lipsa ştiinţei de carte şi dorul de a auzi cuvântul lui D-zeu în limba maternă, făcu pe vremuri să crească numărul adep-

[1]) Ştefan Ciobanu, Cultura Română în Basarabia, p. 109 urm.
[2]) V. Harea. l. c. p. 25 urm.

ţilor faimosului călugăr *Inochentie*, care îşi avea postrigul într'o mănăstire de lângă Balta, de unde propoveduia norodului în limba moldovenească. In faptul acesta rezida puterea cuvântului său asupra norodului [1]).

XII.

Deşteptarea Românilor Transnistrieni.

Marea revoluţie rusească din 1917 surpă subit temeliile învechite ale imperiului ţarist. Atunci, deodată cu fraţii lor din Basarabia, se deşteptară şi Transnistrienii cari până atunci trăiau „ca într'o pădure întunecoasă", la o nouă viaţă naţională. Mulţi Transnistrieni făceau serviciul militar pe frontul român, unde aveau ocazie să cunoască pe fraţii lor liberi, viteji şi iubitori de brazda strămoşească. Cei rămaşi acasă veniră în atingere cu cetele de pribegi români din toate regiunile româneşti. Din gura acestora Transnistrienii aflară veşti interesante asupra neamului românesc din care făceau şi ei parte.

La Visca şi Gruscaia lângă Elisabetgrad, la Alaşki lângă Nicolaev, la Herson şi Odessa, pribegii moldoveni, munteni, ardeleni şi bucovineni întrară în contact cu fraţii lor descălicaţi acolo din vremurile bătrâne, înţelegându-se cu ei în limba românească şi trezind în ei conştiinţa solidarităţii naţionale.

La slujba dumnezească ce se făcea în româneşte în una din bisericile din Herson pentru refugiaţii români, luau parte şi mulţi credincioşi români din părţile acelea. In cucernicia lor, Transnistrienii ascultau serviciul divin în genunchi şi cu lacrimi în ochi. Intrebaţi asupra causei înduioşirii lor, un creştin mai în vârstă răspunse în româneşte: „Da cum să nu plângem, când am văzut ce n'am pomenit şi n'am crezut, am auzit slujba bisericească în graiul moldovenesc" [2]).

In Mai 1917 octogenarul Filimon Marian scria gazetei „*Cuvânt Moldovenesc*" din Chişinău zicând:

„Am de-acum 76 de ani; ca mâne voi muri, da tot nu

---

[1]) Cfr. I. Nistor, Istoria Basarabiei, p. 341.

[2]) P. Gârboviceanu, *Românii de peste hotare*, Cernica 1924, p. 17 urm.

mă îndur să se stângă moldovenească. De-aceia vă rog şi vă poftesc să nu-i uitaţi nici pe Moldovenii de pe malul Nistrului cel din stânga, din gubernia Hersonului. Că toate satele de pe malul Nistrului sunt moldoveneşti, da preoţi mai mulţi ruşi. Şi tare mi-e întuneric cu aşa slujire. Foarte ni sete de preoţi moldoveni şi nu-i avem; deşi sunt unii Moldoveni, tot ruseşte citesc. Mă rog să mă bucuraţi cu un răspuns bun la cererea mea".

După o săptămână veni dela bătrânul Filimon o a doua scrisoare şi mai înduioşătoare de următorul cuprins:

„Insă dacă milostivul Dumnezeu ne-ar învrednici pe noi să ne dea un preot moldovean băştinaş, asemenea şi un psalt, apoi atunci nouă ni s'ar părea că aceasta este la noi al doilea Paşti".

„Of, Doamne, oare voi ajunge eu să văd această mare bucurie? In creerii mei să încep câteodată îndoieli, iar câteodată găsesc o deosebită bucurie, crezând că aceasta se poate. Insă ah, dacă acestea toate s'ar înfăptui în fapt!" [1]).

Soarta Românilor Transnistrieni a format dela început obiectul preocupărilor serioase ale Românilor Basarabeni. Programul partidului naţional ce se constitui în 3 Aprilie 1917 în Chişinău, prevedea dispoziţiuni privitoare la Transnistrieni. Articolul X din acest program zice:

„Moldovenilor de dincolo de Nistru să li se chezăşluească aceleaşi drepturi naţionale, pe tărâmul cultural bisericesc şi economic, pe care le vor avea în Basarabia locuitorii de alt neam".

In primăvara anului 1916 tinerii transnistrieni din Chiev cereau unirea tuturor Românilor într'un stat naţional unitar. La congresul învăţătorilor moldoveni ce s'a ţinut în Odessa în zilele de 24 Mai până 2 Iunie 1917, profesorul din Chişinău, d-l Iustin Fraţiman propuse şi congresul aprobă ca în bisericile şi şcoalele Românilor Transnistrieni limba rusă să fie înlocuită prin cea moldovenească, iar predarea să se facă de preoţi şi dascăli moldoveni. Congresul mai ceru că se înfiinţeze la Du-

[1]) V. Harea, l. c., p. 27.

[2]) *Cuvânt Moldovenesc,* no. 28 Aprilie 1917.

băsari o episcopie românească iar în fruntea acestei vlădicii să ajungă un arhireu moldovan. Propunerea aceasta s'a făcut probabil sub impresiunea vechilor tradiţiuni culturale ale Dubăsarilor. Pentru creşterea clericilor din această nouă eparhie moldovenească, propusă la timpul său spre înfiinţare şi de faimosul Potemkin, se cerea ca pe lângă seminarul clerical din Odessa să se deschidă clase paralele moldoveneşti cu profesori români. Se mai hotărî ca pentru şcolile moldoveneşti de dincolo de Nistru să se creeze un inspectorat şcolar a parte. Tot atunci se luă hotărîrea ca învăţătorii transnistrieni să frecventeze cursurile de limba română ce se deschiseră la Chişinău [1]).

Şi în adevăr, la cursurile care s'au ţinut în vara anului 1917 şi 1918 la Chişinău au participat şi învăţători transnistrieni. In spaţioasa sală eparhială din Chişinău se adunaseră la cursuri peste 500 de învăţători şi învăţătoare originari din Basarabia şi din Transnistria, pentru a auzi cuvântul desrobitor al culturii româneşti. Era una dintre cele mai mari şi mai desăvârşite satisfacţiuni sufleteşti pentru noi toţi aceia, pribegi din Regat, Ardeal şi Bucovina, cari ne învrednicisem de a propovedui dragostea de limbă şi învăţătură românească unor fraţi pe cari-i văzusem numai atunci pentru întâiaş dată. Atât acolo cât şi la cursurile de istoria Românilor care în toamna anului 1917 le inaugurasem la Universitatea din Odessa, avui prilej să cunosc mai mulţi cărturari transnistrieni, naţionalişti aprigi şi setoşi de învăţătură românească. Imi reamintesc de nume ca Teodosie Malai, Mihail Mosculenco, Alexandru Toderaşcu, Ţurcan, Diacon ş. a.

In 13 Noemvrie 1917 Zemstva Gubernială din Chişinău se adresă zemstvelor guberniale din Podolia şi Ekaterinoslav cu rugămintea de a arăta numărul copiilor moldoveni în vârstă de şcoală.

Cu ocazia trecerei voluntarilor ardeleni şi bucovineni prin Chişinău, înflăcăratul Grigoraş din Transnistria exprima dorinţa „ca toţi Românii să se unească sub acelaş Domnitor“ [2]).

La congresul soldaţilor moldoveni ce s'a ţinut la Chişinău în 21 Oct. 1917 luară parte şi mulţi soldaţi români transnistrieni.

[1]) I. Fraţiman, l. c., p. 59 urm.
[2]) V. Harea, l. c. p. 28.

Cu acest prilej reprezentanţii Transnistrienilor începură să-şi dea seama de numărul lor, de însemnătatea lor şi de ţinta spre care trebuiau să tindă în viitor. Acolo unul dintre fruntaşii lor, Toma Jalbă rosti următoarea cuvântare: „Fraţilor, văd că toţi va-ţi hotărît să luaţi ce vi se cuvine... să scăpaţi scumpa noastră Basarabie din mâna vrăjmaşilor, precum scoate ciobanul oaea din gura lupului".

„Dar eu vă întreb, fraţilor, cari sunteţi Moldoveni, cum ne lăsaţi pe noi, Moldovenii, cei ce suntem rupţi din această Basarabie, să trăim pe celălalt ţărm al Nistrului? Noi rămânem ca şoarecii în gura motanului".

„De ne veţi uita, noi vom sàpa malul Nistrului şi vom îndrepta apa dincolo de pământul nostru, căci mai bine să-şi schimbe râul mersul, decât să rămânem noi despărţiţi unii de alţii[1]).

Cuvântarea d-lui Jalbă făcu adâncă impresie asupra adunării. Toată lumea era preocupată de soarta Transnistrienilor. Sub impresia acestei preocupări generale, Congresul Moldovenilor basarabeni din 25 Oct. 1917 votă o moţiune, prin care se hotărî a susţine legături strânse cu organizaţiunile moldoveneşti de dincolo de Nistru, şi a pune la dispoziţia acestor organizaţiuni 10 locuri sau mandate în „Sfatul-Ţării" din Chişinău.

Congresul mai hotărî de a cere guvernului provizor din Chiev şi Radei Ucrainene să recunoască Moldovenilor de peste Nistru, din Caucaz[2]) şi din Siberia şi din alte părţi unde s'ar mai găsi aceleaşi drepturi, pe cari Românii basarabeni le recunoşteau naţionalităţilor locuitoare în Basarabia autonomă.

Astfel treziţi la o nouă viaţă naţională în urma revoluţiei şi a propagandei culturale româneşti, Românii Transnistrieni convocară pentru ziua de 19 Noemvrie 1917 o adunare pregătitoare la Grigoriopol, un târguşor moldovenesc, numit aşa după cneazul Grigore Potemkin, întemeitorul târgului la care *„Comitetul Moldovenesc"* luă cu mare însufleţire hotărîrea de a convoca pentru ziua de 17 Decemvrie 1917 *„Congresul Românilor Trans-*

---

[1]) Cfr. N. Harea, l. c., p. 28; P. Gârboviceanu, l. c., p. 17 urm.

[2]) Cfr. I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 300 urm.

nistrieni" la Tiraspol, capitala judeţului cu acelaş nume. Comitetul Congresului se compunea din fruntaşii transnistrieni Bulat, Toma Jalbă, Durbăilă, Dumian şi Moloman, cari lansară următoarea :

Chemare

Cu bună samă — „Numai în uniri putem să ocupăm dreptatea".

Fraţilor Moldoveni !

Am ajuns o vremi, în cari toate naţiunili (neroadeli) sau scos drepturili sale, iar noi moldovenii am rămas mai pe urma altoatelor neamuri — ca cum ar fi rătăcit un cârdişor de oi dela toată turma !

Noi, fraţilor, am dormit şi nu au avut cine ne trezi pân ci nu o mers alte neamuri pe lângă noi, bucurându-se sub steagurile sale.

Eată noi, ceia ce neam trezit şi, înfierbântându-se sângele cel frătesc în noi, neam pornit ca să trezim părinţii, fraţii şi surorile, ca împreună cu tăţâi să ne aratăm — ca să ştii toate naţiunile, că şi noi sântem un neam bogat, delicat şi foarte cult.

Pentru de aceea noi fierbinte vă poftim părinţilor, fraţilor şi surorilor moldoveni ca-să ne adunăm (grămădim) cu tăţii astăzi şi împreună să-ne râdicăm steagul naţiunii (nărodului) nostru.

Foarte ferbinte vă poftim ca să vă adunaţi aleşii fraţi câti doi 2 oameni din tot satul moldovenesc cari trăim pi malul stâng al nestrului (Herson şi Cam.-Pod. gub.), la în tâiul congres moldovenesc unde au sâ sâ dislege tuate dreptăţele cinstitului Neam Moldovenesc în oraş Tiraspol la 17 decabre 1917 an în Ispoln. Comiteta Soveta R., S. i Cr. Dep.

Lumenarea

Cine-trebui nou.

Cap. 1-i.

Nitrebui nou şcola sâ fii în limba narodului moldovenesc. Ca fii şte care moldovan sâ ştii cel învaţă pi dânsu.

Cap. 2-i.

Invăţătura afară de şcoală, biblioteca să fie pi limba moldovenesc ca să putem noi Moldoveni a ne lumena mai bine în lume de cum am fost păr amu.

Cap. 3-i.

Rugăciunea în sfânta Biserică să fie pi limba Narodului-Moldovenesc, ca fiiştecare Bătrân sau Tânăr sân-ţaleag Cu ci tel di rugăciunie Merge Preutul pentru dânşii în-naintea lui Dumnezeu.

Cap. 4-a.

Trebui că să fii judecătorii curat moldoveni, ca judecata să fii în-ţeleaptă pintru Moldovanu-Nostru, şi ca să puată fii-ştecare, cu gura lui a spune tuată durerea sa la judecată.

Cap. 5-a.

Doftorii trebui să fii cunoştiirea *limbii* moldovenesc. Ca să poat el, înţalege ceea ci iaspune bolnavul moldovan.

Cap. 6-a.

Deci noi moldovanii nam fost învaţaţâ pân amu, pentru că niau fost opritâ dişteptarea, şâ lumenarea Neamului Nostru în limba Noastrâ Moldovenescă.

Cilenii Comitetului de organizaţii:

Praporgic Bulat
Soldat Jalobă
Grajdanin Durbailo
Praporgic Moloman
Bolinoopred Dumean.

„Sfatul-Ţării din Chişinău trimise delegaţi la congres pe domnii P. Halippa, G. Mare, N. Gafencu şi A. Crihan. Mai participă la acest Congres şi d-l Onisifor Ghibu, care a avut fericită inspiraţie să însemne cele petrecute la acest memorabil Congres [1]). Congresul la care participară delegaţi din 20 co-

[1]) Onisifor Ghibu, Deşteptarea Moldovenilor de peste Nistru, Chişinău, 1918.

mune transnistriene, s'a deschis sub prezidenţia d-lui Bulat şi s'au discutat chestiunile de organizare privitoare la biserică, şcoală, justiţie, etc. Desbaterile Congresului atinseră culmea în momentul când d-l Gheorghe Mare, delegatul Sfatului-Ţării din Chişinău, încredinţă fraţilor transnistrieni steagul tricolor cu cuvintele:

„Delegaţia din Chişinău vă pune în mână steagul acesta. El este steagul neamului nostru. Supt umbrirea lui trăieşte întregul neam moldovean şi românesc şi pentru izbânda lui luptăm cu toţii *în aceste vremuri*".

„Voi până acum n'aţi avut steag, n'aţi avut drepturi, n'aţi avut consideraţia naţională. De astăzi înainte steagul nostru naţional va flutura *mândru şi plin* de încredere şi peste voi. Să lucraţi aşa ca să-i faceţi cinste, să lucraţi aşa ca să-l duceţi întru toate la izbândă!" [1]).

După desbateri înflăcărate, Congresul se uni asupra următoarelor postulate naţionale: slujbă românească în bisericile moldoveneşti; şcoală naţională şi scriere cu alfabetul latin; predarea istoriei în licee în limba naţională; înfiinţarea de case de citire pentru norod şi un arhipastor moldovenesc pentru credincioşii transnistrieni. Congresul mai hotărî să se introducă limba română în serviciile publice şi în justiţie şi ca ultimul şi cel mai vajnic punct *unirea regiunilor româneşti din Transnistria cu Basarabia.*

Adresându-se reprezentanţilor „Sfatului Ţării" din Chişinău, delegaţii transnistrieni le declarară zicând: *„Sântem trimişi cu aiastă vorbă, să fim cu D-Voastră împreună; cu ajasta ne aşteaptă pe noi la sate"*.

Tot atuncia s'au desemnat candidaţii Transnistrienilor pentru Rada Ucraineană din Chiev, care îndeplinea funcţiunea de parlament central al Ucrainei.

Candidaţii desemnaţi de congres reuşiră în alegeri şi anume domnii *Precu* şi *Dumitraşcu*, cari cereau deplină autonomie politică şi naţională pe seama Românilor Transnistrieni. Rada admise cererea reprezentanţilor români şi se luară chiar măsuri pentru aducerea ei la îndeplinire.

[1]) Cfr. O. Ghibu, l. c., p. 44.

Indemnaţi de conştiinţa lor naţională şi de simţul de solidaritate cu fraţii lor cisnistrieni, deputaţii români din Radă apărară cu convingere şi tărie actul unirii Basarabiei cu Patria-Mamă, contestat cu îndârjire de mai mulţi deputaţi ucraineni din Rada. La pretenţiunile Ucrainenilor asupra Basarabiei, deputatul Dumitraşcu răspunse cu multă dreptate, că numărul Romanilor Transnistrieni este mai mare ca numărul Ucrainenilor in Basarabia. Aşa fiind, pretenţiile Românilor asupra regiunilor transnistriene erau deci mai întemeiate ca revendicările Ucrainenilor asupra Basarabiei. O afirmare mai deamnă a drepturilor noastre naţionale şi manifestaţie mai dârză a conştiinţei şi solidarităţii româneşti nici că se poate închipui!

In toiul discuţiunilor aşa de aprinse din Rada Ucraineană, interveni pe neaşteptate o schimbare radicală în situaţia politică din Ucraina. In Aprilie 1918 se produse lovitura hatmanului Skoropadski, în urma căreia Rada se împrăştia în toate vânturile şi îndrăzneţii Transnistriani, Precu şi Dumitraşcu, fură aruncaţi în temniţă pentru cuvântările lor naţionale.

Dar instalarea regimului sovietic puse foarte curând capăt dictaturii lui Skoropadski şi din toamna anului 1918 până la înfiinţarea *„Republicei Moldoveneşti“* nu s'a mai auzit aproape nemic despre Românii Transnistrieni.

XIII.

Republica Moldovenească.

Instalarea regimului comunist în Rusia impiedecă pe Românii Transnistrieni de a-şi realiza programul naţional, votat în congresul dela Tiraspol. Şi aceasta prin faptul că atitudinea guvernului sovietic faţă de Moldoveni nu se deosebia prin nemic de politica antimoldovenească a fostei cârmuiri ţariste. Contrar principiilor de dreptate şi egalitate, trâmbiţate cu atâta emfază de agenţii comunişti, Românii Transnistrieni nu ajunseră de a-şi auzi limba lor în biserică, de a o învăţa în şcoală sau de a o vedea întrebuinţată în oficiile publice, iar restul lor în trebile obşteşti rămase redus la zero, curat ca pe vremea obladuirii ţariste.

Această tristă stare de lucruri dăinui neschimbată şi sub „sloboda“ stăpânire sovietică până în vara anului 1924, când anumite interese politice determinară guvernul din Moscova de a-şi schimba atitudinea sa faţă de Românii Transnistrieni.

Inzadar am căuta motivele acestei neaşteptate schimbări de atitudine în solicitudinea guvernului sovietic pentru emanciparea naţională şi culturală a Moldovenilor de dincolo de Nistru. Alte interese, decât cele naţionale şi culturale româneşti, determinară această schimbare.

Cum România opuse la Viena un refuz categoric şi definitiv pretenţiunilor ruseşti asupra Basarabiei, Rusia îşi dădu seama că, neputând să atace problema basarabeană pe un front militar, ea trebue să recurgă la alte mijloace de luptă şi de agitaţie, şi între aceste cel mai eficace păru să fie înfiinţarea unei republici moldoveneşti în coasta României, precum din aceleaşi motive şi cu acelaş scop Rusia crease o republică bielorusă în coasta Poloniei.

Refugiaţii din Basarabia, trăitori dincolo de Nistru şi îndeosebi în Odessa, se organizară în „Comitet Revoluţionar“ şi intrară în relaţiuni cu membri „Comitetului pentru salvarea Basarabiei“ din Paris. Membri acestor comitete, văzând zădărnicite planurile lor asupra Basarabiei, născociră ideia creării unei republici moldoveneşti dincolo de Nistru, unde să-şi poată satisface ambiţiunile lor şi de unde să poată continua şi intenzifica propaganda lor subversivă dincoace de Nistru.

Incă în Decemvrie 1923, membrii „Comitetului Revoluţionar Basarabean“ intervenirá la Moscova pentru înfăptuirea planului lor. Cercurile conducătoare din Moscova fură uşor câştigate pentru planul acesta, pe care ei îl considerară de primul pas pentru sovietizarea Basarabiei. Autorii şi susţinătorii planului erau foarte grabiţi cu aducerea lui la îndeplinire, pentru ca delegaţii nouei republici moldoveneşti să poată lua parte la tratativele româno-ruse din Viena, din Martie 1924.

— Misiunile sovietice din străinătate primiră ordin să sondeze terenul pentru a vedea cum ar fi primită această nouă creaţiune de stat. Rapoartele lor par să nu fi fost deloc favorabile, şi nici opinia publică rusească — întrucât se poate vorbi azi în genere

despre o astfel de opinie pare să nu fi fost prea încântată de planul „Comitetului Revoluţionar Basarabean“, căci aprobarea lui întârzia încă multă vreme.

Numai după ce tratativele din Viena eşuară complect, şi Rusia nu se putea gândi serios la un războiu cu România pentru Basarabia, ea aprobă planul refugiaţilor basarabeni, ca un nou mijloc de agitaţie şi propagandă contra noastră. In scopul acesta, comuniştii ruşi începură o aprigă şi întensă propagandă printre Românii Transnistrieni în vederea înfiinţării unei republici autonome, sovietice şi socialiste pe seama lor

In 26 Iunie 1924 s'a înfiinţat la Odessa pe lângă departamentul gubernial al învăţământului obştesc o *secţiune moldovenească*, cu scopul de a organiza şi conduce învăţământul moldovenesc în şcoală şi afară de şcoală, înfiinţând case de cetire, cluburi, biblioteci şi teatre ambulante în regiunile locuite de Moldoveni.

Pentru desfăşurarea unei propagande eficace între sătenii moldoveni s'au trimis studenţi în regiunile locuite de Români şi anume câte cinci în părţile Podoliei, Odessei şi în regiunile dela Balta, fiind că aici elementul românesc era mai numeros şi aşezat în massă compactă. In ţinutul: Intâi Mai şi Zonoviev s'au trimis doi respective 1 student; iar câte un student a fost delegat pe lângă diversele cooperative, asociaţiuni şi organizaţiuni comuniste. Până la data de 25 Septemvrie 1924, studenţii delegaţi urmau să depună rapoartele lor la secţia moldovenească a învăţământului obştesc din Odessa.

La 1 Iulie 1924 apăru primul număr din „*Plugarul Roşu*“, gazeta săptămânală a secţiunii moldoveneşti a învăţământului obştesc din Odessa. Sub semnul secerei şi ciocanului se vede deviza bolşevică: „Proletari din toate ţările, uniţi-vă!“ Menirea noului organ de publicitate era de a face o cât mai intensă propagandă printre populaţiunea română transnistriană în vederea înfiinţării „Republicei Moldoveneşti“ între Bug şi Nistru.

In numărul 7 al „*Plugarului Roşu*“ din 21 August 1924 apăru următoarea „Inştiinţare“:

„Toţi cetăţenii, cari ştiu să scrie, să cetească şi să vorbească moldoveneşte şi cari vor să lucreze pe linia sovietică pentru Moldoveni, sunt rugaţi să se înregistreze la Secţia Mol-

dovenească de pe lângă secţia gubernială a învăţământului obştesc, Odessa, strada Baranova No. 10".

In acelaş număr al „*Plugarului Roşu*" aflăm şi următoarele ştiri interesante:

„Secţiunea Moldovenească pentru învăţământul moldovenesc este creată pentru a organiza şi indruma învăţământul moldovenesc".

„Pentru moldovenizarea cât mai grabnică a tutulor instituţiunilor şi aşezămintelor din centrele moldoveneşti, au fost trimişi în guberniile Odessa şi Nicolaev studenţi din sectorul român de pe lângă Universitatea din Moscova, pentru a studia, din punct de vedere cultural şi politic starea populaţiunii moldoveneşti.

S'a hotărît deschiderea de cursuri pregătitoare, de cursuri pedagogice superioare, a unei şcoli începătoare de gospodărie şi a unor şcoli de agricultură pentru ţărani şi muncitori moldoveni, în folosul cărora Editura gubernială din Odessa a şi început să publice, în limba moldovenească, cărţi şcolare pentru începători şi broşuri pentru vârstnici.

Iată şi lista cărţilor didactice ce au început să fie publicate în limba moldovenească.

a) pentru copii:
Abecedar alcătuit de tovarăşul Invăţător *Edelstein* din Coşniţa,
Aritmetica de tov. *Gh. Călin;*

b) pentru vârstnici, neştiutori de carte:
Abecedar şi *Carte de cetire,*

c) pentru ştiutori de carte,
1. *Cine a fost Lenin,*
2. *Lenin despre cooperaţie,*
3. *Chestiunea noroadelor mici în Uniunea Sovietică,*
4. *Legile pământului,*
5. *Poveşti moldoveneşti de Ion Creangă*[1]).

Cu privire la limba moldovenească şi la alfabetul întrebuinţat în aceste cărţi didactice găsim în „*Plugarul Roşu*", următoarele aprecieri extrem de interesante:

[1]) „*Plugarul Roşu*", no. 7, din 21 Aug. 1924.

„Pentru că dialectul moldovenesc este prea sărac în cuvinte, din care pricină se îngreuează mult munca culturală, şi de luminare a norodului moldovenesc, s'a hotărît ca în şcoale, case şi aşezăminte de cultură moldovenească, să se întrebuinţeze limba românească care este mai bogată în cuvinte".

„Până acum în limba moldovenească se întrebuinţează o mulţime de cuvinte ruseşti, neînţelese de cea mai mare parte a sătenilor moldoveni. Fireşte că întrebuinţarea limbei româneşti va fi făcută cu măsură, spre a nu cădea în alt păcat de a nu fi iar *nepriceputǎ* de către ţăranii moldoveni şi fireşte că multe cuvinte ruseşti făcute de revoluţie vor rămâne şi mai departe, fiind alipite de veci de graiul moldovenesc (bolşevic, soviet, ispol. com., comisariat, ş. a.)".

„Tot din aceleaşi pricini s'a hotărît să se înveţe în şcoalele moldoveneşti buchile latine (române), întrebuinţate în cea mai mare parte a lumii creştine, pentru începători abecedarele (bucvele) vor fi tipărite cu litere (bucve) latine.

Cărţile şi gazetele pentru cei cari ştiu de acum să citească vor fi tipărite, ca şi până azi, cu buchile chirilice (ruseşti).

Dar pentru ca instrucţiunea în limba moldovenească să fie complectă, s'a înfiinţat pe lângă *Sectorul Român al Universităţii Noroadelor Apusene din Moscova* un curs pregătitor cu 10 locuri pentru ţărani şi muncitori moldoveni.

Deasemenea s'a deschis şi toamna anului 1924 o secţie moldovenească pe lângă *Şcoala Gubernială Sovietică şi de Partid* cu 36 de locuri. Locurile acestea au fost repartizate asupra diferitelor judeţe în următorul mod:

ţinutul Odessei 15 locuri
„ Hersonului 1 loc
„ Nicolaevului 1 loc
„ Bălţii 12 locuri
„ Zinovievului 3 locuri
„ Intâi Mai 4 locuri

Surprinzător este faptul că nu s'a distribuit nici un loc asupra regiunilor moldoveneşti din gubernia Podoliei[1]).

[1]) *Plugarul Roşu*, no. 7, din 21 August 1924.

Din acelaş izvor aflăm că „Secţia Moldovenească a Învăţământului Obştesc din Odessa“ a mai hotărît să alcătuească pentru iarnă *„o trupă mişcătoare de teatru moldovenesc pentru slujirea satelor moldoveneşti“*.

Cu conducerea tuturor aşezămintelor culturale şi economice moldoveneşti sosi şi cu luarea de măsuri în vederea întroducerei cât mai grabnice a limbii româneşti în toate instituţiunile şi centrele moldoveneşti fu însărcinat tovarăşul *Kanton I. Dicescu-Dyk*, fratele faimoasei comuniste Paula Kanton [1]).

Pentru a obţine învăţători şi propagandişti pentru şcolile moldoveneşti, tovarăşul *Florian* lansă în „Plugarul Roşu“ din 21 August 1924 următorul apel :

Către Invăţătorii Moldoveni din Uniunea Republicilor Sovietice.

Tovarăşi !

Au trecut aproape 7 ani, decând marea revoluţie din Octombrie a slobozit de sub jugul Ţarismului milioane de ţărani şi muncitori. Practica noastră din fiecare zi ni arată în chip limpede, că preschimbarea ce s'a făcut, prin marea revoluţie din Octombrie cu desfiinţarea proprietăţii, nu este pasul de pe urmă a căiei înfăptuirei obştei comuniste.

Pentru a ajunge acest ţel, trebue să deşteptăm norodul pentru scoaterea lui din întunerecul moştenit dela vechea alcătuire ţaristă.

Norodul moldovenesc, care nu este o naţie deosebită de noroadele republicei noastre (sic!) ci se deosebeşte numai prin limba şi cultura sa înapoiată de celelalte naţionalităţi ale Republicei Sovietice. Norodul acesta a rămas în urma celorlalte naţionalităţi.

Dar pentru ca în statul sovietist pe care îl au ţăranii şi muncitorii, constituţia votată de al 3-lea congres al Sovietelor, prin art. 17 garantează şi drumul la învăţătură în chip larg copiilor de ţărani şi muncitori şi cari pot primi învăţătura fără plată ; tot aşa pot să înveţe şi oamenii în vârstă.

[1]) Este acelaş tovarăş Dicescu-Dyk, care în *„Izvestia“* din Odessa, numărul din 2 August 1924, semnează un articol plin de atacuri şi invective contra României. Acest *„reprezentat al naţiunii moldoveneşti“* arată în *„Izvestia“* din Moscova, din 16 Oct. 1924 no. 237/2272, rostul înfiinţării Republicei Moldoveneşti.

Ţinând seamă de faptul, că toată cârmuirea este în mânile muncitorilor şi ţăranilor săraci, iar învăţătura se poate dobândi într'un chip mulţămitor prin aceia că statul pune la îndemână toate mijloacele tehnice şi materiale pentru scoaterea de jurnale, cărţi, broşuri şi pentru orice operă de publicitate a căror răspândire este garantată ;

Ţinând seamă că pentru lărgirea şi garantarea învăţământului, statul sovietist, cârmuit de clasa muncitoare, asigură ţăranilor săraci şi muncitorilor toate casele publice cu mobilier, lumină şi încălzit ;

Secţiunea Moldovenească de pe lângă „Gub. Oho", care s'a înfiinţat acum, roagă pe toţi învăţătorii moldoveni să înceapă lucrul pentru deşteptarea copiilor de ţărani şi muncitori moldoveni, a căror stare culturală a rămas cu mult în urma celorlalte noroade din Republică.

Tovarăşi Învăţători şi Învăţătoare !

Către voi se îndreaptă nădejdea ţărănimei sărace şi a muncitorilor moldoveni. Voi sunteţi conducătorii frontului cultural. Norodul moldovenesc, care din neam în neam a căzut în întuneric, ştie să preţuiască munca voastră.

In mijlocul acestui norod amorţesc şi se prăpădesc elementele tinere şi poate genii, care din pricină că nu primesc cultura, nu pot fi de folos cârmuirii sovietice.

Numai prin stăruinţa şi activitatea voastră vom putea să învingem greutăţile ce se pun în calea noastră.

Azi, când toate naţionalităţile au câştigat dreptul de a-şi face învăţătura în limba lor maternă, populaţiunea moldovenească, în rând cu celelalte naţionalităţi, îşi are libertatea de a-şi forma şi pregăti cultura în limba moldovenească"...

Tovarăşul Florian cere învăţătorilor lămuriri asupra numărului copiilor buni de şcoală, asupra elementelor vârstnice care doresc să se instruească în limba moldovenească, asupra aşezămintelor şcolare care urmează să fie moldovenizate etc., şi termină căldurosul său apel cu următoarele cuvinte :

„Sub cârmuirea ţarismului lacom şi asupritor, norodul moldovenesc a trăit într'o perioadă de întuneric şi de desnaţionalizare. Politica de rusificare dusă de ţarism a dat cele mai

straşnice roade de dărâmare şi distrugere a culturii moldoveneşti"

„Totuşi, neuitându-se la lipsa de cultură moldovenească, de slăbirea limbii moldoveneşti, vedem că numărul Moldovenilor s'a mărit cu câteva sute de mii. Iar apoi naţiunea moldovenească este luată în seamă".

„Norodul moldovenesc este dornic de aşi face cultura trebuincioasă pentru a ieşi din întunericul de sute de ani în care l-a aruncat vitregia ţarismului".

„Pentru aceia se cuvine să ne strângem toate puterile şi să ne pregătim toate cadrele pentru începerea unei munci largi în rândurile Moldovenilor" [1]).

Propaganda naţională între Românii Transnistrieni prinse uşor, precum era de altfel lucru firesc, fiindcă ei vedeau în această propagandă nimic alta, decât un început de realizare a programului lor politic-naţional dela Tiraspol. Urmarea acestei acţiuni a fost că „în 21 de sate din gubernia Odessa a şi început să se grăiască numai moldoveneşte" şi „că toţi judecătorii, învăţătorii, preoţii şi primarii de sate fură obligaţi să înveţe şi să vorbească limba moldovenească" [2]).

Dar nu deşteptarea naţională a Românilor Transnistrieni era scopul propagandei, condusă de Kanton Dicescu-Dyk, ci ea era numai un mijloc pentru a înlesni înjghebarea Republicei Moldoveneşti, noul instrument bolşevic în lupta contra României.

In 21 August *„Plugarul Roşu"* se grăbi să comunice cetitorilor săi, că *„din mai multe sate moldoveneşti s'au primit astăzi rezultatele adunărilor cu cereri să se ridice chestiunea organizării Republicei Moldoveneşti pe teritoriul ţinuturilor Odessa şi Balta"*.

In numărul 17 al *„Plugarului Roşu"* din 28 Septemvrie *Badeca Costică* semnează următorul articol de informaţie:

„Răsare soarele!"

„Mişcarea Moldovenilor pentru organizarea Republicei Moldoveneşti a pătruns în toate colţurile guberniei noastre care este locuită de Moldoveni. De prin oraşe şi sate se primiau rezoluţiuni prin care se exprimară speranţe şi dorinţe de a avea Republica Moldovenească."

[1]) Plugarul Roşu, no. 7, din 21 Aug. 1924.
[2]) Ibid.

„Iată ce spun ele: Cerem înfiinţarea Republicei Moldoveneşti pentru ca noi Moldovenii să putem desvolta cultura naţională, că să putem întări mai mult gospodăria noastră."

„Când ceteşti rezoluţiile Moldovenilor noştri, îţi vine să plângi de bucurie. Simţim în ele sufletul curat al ţăranului. De unde lua dânsul acele vorbe de aur? Din adâncul inimei sale, care veacuri întregi a îndurat numai chinuri şi suferinţe".

Şi înadevăr, unele dintre rezoluţiunile votate de Românii Transnistrieni merită să fie reţinute. Dăm ca pildă rezoluţiunea Românilor din *Dubăsari*, vechea aşezare românească pe malul Nistrului. Iată cuprinsul ei: „*Noi muncitorii agricoli din Dubăsări cerem ca dorinţa noastră privitoare la înfiinţarea Republicei Moldoveneşti să fie realizată. Noi Moldovenii până amu nu ne-am folosit de toate drepturile chezăşluite nouă după constituţie, fiind întunecaţi, căci încă n'am ieşit din întunericul în care ne-a aruncat ţarismul. Pentru a rădica cultura noastră moldovenească, spre a desvolta limba noastră stricată, spre a rădica cu multă reuşire gospodăria noastră, avem nevoie de Republica noastră Moldovenească*" [1]).

Locuitorii români din satul *Pancevo* se asociară şi ei la cererea generală pentru înfiinţarea Republicei Moldoveneşti, zicând:

„*Credem că ar fi cu cale, ca în localităţile unde se găsesc Moldoveni, dar care localităţi după situaţia lor geografică nu pot fi unite cu Republica Moldovenească, să fie deosebite în unitatea moldovenească*" [2]).

In acelaş număr al „*Plugarului Roşu*" găsim şi următoarele versuri de ocazie:

Drumul Moldovanului

Frunzuliţă foi de munte,
Adu-ţi, Moldovene, aminte,
Cum trăiai tu înainte
Ca copil fără părinte.

Tu ai fost nenorocit
Şi de carte ai fost lipsit,
Nu stai pe atunci de loc,
Ce în lume ce varsă foc.

[1]) „*Plugarul Roşu*", No. 17 din 28 Sept. 1924.
[2]) Ibid.

Frunzişoară păpuşoi
Am ieşit noi din nevoi;
Soarele s'a rădicat
Şi pe noi ne-a luminat.

Amu noi avem carte
Scumpă-i şi cu dreptate,
Cine vrea să-o cetească
E pe limba moldovenească.

Cartea ceia, frăţiori
Se numeşte plugarul roşior
Fraţi dearândul mic şi mare
Strigaţi cu toţii cu glas tare

Să ajungem noi pe ziua asta
Când vom spune Republica Moldovenească
Să trăească!

(ss) *N. D. Kels*, nezamojnic.

Redacţia „Plugarului Roşu" observă că a trebuit să îndrepte limba poeziei primite şi îndeamnă totodată şi pe alţi Moldoveni să trimită versuri la gazetă.

Ce mare deosebire există între dorinţa loială şi cinstită a Românilor Transnistrieni de a se ridica din întuneric la lumină şi între scopurile meschine ale autorităţilor sovietice pe care le urmăriau cu înfiinţarea Republicei Moldoveneşti!

* * *

La începutul lui Septemvrie 1924 refugiaţii basarabeni se întruniră în Odessa în congres general, alegând în prezidiu pe tovarăşii *Marin, Baciuşcan, Oborocea* şi *Bondar,* reprezentantul ostaşilor roşii moldoveni. Cu acest prilej tovarăşul *Radeev* raportă congresului asupra rezultatelor propagandei pentru înfiinţarea Republicei Moldoveneşti, arătând că mişcarea aceasta a cuprins toată populaţia moldovenească din apropierea Nistrului.

Dar nu numai Moldovenii, ci şi *satele ucraine şi ruseşti* se asociază la mişcarea Moldovenilor pentru dobândirea autonomiei [1]).

[1]) *Izvestia* din Odessa, No. 1429, din 9 Sept. 1924.

La desbaterile congresului luară parte mai mulţi oratori, dintre cari majoritatea vorbiau moldoveneşte, aderând la cererea pentru înfiinţarea republicei autonome, constatând „pe baza experienţelor personale înălţarea spiritelor moldoveneşti“ [1]).

Izvestia din Moscova susţine că chestia înfiinţării Republicei Moldoveneşti a fost susţinută şi de „organizaţiunile proletare din Odessa şi Podolia şi de comitetul executiv al guberniei Odessa, care interveni cu cereri analoge“ [2]).

Pe la sfârşitul lui August 1924, Comisariatul Afacerilor Străine din Moscova dădea instrucţiuni misiunii sovietice din Berlin să adune, de la diverse societăţi studenţeşti din străinătate, cât mai multe petiţiuni colective, prin care să se ceară concursul Comitetului Executiv Ucrainean pentru înfiinţarea Republicii Moldoveneşti.

Intervenţiunile acestea avură succes, căci pe la începutul lui Septemvrie tovarăşul *Ciubăr*, preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului din Harcov răspundea cu privire la separarea raioanelor locuite de Moldoveni, că lucrările sunt pe sfârşite şi că cu acea ocazie *„s'a stabilit că Republica Moldovenească va avea o populaţie de 3—400.000 locuitori“* şi că centrul republicii va fi probabil la *Ananiev*.

„Populaţiunea muncitoare moldovenească, continuă tov. Ciubăr, a fost supusă unei rusificări forţate ca şi muncitorii ucraineni. Rusificătorii principali în *Moldova* (transnistriană) şi Ucraina au fost moşierii şi cinovnicii ţarişti, cari au năduşit orice manifestaţie de independenţă naţională şi *creştină“*.

„Muncitorii moldoveni au acum putinţa de a adânci şi intensifica opera lor creatoare în graniţele unei unităţi teritoriale şi administrative independente“.

„Republica Moldovenească nu este mare ca întindere şi nici populaţia nu este prea numeroasă; industria este de asemenea slab desvoltată, regiunea aceasta are însă toate şansele pentru o desvoltare economică în viitor“.

„Primii paşi vor fi grei, dar ajutorul frăţesc dat de repu-

---

[1]) *Izvestia*, Odessa, No. 1429, 9 Sept. 1924.
[2]) No. 239/2274 din 18 Oct. 1924.

blicele sovietice, va asigura înflorirea tinerei republici socialiste, sovietice moldoveneşti" [1]).

După rezultatele raionării în regiunile locuite de Moldoveni, noua Republică Moldovenească urma să cuprindă următoarele districte:

Râbniţa, cu 48.748 locuitori, dintre cari 25.387 Moldoveni.
Dubăsari, cu 57.371 locuitori, dintre cari 33.690 Moldoveni.
Tiraspol, în întregime moldovenesc şi
Ananiev, cu 43.545 locuitori, dintre cari 24.249 Moldoveni [2]).

Comisiunea administrativă-teritorială a Guberniei Odessa a hotărît să unească şi să moldovenizeze următoarele raioane: *Slobozia-Tiraspol, Grigoriopol-Dubăsari, Ananiev-Râbniţa-Crut,* unde cea mai mare parte a locuitorilor sunt Moldoveni. „*Plugarul Roşu*" socoate că vor fi unite şi moldovenizate şi raioanele *Camenca* şi *Velico-Coşniţa* din ţinutul *Tulcin,* gubernia *Podoliei* [3]).

Hotărîrile de raionare fură trimise la Harcov spre aprobare. Tovarăşul *Ciubăr* preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului, înaintă propunerile comisiunii, tovarăşului *Petrovski,* preşedintele *Comitetului Central Executiv al Întregei Ucraine (Vuţic).* Tovarăşul *Petrovski,* convoacă Comitetul în şedinţă plenară pentru ziua de 8 Octomvrie 1924, punând la ordinea zilei chestiunea înfiinţării Republicii Moldoveneşti.

Primul care se anunţă la cuvânt a fost tovarăşul *Grigore Ivanovici Borisov* cu numele conspirativ *Starâi-Moşneagul* cerând înfiinţarea republicei pentru următoarele motive:

„In împrejurările acestea ţărănimea moldovenească crede că a sosit momentul când trebue să fie rădicat şi voprosul despre frontul cultural".

„Noi ţăranii şi muncitorii moldoveni de pe malul Nistrului vă rugăm să ne daţi putinţa de a clădi viaţa noastră culturală, şi să ne daţi dreptul la alcătuirea *Republicei Sovietice-Socialiste-Autonome Moldoveneşti (R.S.S.A. M.)* care va fi parte din Ucraina sovietică şi va intra în sînul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste Ruseşti (U. R. S. S.)".

[1]) *Izvestia,* Odessa no. 1425, 4 Sept. 1924.
[2]) *Izvestia,* din 22 August 1924.
[3]) „*Plugarul Roşu*", No. 7 din 21 Aug. 1924.

După cuvântarea lui Starâi, se anunţă la cuvânt tovarăşul *Chior Ienachi* care da cetire

„Declaraţiunii Delegaţilor Moldoveni la a treia sesiune a Vuţic-ului“.

„Noi delegaţii sătenilor moldoveni de pe malul Nistrului, în numele tovarăşilor noştri, cari la shodurile şi adunările lor, precum şi la conferinţele lor raionale ş'au spus cuvântul lor, ne îndreptăm către sesia Viţic-ului şi înştiinţăm că amu 7 ani muncitorii şi ţăranii din imperiul ţarului au dărîmat puterea boerilor şi capitaliştilor şi au pus temelia celei dintâi în lume Republici a muncitorilor şi ţăranilor“.

„In lupta împotriva contra-revoluţiei şi în silinţa de rădicarea gospodăriei ţării, muncitorii şi sătenii moldoveni au fost alături de toate celelalte noroade ale republicii, împărţind frăţeşte cu ele şi durerile înfrângerilor şi bucuria izbânzilor“.

„Pe temeiul acestui drept, şi pe temeiul legăturilor frăţeşti ale norodului moldovenesc cu norodul ucrainean şi cu toate celelalte noroade din Soiuz, legături pecetluite cu sângele vărsat în lupta cu contra-revoluţia, noi venim azi în faţa sovietului muncitorilor şi ţăranilor din Ucraina, în faţa Vuţic-ului şi ne îndreptăm către el cu rugămintea să ne ajute în munca noastră pentru rădicarea economică, politică şi culturală a norodului moldovenesc“.

„Norodul moldovenesc a rămas unul dintre cele mai înapoiate noroade ale Soiuzului nostru. Pentru luminarea lui noi avem nevoie de ajutorul şi sfaturile voastre, noi avem nevoie de alcătuirea unui *cămin moldovenesc*, în care să fie mai uşor să ne luminăm pe limba pe care o pricepem mai bine“.

„După părerea noastră acest cămin ar putea să fie numai R. S. S. A. M.“.

„Pentru aiasta vă rugăm sesia Vuţic-ului să deslege dorinţa şi cererea şi să ne dea răspuns la această întrebare“.

Delegaţia raioanelor moldoveneşti:

ss. *Starâi* ss. *Chior Ianake* ss. *Kamburian*
ss. *Badeev* ss. *Pascar* ss. *Seitanov*
ss. *Corgevan* [1]).

[1]) *„Plugarul Roşu“*, No. 21, Oct. 1924.

Ca al treilea orator apăru la tribună tovarăşul *Corniuştin*, secretarul Gubiscomului din Odessa, care rosti următoarea cuvântare:

Tovarăşi!

„Cârmuirea noastră aduce la hotărîrea sesiei Vuţic-umului un document istoric. După documentul aista un teritoriu mare cu locuitorime moldovenească se taie din gubernia din Odessa. Şi de aceia, tovarăşi, vrau să grăesa câteva cuvinte, să vă povestesc istoria mică a naşterei republicii aisteia.

Naţiunea aiasta mică care se deşteaptă din nou spre viaţă, s'a împrietenit mult cu noi...

Implinind hotărîrile guvernului nostru încă pe vremea raionizaţiei, noi am fost martorii unei rădicări dela sine a masselor sătenilor moldoveni care se strângeau la shoduri şi dădeau dovadă rădicării lor. Ei votau (glăsuiau) rezoluţiile, în care au cerut să fie tăiat teritoriul înlocuit cu Moldoveni cu centrul administrativ al lor care să aibă şi un rol gospodăresc.

Aieste shoduri au avut loc în mai multe părţi, pentru că guvernul Republicii Ucrainene, a dat multă samă şi putere pentru rădicarea culturii Moldovenilor. *Voi ştiţi că cultura Moldovenilor a fost aşa cum era pe vremea lui Petru-cel-Mare.* Şi numai o muncă mare şi fără osteneală a făcut că cultura a început să se rădice şi a ajuns până ce Moldovenii au înţeles să ceară organizarea republicii lor“ [1]).

Tovarăşul Corniuşin termina prin a recomanda votarea Republicei Moldoveneşti.

După ce tov. *Sumski* raportă Vuţic-ului despre şcoalele moldoveneşti şi învăţătura în limba moldovenească, adunarea Comitetului Central Executiv al întregei Ucraine se uni asupra următoarei hotărîri:

„In sutele de adunări şi meetinguri Moldovenii au arătat voinţa lor tare de a organiza viaţa lor naţională, culturală şi gospodărească“.

„Luând în seamă voinţa muncitorilor şi ţăranilor Moldovei Sovietice, spusă sus şi tare, şi având în vedere bazele neclin-

[1]) *Plugarul Roşu*, No. 21, Oct. 1924.

tite ale constituţiei sovietice, a treia sesiune a Vuţicului şi al 8- sovăz hotăreşte:

a) *A organiza în sînul Republicei Sov. Soc. Ucr. Republica Autonomia Sov. Soc. Moldovenească.*

b) *Graniţele Republicei Moldoveneşti vor fi:*

1. *La Nord-Vestul, la graniţa câmpului satelor; Gruşchi şi Ocniţa, raionul Velico-Coşniţă, jud. Tulcin, Gubernia Podolscaia, apoi pe graniţa raionului Kamenca jud. Tulcin gubernia Podolscaia, lăsând la o parte satul Bolgan şi târguşorul Zagnidcov, mergând mai departe înspre satele Pisarevca, Petrovca, raionului Crut, jud. Balta gubernia Odessa, apoi mergând spre staţia Borşti şi satele Ghiderim, Poşitel, Osipova.*

2. *La Răsărit, pe graniţa de răsărit satului Mihalovca, înspre târgul Ananiev, Valea-Guţului, Antonovca, Elenovca, Novo-Alexandrovca, Sloboda Ploscoe, Grădiniţă, Târgul Tiraspol, Hutori Slobozia, apoi pe limanul Cuciurgan, prin locul Ploscoie înspre satul Troiţca.*

3. *La Sfinţit şi Sud-Vest pe graniţă de stat a S. S. S. R*".

Pentru organizarea organelor de administraţie pe teritoriul R. A. S. S. M. şi pentru strângerea congresului sovietelor, deputaţilor muncitorilor sătenilor şi din armata roşie, de pe toată *Moldova*, să se organizeze comitetul revoluţionar vremelnic, care să aibă plină putere pe teretoriul R. A. S. S. M. până ce va fi strâns întâiul congres al sovietelor" [1]).

Astfel a luat fiinţă în ziua de 8 Octomvrie 1924 *Republica Autonomă Sovietică Socialista Moldovenească.* (R. A. S. S. M). Proclamarea Republicii Moldoveneşti este incontestabil un eveniment de mare însemnătate pentru Românii Transnistrieni. Unde până atunci oficialitatea rusească contesta existenţa lor, deodată aceasta oficialitate găseşte că între Nistru şi Bug trăesc 3—400.000 de Români, dornici de cultură românească, şi îngăduie chiar organizarea lor într'o provincie autonomă.

Din nenorocire însă noua republică nu cuprinde pe toţi Românii Transnistrieni. Graniţile ei nu ating Bugul şi noi am văzut că elementul românesc este răspândit şi dincolo de acest fluviu până la Elisabetgrad. Toţi Românii transbugeni continuă

[1]) *Plugarul Roşu*, No. 21, Oct. 1924.

să rămână mai departe în întunecimea neştiinţei „ca pe vremea lui Petru-cel-Mare“.

Dealtfel noua Republică Moldovenească nu este o republică deplin autonomă, alături de celelalte republici ale Soiuzului republicilor sovietice socialiste ruseşti, ci ea este o anexă, probabil numai vremelnică, a Ucrainei, în atârnare de Harcov şi nu direct de Moscova. Dar nici limba moldovenească nu este singura limbă oficială a nouii republici, ci pe lângă ea şi egal îndreptăţite cu dânsa, se întrebuinţează în R. A. S. S. M. şi limba rusă şi ucraineană. Până astăzi nici reşedinţa republicii nu este hotărîtă. Ştirile cele dintâiu amintiau de oraşele *Tiraspol* şi *Ananiev*, ca oraşe de reşedinţă. Adunarea constitutivă s'a făcut la *Birzula*, iar o ştire din Varşovia din 25 Noembrie 1924 arată că guvernul Republicii Moldoveneşti şi-a ales târgul *Balta* de capitală provizorie a republicii [1]).

Vestea despre înfiinţarea Republicii fu primită cu însufleţire de populaţiunea românească de dincolo de Nistru şi serbătorită cu mari manifestaţiuni publice, reviste militare, cu care ocazie entuziasmul românesc izbucni în cântecul: „Deşteaptă-te Române !“ [2]).

Organul oficios al guvernului sovietic arată că votarea înfiinţării Republicei Moldoveneşti s'a făcut în mod solemn:

„Proclamarea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti este rezultatul numeroaselor cereri din partea populaţiunii moldoveneşti din zona Nistrului, de care cereri Comitetul Central Executiv Ucrainean a fost bombardat de mai multe luni dearândul. Adunările ţăranilor moldoveni aglomerau Comitetul Central cu rezoluţiunile lor, privitoare la rezolvirea cât mai grabnică a acestei chestiuni, precum şi a acordării dreptului culturii moldoveneşti de a se desvolta în acelaş grad ca şi a altor naţionalităţi care fac parte din Soiuzul Republicilor Sovietice Socialiste“.

„Zilele acestea se va comunica ordinea alegerilor şi timpul congresului general al sovietelor deputaţilor ţărani şi muncitori. Congresul va alege comitetul central executiv moldovenesc şi va elabora noua constituţiei a Republicii. Comitetul

[1]) *Universul*, no. 272, din 27 Nov. 1924.
[2]) *Universul*, no. 258, din 10 Oct 1924.

central va trebui apoi să elaboreze un şir de proiecte relativ la ridicarea şi renaşterea culturii moldoveneşti, a şcolii, limbii etc., să fixeze baza economică a *Moldovei (!)* şi să ia măsuri pentru propăşirea populaţiunii moldoveneşti" [1]).

Alegerile pentru congres s'au făcut în primile zile ale lunei Noembrie 1924 iar congresul s'a ţinut, după toată probabilitatea, în ziua de 7 Noembrie la Birzula. Atunci s'a constituit Comitetul Central al Republicei Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti, sau mai scurt zis al *Moldovei*, cum se complac Bolşevicii de a numi regiunile transnistriene locuite de Români.

Preşedinte al Comitetului Central Moldovenesc fu ales *Grigore Ivanievici Borisov*, numit Starâi-Moşneagul, Rus de felul său şi de profesiune fost muncitor la atelierele căilor ferate din Tighina. Dânsul făcea parte în partidul comunist încă din 1901. După unirea Basarabiei, Starâi fugi peste Nistru şi luptă în armata roşie contra lui Petliura, fiind unul dintre cei mai aprigi propagandişti ai doctrinei comuniste. Ca *„revoluţionar vechiu"* şi cunoscător al limbii moldoveneşti, Starâi, care absolvise *„facultatea"* pentru muncitori, se puse în fruntea mişcării pentru înfiinţarea Republicii Moldoveneşti şi fu ales la Birzula de primul ei preşedinte.

In funcţiunea de ajutor de preşedinte fu ales Bulgarul *A. I. Stroev*, advocat de profesiune. Ceilalţi membri ai comitetului Central al Moldovei sunt: *Krivorucov* (Mânăstrâmbă), *A. I. Ivanov*, *Badaev*, *Buciuşcan*, şi *Caterina Arbore*. Krivorucov, Ivanov, şi Badaev sunt Ruşi de origine. Buciuşcan este Român, fost învăţător în Basarabia şi deputat în „Sfatul Ţării" din Chişinău, fugind numai după unire peste Nistru. Domnişoara Caterina Arbore, fica d-lui Zamfir Arbore, este binecunoscută prin agitaţiunile ei comuniste, pentru care motiv dânsa fusese decurând expulzată din România [2]).

Din lista aceasta a „guvernului" Republicii Moldoveneşti Transnistriene vedem că din şapte membri numai 2 sunt Români, iar ceilalţi sunt Ruşi şi un Bulgar. Cârmuirea republicii cu elemente străine era în vederile oficialităţii bolşevice. *„Izvestia"* din Moscova arată că „în compunerea numeroaselor delegaţiuni mol-

[1]) *„Izvestia"* din Moscova, no. 239/2274, din 18 Oct. 1924.

[2]) Cfr. *Neamul Românesc*, XX, No. 25, din 1 Februarie 1925.

dovenești, sosite la Harcov, cari cer formarea Republicei Moldovenești, *se găsesc foarte mulți revoluționari vechi*, cari sunt strânși legați de populațiunea locală moldovenească și foarte bine cunoscuți în *Moldova. Unii dintre ei sunt propuși de către satele moldovenești candidați în viitorul guvern moldovenesc sovietic*“ [1]).

Drept unul dintre acești „vechi revoluționari“ era privit firește și Racovski, care într'o adunare de Moldoveni a fost proclamat de *„cel mai vechi și mai călduros campion al Moldovei“* [2]). Campioni al culturii românești dincolo de Nistru sunt după cum s'a arătat mai sus tovarășii *Edelstein* din Coșnița, *Kanton I. Dicescu-Dyk ș. a.*

Imprejurarea aceasta este una din scăderile organice ale acesti noui înjghebări politice de dincolo de Nistru. Aspirațiunile superioare politice și culturale ale unui neam pot fi susținute cu succes și îndrumate spre realizări durabile, numai prin oameni luminați, ce s'au ridicat din rândurile acelui neam și se simțesc strâns legați de dânsul prin limbă, credință și tradițiune.

In ziua de 9 Noemvrie 1924 s'a ținut la Birzula prima ședința a Comitetului Central al Republicei Sovietice Socialiste Moldovenești. Sala de ședință era arhiplină de lume între cari mulți delegați ai muncitorilor și țăranilor.

Tovarășul *Starâi*, președintele Comitetului, arată în discursul său, ținut în limba moldovenească, că Soiuzul Republicilor Sovietice Socialiste este unica țară din lume care a unit numeroase naționalități într'o familie de muncitori“.

„Punând fundamentul renașterei noastre — zice președintele — noi nici odată nu vom uita de frații noștri cari gem sub jugul boeresc“ [1]), și sfârșeste cu cuvintele: „Trăească Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (R. A. S. S. M.), *leagănul României Sovietice!*“ [3]).

* * *

Dealtfel oficialitatea sovietică nu face nici o taina din a mărturisi pe față scopul înființării acestei republici.

---

[1]) *„Izvestia“*, Moscova. no. 239/2274, 18 Oct. 1924.

[2]) Radio din Berlin, din 3 Sept. 1924, în *„Dimineața“*, no. 6400, 4. Sept. 1924.

[3]) *„Proletariul“* din Harcov, no. 258/377 din 11 Noemvie 1924.

Tovarăşul *Medvedev*, secretarul Comitetului Central al Partidului Comunist Ucrainean, mărturiseşte între altele: „Dorinţa populaţiuni moldoveneşti de a se separa într'o republică autonomă nu s'a manifestat numai de azi; sunt deja câte-va luni decând Moldovenii au început a vorbi despre necesitatea creării Republicii Moldoveneşti".

„Această stăruinţă a Moldovenilor *nu este rezultatul oarecărei cauze* **interne**, ci este *un fel de protest contra politicei teroriste şi asupritoare a României faţă de populaţiunea basarabeană*".

„Având legături de înrudire şi tradiţionale cu populaţia Basarabiei, poporul moldovenesc din S. S. S. R. (soiuzul republicilor sovietice socialiste) prin crearea unui stat separat şi independent care să asigure la deplin desvoltarea culturală şi naţională a Moldovenilor, *se va arată Basarabenilor că cine anume este apărătorul lor adevărat*".

„Formându-se în stat, naţiunea moldovenească va fi în stare să crească mai răpede şi să producă *o mare înfluenţă culturală şi politică* asupra Basarabiei" [1]).

Tovarăşul *Ciubăr*, preşedintele consiliului comisarilor poporului din Harcov, zice: „Ţăranii şi muncitorii moldoveni din Republica Moldovenească îşi vor desvolta gospodăriile lor fără amestecul foştilor moşieri ruşi. *Muncitorimea de peste Nistru va vedea cum se poate desvolta o republică muncitorească, care nu este legată de jugul ocupaţiunii române ca Basarabia*" [2]).

„*Izvestia*", organul oficial al guvernului sovietic constata că: „*Nouă republică sovietică uneşte numai o parte din populaţiunea moldovenească... O mare parte de ţărani şi muncitori moldoveni, cari locuesc în teritoriul Basarabiei, ocupat de trupele româneşti, încă se află acolo sub jugul boerilor români*" [3]).

Un ziar ucrainean din Harcov crede că noua republică *„va putea exercita o înfluenţă culturală asupra Basarabiei vecine, subjugată de Români"* [4]).

Chior Ianaki, delegatul raioanelor moldoveneşti de pe malul

---

[1]) „*Izvestia*", Odessa, 31 Aug. 1924, no. 1422.
[2]) „*Izvestia*", Odessa, no. 1425, 4 Sept. 1924.
[3]) „*Izvestia*", Moscova, no. 239/2274, 18 Oct. 1924.
[4]) Het Bezpismennetz, no. 14 din 7 Sept. 1924.

Nistrului, ceti înaintea Comitetului Central Executiv al întregei Ucraine din Harcov următoarea declarație:

„Pe malul Nistrului în Basarabia au rămas mai mult de un milion și jumătate de frați de ai noștri de sânge moldoveni, cari împreună cu noi au făcut revoluția și cari azi gem sub jugul burgheziei române".

„Acești frați ar vedea cu ochii lor cum înfăptuește puterea Sovietelor dreptul la această slobozire a noroadelor mici și ar mai vedea cum poate norodul să înfăptuiască o viață norocoasă și frățească" [1]).

Declarațiunile acestea oficiale și oficioase dovedesc până la evidență că, ideia creerii unei republici autonome pe seama Moldovenilor Transnistrieni n'a pornit gândul generos, de a ridica o populațiune harnică și muncitoare din întunecime și sclăvie sufletească la o nouă viață politică, națională și culturală, ci plăzmuitorii acestei republici urmăresc cu totul alte scopuri, străine de ideia libertății naționale. Ei umblă să dobândească o bază mai prielnică pentru agitațiunile lor subverzive și să creeze un punct de atracție, un *„magnet puternic" pentru Moldovenii basarabeni", o vecinică „amenințare" pentru România, o sulițâ în coasta Basarabiei".* De altfel întreaga presă mondială a apreciat la fel crearea acestei Republici Autonome Moldovenești.

Corespondentul din Moscova a lui „Vossische Zeitung", cu data de 26 Oct. 1924 conchide: *„Republica Moldovenească, mică pentru moment, urmează la timpul său să se unească cu Basarabia și să formeze o mare republică sovietică în cadrul Uniunii sovietice. Acesta este înțelesul nouii Republici Moldovenești".*

Corespondentul ziarului *„Times"* din Aug. 1924, arată că *„Sovietele au elaborat noui planuri pentru a aținta necontenit desordinea în Basarabia. Aceste planuri cuprind și crearea unei noui republici moldovenești pe malul Nistrului. Această republică va servi astfel de centru de agitație, de exemplu atractiv pentru Basarabia și România".*

„Corriere de la Sera" din Milano, din 22 Sept. 1924, relevă că *„Republica Moldovenească este destinată să devină un stat de*

[1]) Plugarul Roș., din 21 Oct. 1524, Odessa.

rudenie şi un punct de atracţiune pentru Basarabia". Ea tinde în mod vădit să zdruncine poziţia României în Basarabia.

„*Prager Presse*" din Septemvrie 1924, constată numai că „*noua republică va număra o populaţiune de aproximativ 400.000 locuitori moldoveni*" şi se abţine de altfel dela orice alt comentar.

„*Pester Lloyd*" din Septemvrie 1924, constată că, „*prin crearea acestui stat în miniatură, conducătorii sovietici par a voi să creeze României o sursă de noui neplăceri*".

Ziarul finlandez: „*Usi Snomi*" arată că:

„*Proclamarea republicii moldoveneşti se înfăţişează ca un nou atac al Sovietelor împotriva României, făcută cu scopul de a revoluţiona populaţiunea basarabeană*".

Ziarul bulgăresc „*Democraticeski Sgodar*" din 9 Dec. 1924, califică înfiinţarea Republicii Moldoveneşti drept o „*provocare directă la adresa României*".

In desaprobarea caracterului provocator şi scopul meschin al creării acestei republici este unanimă şi presa română. N'au lipsit însă nici voci autorizate, care să arate şi alte laturi ale acestei noui creaţiuni politice.

Intr'un interviev dat de ziarul parizian „Le Temps din Sept. 1924, d-l Vintilă Brătianu insistă asupra înfiinţării Republicii Moldoveneşti din punctul de vedere al statului român, zicând:

„*România e fericită de a vedea guvernul sovietic recunoscând astăzi în chip concret că, la răsăritul Nistrului trăieşte încă o populaţie de 400.000 de Români, ceia ce permite marelui imperiu rusesc să creeze chiar un nou stat, o adevărată republică moldovenească, adecă românească, şi aceasta după ce guvernul rus contestase acest caracter naţional românesc Basarabiei, provincie situată totuş la vest de Nistru, adecă într'o regiune şi mai omogenă, de oarece face corp cu massa compactă a poporului român. E aceasta confirmarea cea mai evidentă a întinderei rasei noastre în aceste regiuni.*

Aceasta dovedeşte încă odată înţelepciunea politicei româneşti care, *deşi cunoaşte existenţa a 400.000 dintre naţionalii săi în regiunea ce se întinde dincolo de Nistru până la Herson, n'avut totuşi nici odată veleitatea de-a voi să înglobeze această populaţiune în frontierele sale politice, precum au declarat-o de altfel*

delegaţii români la diferite conferinţe internaţionale şi în special la conferinţa păcii întrunită la Versailles.

Sperăm că crearea unui stat român între Rusia şi noi, care va permite desvoltarea, în imperiul rusesc, a unei vieţi naţionale româneşti, nu va putea decât să înlesnească relaţiile între statul rus şi ţara mea, România, care şi-a realizat revindicările sale naţionale complecte, este ţara cea mai interesată la menţinerea păcii şi are atâtea de făcut pentru a consolida rezultatele ultimului război, încât ea, cea dintâi, ar fi fericită de orice act ce ar putea întări pacea în această parte a Europei" [1]).

Punctul de vedere al d-lui V. Bratianu şi'l însuşeşte şi „*Corriere de la Sere*", zicând:

„Din parte-ne avem de adăugat un singur lucru: *faptul că Rusia găseşte necesară şi posibilă o republică moldovenească dincolo de Nistru, dovedeşte cu atât mai mult, moldovenismul Basarabiei şi deci românismul ei incontestabil*".

D-l Ion Inculeţ, ministrul Basarabiei, vede înfiinţarea republicei moldovene în modul următor:

„Bolşevicii au hotărît, după lungi pregătiri în presa lor, să formeze pe malul stâng al Nistrului o republică moldovenească sovietică, care să intre în uniunea generală a sovietelor".

„Ei au hotărît ca în această republică să fie introdusă limba moldovenească şi chiar limba literară română, graiul popular fiind insuficient".

„Ce scop urmăresc bolşevicii cu această republică, este clar. Noi credem însă că la urma urmelor acest instrument se va întoarce contra lor".

„Am convingerea aceasta de oarece regimul comunist nici odată nu poate să convină oricărui ţăran şi mai ales ţăranului moldovean, care este extrem de individualist şi ţine mult la proprietatea particulară, mai ales asupra pământului".

„La noi prin reforma noastră agrară, tot pământul este împărţit în loturi individuale, câtă vreme peste Nistru tot pământul este declarat ca proprietate a statului şi este dat numai în folosinţa obştiilor celor ce vor să'l lucreze".

„Mai este şi altă latură semnalată şi de alţii. Prin crearea

[1]) Cfr. *Adevărul*, no. 2474 din 15 Sept. 1924.

republicei moldoveneşti, bolşevicii au arătat că neamul nostru se întinde mult mai departe de Nistru".

„Vă repet încă odată, că acest instrument se va întoarce contra sovietelor" [1]).

— D-l S. Niţă, fostul ministru al Basarabiei, crede că unul dintre motivele, care au determinat pe cei dela Moscova, să împlinească dorinţa celor dela Odessa, ar fi îngrijorarea conducătorilor sovietici faţă de mişcarea naţională ucraineană. Pentru a contrabalansa tendinţele spre independenţă a Ucrainei, i s'a pus în coastă Republica Moldovenească [2]).

— Un alt fruntaş basarabean, d-l D. N. Alexandri, vede în noua Republică Moldovenească înfăptuirea *„unui gând viclean al Sovietelor"* [3]).

— Şi noi credem că instrumentul făurit de Ruşi contra noastră, îşi va întoarce, mai curând sau mai târziu, ascuţişul contra lor, fiindcă, oricât, *sângele apă nu se face.*

De altfel planul acesta de a crea o *„Moldovă"* dincolo de Nistru nu este nou. Ne aducem aminte că favoritul Impărătesei Caterina II-a, contele Panin se purta cu gândul să mute toată populaţiunea Moldovei dincolo de Nistru şi să creeze acolo o *„Moldovă Nouă"*. Planul acesta însă n'a reuşit, fiind că organizaţiuni istorice cu tradiţii milenare şi cu rădăcini adânci în pământul strămoşesc, nu se pot muta dintr'un loc în altul după capriciul unei împărătese, cheme-se ea şi Caterina a II-a.

Tot Caterina se purta cu gândul de a plăzmui un regat al *„Daciei"* din cele trei principate româneşti: Moldova, Muntenia şi Ardealul, care să devină un *„magnet"* pentru popoarele creştine de sub stăpânirea otomană. Planul Caterinei s'a realizat, dară nu prin uneltiri politice din afară, ci prin virtutea şi voinţa neamului românesc, care n'a înţeles şi nici nu înţelege de a ajunge instrument politic în mânile cuiva, ci înţelege să rămână, în prezent ca şi în trecut, stăpân suveran asupra destinelor sale.

— Incercările meschine de a face din conaţionalii noştri transnistrieni, ţinuţi până astăvară în întunericul inculturii şi sclăviei

---

[1]) *Adevărul*, No. 12.478, din 20 Sept. 1924.
[2]) *Adevărul*, No. 12.547, din 28 Nov. 1924.
[3]) Ibid. No. 12.540, din 21 Nov. 1924.

sufleteşti, un instrument politic contra neamului nostru, unit în hotarele sale etnice şi istorice, va rămâne zădarnică, ca toate încercările de felul acesta din trecut, fiindcă este o lege a firei care determină părţile să garanteze spre întreg şi nu invers.

Prin crearea R. A. S. S. M., care nici nu cuprinde în hotarele ei pe toţi Românii Transnistrieni şi care nici nu este cârmuită de Moldoveni băştinaşi, bolşevicii recurg la clişee politice învechite, râvnind la moştenirea noastră basarabeană. Reluând politica imperialistă a ţarilor, în drumul lor năvalnic spre Balcani, ei se lovesc la Nistru de zidul de braţe şi de piepturi româneşti, care le a închis drumul pentru totdeuna. De aici provine tot necazul şi îndârjirea lor faţă de România.

Din punctul de vedere naţional, înfiinţarea Republicii Moldoveneşti dincolo de Nistru îşi are însemnătatea şi semnificaţia ei. Recunoaşterea oficială, că dincolo de Nistru trăesc 400.000 de Români, nu mai îngăduie nici o discuţie asupra romanităţii Basarabiei şi arată cumpătarea politicei româneşte, care de dragul păcii şi bunei megieşii cu poporul rus, n'a ridicat revindicări teritoriale dincolo de Nistru, cu toate că principiul naţional ar fi îndreptăţit-o la aceasta.

Dar dacă şi din punct de vedere politic, proclamarea Republicii Moldoveneşti înseamnă o evidentă provocare a României, din punctul de privire cultural, autonomia naţională, îngăduită fraţilor noştri transnistrieni, înseamnă un puternic pas înainte spre deşteptarea lor, care nu va întârzia să aducă roadele sale naţionale şi culturale.

HARTA
REGIUNILOR TRANSNISTRIENE
LOCUITE DE ROMÂNI
SCARA
GUV. VOLHINIEI
POLONIA
PODOLIA
Chievul
GUV. CHIEVULUI
GUV. POLTAV
GUV. CATERINOSLAVA
Bar
Cernăuţi
Bălţi
Chişinău
BASARABIA
R.A.S.S.M.
Ananiev
Olviopol
Elisavethrad
Petrovicovca
RAIA-HANULUI
Tiraspol
Odesa
Ovidiopol
Cetatea Albă
Ociacov
Chinburn
Nicolaev
Cherson
Aleschi
RUSIA NOUĂ
MAREA-NEAGRA
GUV. TAVRICESCAIA